

SIASI 'O SISU KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • TISEMA 2017

Liahona

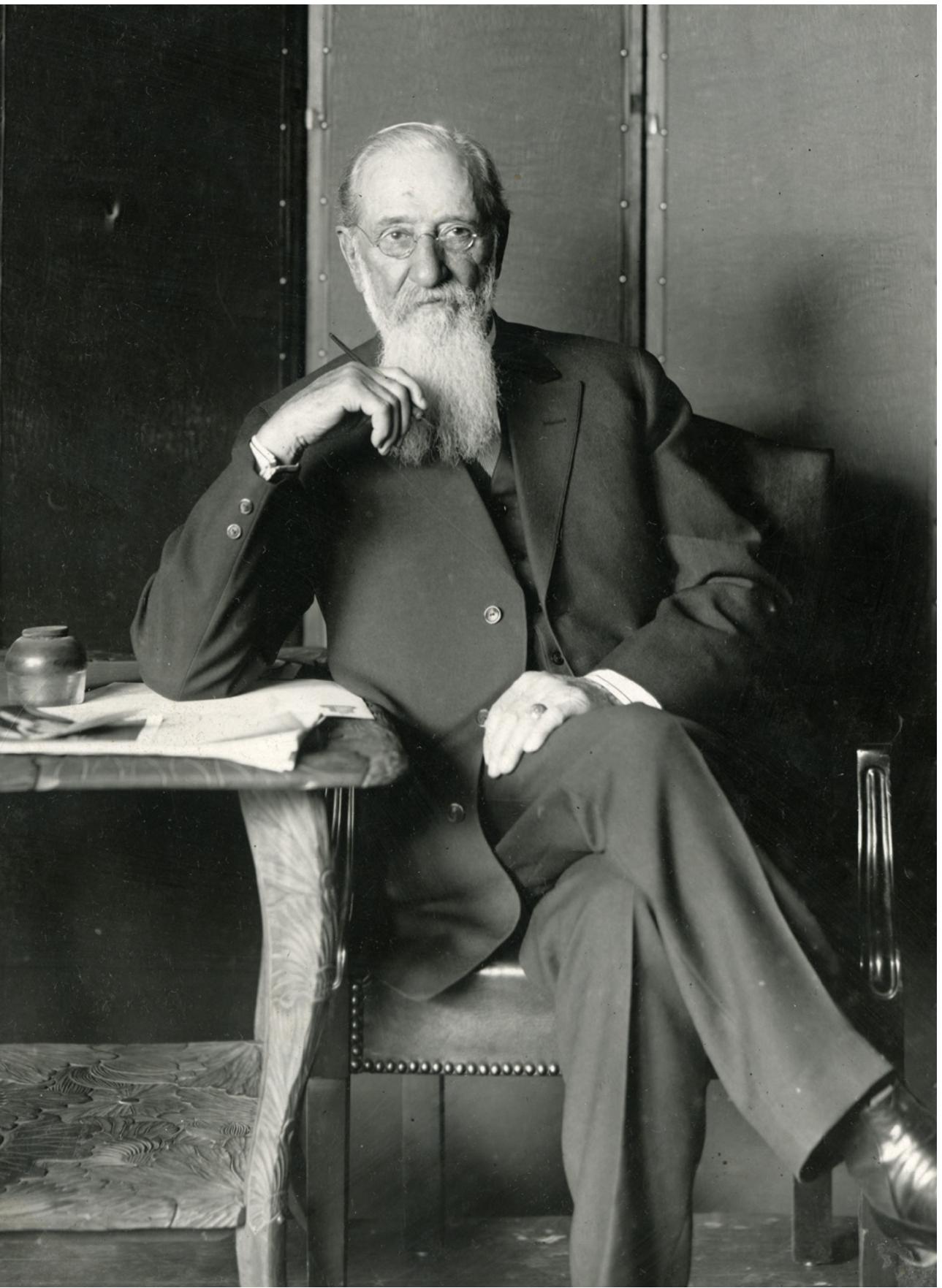

Ko e Hā e
Founga Te Tau
Hū ai Kiate Ia?
pp. 4, 10, 16

Ko ha Ki'i Tamasi'i
Ta'e'iloa, ko ha Tangata
Vakai Fili, p. 20

Ongo'i Nai 'Oku 'Ikai
Talitali Lelei Koe 'i he
Siasi? p. 28

Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'e
7 'Oku Malu'i, p. 34

'Oku fakahaa'i atu
heni 'a Siosefa F.
Sāmita, 'a ia ne hoko
ko ha Palesiteni 'o e
Siasi mei he 1901 ki he
1918 'i ha ta'u 'e taha
kimu'a peá ne pekaia 'i
hono ta'u 80. Na'e
fakapoongi 'ene tamai,
'a Hailame Sāmita, mo
Siosefa Sāmita 'i he
1844. 'I hono ta'u 27,
ne fakanofo 'a
Siosefa F. Sāmita ko
ha 'Apostolo 'i he
1866 'e Palesiteni
Pilikihami 'longi, pea
na'a ne hoko ko ha
tokoni ki ha kau
Palesiteni 'e fā 'o e
Siasi. Hili 'ene hoko
ko ha Taki Ma'olunga
'i ha ta'u 'e 52, ne
pulusi 'ene ngaahi
akonaki 'o fakahingoa
ko e Tokāteline 'o e
Oongoongolelei. Na'a
ne ma'u foki mo e
fakahā 'oku lēkooti he
taimí ni 'i he Tokāteline
mo e Ngaahi Fuakava
vahe 138.

Taá ko e angalelei ia 'a e
Laiipeli Hisitolia 'o e Siasi

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Ko e Fekumi kia Kalaisi 'i he Kilisimási**
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Loto Fiemālie Ke Fefua'aki 'Etau Ngaahi Kavengá**

'I HE TAKAFÍ

Alo'i 'o Sisū Kalaisi, fai 'e Bruce Hixson Smith

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 10 Fakafeta'i ki he 'Otua Fungani Mā'olungá**
Fai 'e Eletā Ronald A. Rasband
- 16 Me'a Lalahi 'e Hongofulu Mā Fā 'o e 'Alo'i**
Fai 'e Jessica Griffith
Vakai'i e ngaahi me'a ne hoko kumu'a pea mo e hili e 'alo'i 'o e Fakamo'uí, 'i he'ene felāve'i mo e folofolā.

20 Siosefa Sāmita: Mālohungá mei he Vaiváí

Fai 'e Eletā Marcus B. Nash
Hangē ko ia ne hoko ki he Palōfita ko Siosefā, 'oku hoko mai 'a e manā 'i he'etau 'ilo'i mo tekaki hotau ngaahi vaiváí ki he 'Eikí.

28 Te Tau Lava 'o Fai Ke Toe Lelei Ange, Vahe 2: Ko e Fekumi ki Ho'o Tu'unga 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisi

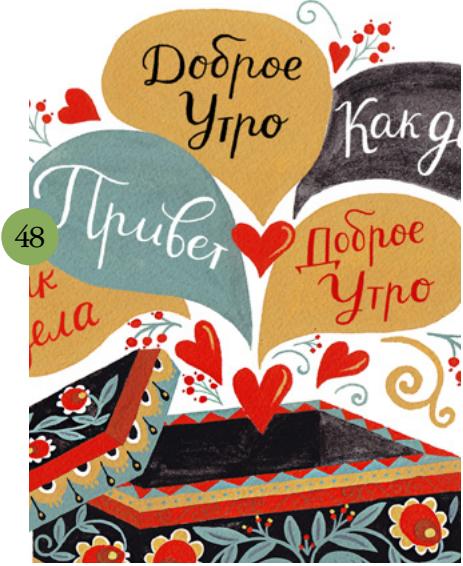
Fai 'e Betsy VanDenBerghe
'Okú ke ongo'i nai ha taimi hangē 'oku 'ikai tali lelei koé? Ko ha ngaahi founiga 'eni ke fakalelei 'i aki.

34 Ko e Oongoongolelei 'o Sisū Kalaisi: Ko ha Unga'anga mo ha Malu'anga

Fai 'e Getulio Walter Jagher e Silva
Mei he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá: ngaahi founiga 'e fitu 'oku tala'ofa mai 'e hoko ko e malu'anga 'o 'etau mo'uí.

NGAAHI TAFA'AKÍ

- 8 Ko e Faiako 'i he Founiga 'a e Fakamo'uí: Ko Hono Hiki'i Hake 'Etau Fealēlea'aki Fakafāmilí**
Fai 'e Doug Hart
- 40 Le'o 'o e Kau Mā'oní'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
- 44 Ngaahi 'Ata 'o e Tui: Josephine Scere**
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iiloaki: Loto-To'a 'i he Ngāue 'o Kalaisi**
Fai 'e Palesiteni Joseph Smith

46 Talēniti'ia 'a Mongikōlia!

Fai 'e Po Nien (Felipe) Chou,
Petra Chou, mo Odgerel Ochirjav
*Founga ne faka'aonga'i ai e hivā
'e ha kuaea 'o e kakai lalahi
kei talavoú, ke to'oa ai e loto 'o
ha fonua—mo vahevahe atu e
ongoongolelei.*

48 Ko 'Eku Me'a'ofa ki he Fakamo'uí

Fai 'e Cherstan Pixton
*Na'e fie ma'u ia ke tuku 'eku siokitá,
kae kamata ke u fakakaukau'i
hoku ngaahi fototehiná.*

50 Ko Hono Toe Ma'u 'Ene Tuí

Fai 'e David Dickson
*Kuo faka'au ke momoko e faka-
mo'oni 'a Te Oranoa, ka na'a ne
kei manatu pē ki he ngaahi a'usia
faka'oso'osa 'o hono kuohilí.*

52 Ko e Mana'o e Ngaahi Hiva Kilisimasí

*Ongo fo'i talanoa ki he ngaahi
tāpuaki fakaofa 'o e hivá.*

54 'Uhinga 'e Valu 'oku Hoko ai e Kilisimasí ko ha Taimi Lelei ke Hoko ko ha Faifekaú

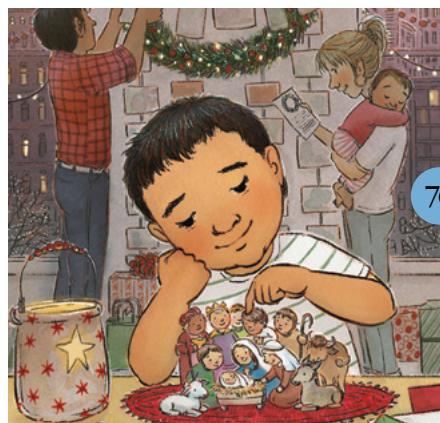
Fai 'e Charlotte Larcabal
*He ko hai na'a ne 'ilo'i ko ha me'a
faingofua e hoko ko ha faifekaú?*

58 Pousitā: Loki Mo'ona**59 Tali mei he Kau Taki 'o e Siasí:
Founga ke Ongo'i ai e Laumālie
Totonu 'o e Kilisimasí**

Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson

60 Ngaahi Fehu'i mo eTali

*Na'a ku lotua ha fa'ahinga
me'a mahu'inga, ka 'oku 'ikai
ke u 'ilo'i pe kuó u ma'u ha tali.
Te u 'ilo'i fefé ia?*

62 Ko 'Etau Tafa'akí**64 Ko e Fakaafe ki he Efiafi Kimu'a he Kilisimasí**

Fai 'e Holly K. Worthington
*Oiauē, 'ikai! 'E maumau'i e pō
ne sai'ia taha ai 'a Kelelā.*

66 Loto-to'a pea Vahevahe!

Fai 'e Eletā Paul B. Pieper
*Tē ke lava 'o tokoni nai ke 'ilo
ho ngaahi kaungāme'a kia Sīsū
Kalaisi?*

**67 Kakai 'i he Hisitolia 'o e Siasí:
Ko e Siasí he 'Ahó Ni****68 Ko e Tikite Lanu Kulokulá**

Fai 'e Darcie Jensen Morris
*Na'e fie hoko 'a Mateo ko ha kau-
ngāme'a lelei, hangē pē ko Sīsū.
Ko e hā nai te ne lava 'o faí?*

**70 Ngaahi Tali mei ha 'Apostolo:
'E Tokoni fefé nai e fakatomalá
ke u ongo'i fiefia?**

Fai 'e Eletā Dale G. Renlund

72 Ngaahi Akonaki 'a Sīsū

*Ko ha founga fakafiefia ke lau
ai e toenga 'aho ki he Kilisimasí,
'aki ha'o muimui ki he ngaahi
akonaki 'a Sīsū.*

**74 Hivá: Faka'ata'atā ha Potu
Ma'aná**

Fai 'e Larry Hiller pea mo
Michael F. Moody

75 Ko 'Etau Pēsí**76 Ngaahi Talanoa 'o Sīsū:
Na'e 'Alo'i 'a Sīsū 'i Pētelihema**

Fai 'e Kim Webb Reid

79 Peesi Valivalí

Ko e makasini fakavahaāpuleāngā eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Māoni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palestineni 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kolomu 'o e Kau 'Apostolo e Toko Hongofulu Mā Uā: Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

Étitá: Hugo E. Martinez

Kau Tokoni Étitá: Randall K. Bennett, Carol F. McConkie

Kau 'Etiavaisá: Brian K. Ashton, Bonnie H. Cordon, Edward Dube, LeGrand R. Curtis Jr., Sharon Eubank, Douglas D. Holmes, Erich W. Kopischke

Talékita Pulé: Richard I. Heaton

Talékita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisiniši: Garff Cannon

Talékita Pulé: Adam C. Olson

Tokoni 'Étitá Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipulisi: Cremilda Amaral

Timi ki hōni Tohi mo hono 'Étitá: Maryssa Dennis, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jon Ryan Jensen, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdoch, Sally Johnson Odeker, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Anne Selu, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, David Green, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Emily Cheiko Remington, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou 'otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule ke Fakatahatahā'i 'o e Makasini: Jane Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahatahā'i 'o e Makasini:

Ira Glen Adair, Julie Burdett, Thomas G. Cronin, Bryan W. Gygi,

Ginny J. Nilson, Derek Richardson

Fokotu'utu'u: Joshua Dennis, Ammon Harris

Talékita ki he Pāki: Steven T. Lewis

Talékita ki hono Tufakí: Troy K. Vellinga

Kau Ngāue ki he Liahoná i Tongá:

Étitá: Tulima L. Finau

Tokoni 'Étitá: Patrick Taufa

Kaungā 'Étitá: Stella Tuifua

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'u 'oku TōP \$3.60. Ko e tua-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ekēkē: Senitā Tufakia'anga Nānauā, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Māoni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nukūalofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki hōo makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, alu ki he store.lids.org pe fetū'utaki ki he senitā tufakia'anga nānauā 'a e Siasi pe taki fakauotou pe fakakōlo.

'Omī 'a e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi faka'ekē'eké he 'initanetí i he liahona.lids.org; i he mēli ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe t-mēli ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko he la'a i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e 'kāpasa' pe mēa "fakahinohino") oku pulus'i 'a e Makasini Fakavahaāpuleāngā i he lea faka'Alapēniā, 'Amēnia, Pislama, Kemipoutia, Pulukālia, Sepuanu, Siaina, Siaina (fakafainogofua'i), Koloesia, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitānia, Esitōnia, Fisi, Finilani, Falaniseé, Silamāne, Kalisi, Hungali, Aisileni, 'Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Koleā, Letivā, Lifueniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokolā, Noaue, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsiā, Haāmoā, Silovēnia, Sipeini, Suisanali, Suēteni, Suahili, Takalokā, Tahiti, Talleni, Tongā, Lukuleini, 'Eitu mo e faka'iteviniemi. (Oku kehekehe pē e tūo lahi hono pulus'i 'a e fakatakuato mo e lea fakafonuā.)

© 2017 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totongi fakakōlo pē. Paaki i he lunaiteti Siteiti 'o Amelikā.

Fakamatāla ma'u mafai pulus'i: Tukukehe 'o ha tokī fakahā atu, e lava 'e he nīhi fakafuitutui o hiki ha tatau o e *Liahona* ki he'nēanā fakāoangā fakatātāha oku 'ikai fakamōsēlā (kai ai ki he ngahi uiui pē faka-Siasi). E lava ke taofī e totou no 'eni i ha fafhingā taimi pē. He 'ikai lava kai hilā ha tatau 'o ha nānauā visual oku fakahā atu hanō fakataputupu i he tafā'aki 'oku hā ai e tokotaka 'oku 'āna'a e fakatātā. Oku tokotonu fakamatāla 'a e ngaahi fehu'i tekakāto mo e māri mafai pulus'i ki he Intellectual Property Office, 50 E. North Temple St. Fl. 13, Salt Lake City, UT 84150, USA; imēli: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

December 2017 Vol. 41 No. 12. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 507.1.5.2).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Fakaafe ki he Kau Tā Valivali he Funga 'o e Māmaní

"Te u manatu ki he ngaahi ngāue 'a [e 'Eikí:] ko e mo'oni te u manatu ki ho'o ngaahi mana 'i mu'ā. Te u fakalaaululoto foki ki ho'o ngāue kotoa pē, 'o talanoa ki ho'o ngaahi faiangá" (Saame 77:11-12).

'Oku fakaafe'i atu koe ke ke fai ha tā valivali ki he Fe'auhi Tā Valivali Fakavahaā-puleāngā Hono 11 (11th International Art Competition), 'oku fakapa'āngā 'e he Musiume Hisitōlia 'a e Siasi 'i Sōleki Siti, 'lutaā.

- Kaveingá: "Ngaahi Fakalaaululoto ki he Tuí," fakatefito i he Saame 77:11-12. 'Oku talitali lelei 'a e mītia faka'āati, fa'ahinga, mo e ngaahi sīpinga 'o e anga fakafonuā kotoa pē.
- 'Aho ke fakahū mai aí: 'Aho 1 'o Fēpueli ki he 'Aho 1 'o Sune 2018.
- Ta'u motu'ā: Kuo pau ke ta'u 18 pe lahi ange 'a e nīhi 'e kau mai.
- Palé: Fili 'e ha kau sula, pea 'e fanonganongo e ngaahi palé i 'Okatopa 2018. 'E faka'āli'ali and ngaahi ngāue kuo filifil'i he Musiume Hisitōlia 'a e Siasi mo e 'initanetí.

Vakai ki he lds.org/artcompetition ki he fakaikiiki 'o e ngaahi laó, ngaahi fie ma'u kae kau maí pea mo e lesisita 'i he 'initanetí.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafofonga'i 'e he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatālā.

Ako folofolá, 10, 72

Akonaki, 8

Anga Fakakaume'á, 62, 68

Ekea Meiate Kita 'Ete Ngāue, 63, 68

Fakatomalá, 28, 68, 70, 71

Fāmili, 10, 52, 54

Hivá, 10, 43, 46, 52, 74

Kau Palōfítá, 20, 34, 67

Kilisimasi, 4, 10, 16, 40, 41, 42, 43, 48, 52, 54, 58, 59, 64, 72, 74, 76, 79

Laumālie Mā'oni'oni, 34, 40, 60, 68

Lea 'o e Potó, 34

Loto fakatōkilaló, 20

Lotú, 20, 60

Malí, 34

Ma'u lotú, 28

Me'aofá, Ngaahi, 41, 43, 48, 59

Mo'oní, 44

Ngaahi Fuakavá, 7, 34, 44

Ngaahi Temipalé, 34, 44, 67, 75

Ngāue fakafaifekaú, 34, 46, 48, 54, 64, 66

Ngāue tokoni, 7, 10, 41, 42, 43, 52, 54, 75

'Ofa faka-Kalaisí, 7

'Otua ko e Tamaí, 20, 28, 75

Siosefa Sāmita, 20

Sīpingá, 8, 62

Sisū Kalaisi, 4, 10, 16, 42, 43, 48, 58, 59, 72, 76, 79, 80

Talangofuá, 34

Tauhi fānau, 8

Tohi 'a Molomoná, 20, 50, 63, 66, 67

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, 34

Tuí, 4, 20, 28, 44, 50, 80

Vahehongofulú, 34

Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf

Tokoni Ua ī he Kau
Palesitenisī 'Uluakí

FEKUMI KIA KALAISSI 'I HE KILISIMASÍ

Kiate kinautolu kotoa pē 'oku loto ke mahino ki ai pe ko hai kitautolu 'i he'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku ou loto ke tuku atu ha kamata'anga 'oku fakamahino 'e he ngaahi fo'i lea 'e nima ko 'ení: 'Oku mau fekumi kia Kalaisi.

'Oku mau fekumi ke ako 'o kau kiate Ia. Ke muimui kiate Ia. Ke hoko 'o hangē ko Iā.

'Oku mau fekumi kiate Ia 'i he 'aho kotoa pē 'o e ta'ú. Kae tautaufito ki he taimi ko 'eni 'o e ta'ú—'a e Kilisimasí, 'i he'emaufakafiefia'i e 'alo'i 'o hotau Fakamo'uí—'oku toe hehema ange homau lotó kiate Ia.

Tuku ke kau 'i he'etau ngaahi teuteu ke fakafiefia'i e Kilisimasí 'a 'etau fakakaukau ki he mateuteu 'a kinautolu ne mo'ui 'i ha mileniume 'e ua kuo hilí ke talitali e hā'ele mai 'a e Fakamo'uí.

Ko e Kau Tauhi-sipí

'Oku 'ikai ke tau 'ilo lahi ki he kau tauhi sipí, ngata pe 'i he'ena "nofo 'i he ngoué, 'o le'ohi 'enau fanga sipí 'i he po'ulí."¹ Ne ngalingali ko ha kakai angamaheni pē e kau tauhi sipí, 'o hangē ko ha ni'ihi lelei 'oku nau ngāue faka'aho ke ma'u ha ma'u'anga mo'ui.

'E lava pē ke nau fakafofonga'i ha kakai 'a ia ne 'i ai ha taimi ne 'ikai te nau fekumi fakamātoato ai ki he Kalaisí, ka ne liliu honau lotó 'i he taimi ne matangaki ai e langí pea tala mai 'a e ongoongo 'o e Kalaisí kiate kinautolú.

Ko 'eni 'a kinautolu ne ō fakavave ki Pētelihema ko e fie mamata 'i he hili 'enau fanongoa e le'o 'o e kau talafekau fakalangí.²

Ko e Kau Tangata Potó

Ko e Kau Tangata Potó ko ha kau mataotao faka-ako 'a ia ne nau ako 'e hoko mai 'a e Misaiá, ko e 'Alo 'o e 'Otuá. Ne fakafou 'i he'ena akó 'a 'enau 'ilo'i e ngaahi faka'ilo-naga ko e fakamelomelo 'o 'Ene 'alo'i. 'I he'ena fakatokanga'i kinautolú, ne nau mavahe mei honau ngaahi 'apí pea fononga ki Selusalema 'o pehē, "'Oku 'i fē ia 'a ia kuo 'alo'i ko e Tu'i 'o e kakai Siú?"³

Ne 'ikai ke fakapoto pē 'enau 'ilo 'o kau ki he Kalaisí. 'I he'ena fakatokanga'i pē e ngaahi faka'ilonga 'o 'Ene 'alo'i, ne nau ngae leva. Ne nau mavahe atu ke fekumi ki he Kalaisí.

'E lava ke fakafofonga'i 'e he Kau Tangata Potó 'a kinautolu 'oku fekumi ki he Kalaisí 'o fakafou 'i he akó mo e ako faka'ekatēmiká. Ne tataki kinautolu 'e he'ena lī'oa ki he mo'oní ke ma'u 'a e Kalaisí pea hū kiate Ia ko e Tu'i 'o e ngaahi tu'í, ko e Fakamo'uí 'o e fa'ahinga 'o e tangatá.⁴

Simione mo 'Ana

'E lava ke fakafofonga'i 'e Simione mo 'Ana 'a kinautolu 'oku fekumi ki he Kalaisí 'o fakafou 'i he Laumālié. Na'e faitōnunga e ongo laumālie mā'ongo'onga ko 'ení 'i he me'a fakalotú pea, fakafou 'i he 'aukaí mo e lotú mo hono mo'ui'aki e talangofuá mo e faitōnungá, ne na talitali 'i he loto fiefia ke sio ki he 'aho 'e hoko mai ai e 'Alo 'o e 'Otuá.

'I he loto-tōnunga, fakatōkilalo, mo e tui, ne na talitali 'i he fa'a kātaki ki he hoko mai 'o e Fakamo'uí.

Ne faifai pea fakapale'i 'ena faivelengá 'i hono fakahā ange 'e Mele mo Siosefa e pēpē te ne to'o kiate Ia 'i ha 'aho e ngaahi angahala 'o e fa'ahinga e tangatá.⁵

Ko kinautolu ne tui 'i he Kau Nifaí mo e Kau Leimaná

'Oku ma'u 'i he Tohi 'a Molomoná 'a e talanoa faka'ofa 'o e founга ne talitali ai e kau tui 'i he Māmāni Fo'oú ki he ngaahi faka'ilonga 'o e 'alo'i 'o e Fakamo'uú.

Manatu ki hono fakatanga'i mo lumoluma'i 'a kinautolu ne tui kia Kalaisí. Ne talatalaaiki'i 'e kinautolu kuo nau angamaheni mo e ngaahi anga fakaemāmani 'o e 'aho ko iá 'a kinautolu na'e tui 'o pehē 'oku nau pīkitai ki ha ngaahi me'a laulaunoa. Ko hono mo'oní, ne fu'u le'o lahi e manuki 'a e kau ta'etui 'o nau fakalanga ai "[ha] fu'u longoa'a lahi" 'i he fonuá (3 Nifai 1:7). Ne nau manuki'i 'a kinautolu ne tui 'e 'alo'i mai e Fakamo'uú.

Ne fakautuutu e lahi 'o 'enau 'itá mo e tekelilí 'o faka'au ai ke nau uluisino 'i he feinga ke ta'ofi faka'aufuli 'a kinautolu ne tui ki he Fakamo'uú. 'Oku lekooti 'i he Tohi 'a Molomoná e iku'angá.⁶

'E lava ke fakafofonga'i 'e kinautolu ne mo'ui 'i he taimi ko 'ení 'a e ni'ihi 'oku fekumi ki he Kalaisí neongo e kata, manuki, mo e faka'aluma 'a e ni'ihi kehé. 'Oku nau fekumi kia Kalaisí

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Te tau lava fēfē ke fekumi lelei ange kia Kalaisí 'o hangē ko e foko-tu'u 'a Palesiteni 'Ukitofá? 'E lava ke ke fakalotolahī'i 'a kinautolu 'okú ke ako'i ke nau fehu'i hifo kiate kinautolu pē, "'Oku ou fekumi fēfē nai kia Kalaisí?" Fakakaukau ke fakaafe'i kinautolu ke vahevahe e founga 'oku nau fekumi ai kia Kalaisí 'i he lolotonga 'o 'enau taimi ako folofola fakafāmilí 'i he 'aho taki taha. Te ke lava foki' o mamata'i e vitiō Kilisimasí 'i he Mormon.org mo kinautolu 'okú ke ako'i pea fakaafe'i kinautolu ke kau ki he faingamālie 'o e fekumi kia Kalaisí 'i he ta'u ní 'aki 'enau muimui ki He'ene ngaahi akonakí.

neongo e feinga 'a e nī'ihi kehé ke 'ai kinautolu ke ngali 'oku nau ta'etaau, mūnoa, pe kākaa'i ngofua.

Ka 'oku 'ikai hanga 'e he fehi'a 'o e nī'ihi kehé 'o fakalotosi'i e kau tui mo'o-ní mei he fekumi kia Kalaisi.

'Oku Mau Fekumi kia Kalaisi

I he ta'u kotoa, pea tautefito mahalo ki he fa'ahita'u Kilisimasí ko 'ení, 'e kaunga lelei kiate kitautolu ke 'eke 'a e fehu'i "Oku ou fekumi fefē nai kia Kalaisi?"

I he lolotonga 'o ha taimi faingata'a 'i he'ene mo'uí, ne tohi 'e he Tu'i ko Tēvitá, "E 'Otua, ko hoku 'Otuá koe; te u kumi vave kiate koe: 'oku fieinu hoku laumālié kiate koe, 'oku holi hoku kakanó kiate koe."⁷

Mahalo ne hoko e tō'onga fekumi ko 'eni ki he 'Otuá ko ha taha ia 'o e ngaahi 'uhinga ne fakamatala'i ai 'a Tēvita ko e tangata tatau mo e loto 'o e 'Otuá.⁸

Tuku ke tau fekumi 'aki hotau lotó mo e laumālié kotoa 'i he lolotonga 'o e fa'ahita'u Kilisimasí mo hono toenga 'o e ta'u ki hotau Fakamo'ui 'ofeiná, ko e Pilinisi 'o e Melinó, 'a e Tokotaha Mā'onii'oni 'o 'Isilelí. 'Oku 'ikai ngata 'i he hoko e holí ni ko e konga lahi ia 'o hono fakamatala'i 'o 'etau hoko ko ha kau mēmipa 'o e Siasi 'o Sisú Kalaisi 'o e Kau Mā'onii'oni

'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní kae mahulu haké 'a hotau tu'unga totonú, ko ha kau ākonga 'o Kalaisi. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Luke 2:8.
2. Vakai Luke 2:15.
3. Vakai Mātiu 2:1–2.
4. Vakai, Mātiu 2:11.
5. Vakai Luke 2:22–38.
6. Vakai 3 Nifai 1.
7. Saame 63:1.
8. Vakai Ngāue 13:22.

FĀNAU

Ko e Talitali kia Sīsuú

Ne talitali ha kakai toko-lahi ki hono 'alo'i 'o Sīsuú. 'Oku tau talitali 'eni ki He'ene toe hā'ele maí! Te tau lava 'o mateuteu 'aki 'etau ako kia Sīsu mo muimui kiate la. 'Okú ke muimui fefē nai kia Sīsu? Tohi 'a ho'o ngaahi fakakau-kaú 'i he ngaahi fetu'ú.

Ko e Loto Fiemālie Ke Fefua'aki 'Etau Ngaahi Kavengá

*Ako 'i he fa'a lotu e fakamatala
ko 'ení pea fekumi ki ha ue'i faka-
laumālie ke ke 'ilo'i 'a e me'a ke
ke vahevahé. 'E teuteu'i fēfē 'e he
mahino e taumu'a 'o e Fine'ofá
'a e ngaahi 'ofefine 'o e 'Otuá
ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui
ta'engatá?*

Ne pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Oku 'ākilotoa kitautolu 'e ha ni'ihi 'oku nau fie ma'u 'etau tokangá, fakalotolahí, poupoú, fakafiemālié, 'etau anga-'ofá". Ko e to'ukupu kitautolu 'o e 'Eikí 'i he funga 'o e māmaní, kuo fekau'i mai ke tau tokoni'i mo hiki hake 'Ene fānaú. 'Okú Ne fakafalala mai kiate kitautolu takitaha."¹

Na'e pehē 'e Palesiteni Henelí B. 'Aealingi, Tokoni 'Uluaki 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí: "Na'e kamata ha fu'u liliu lahi 'i ho lotó 'i he taimi na'a ke kau ai ki Hono Siasí. Na'a ke fai ha fuakava, peá ke ma'u ha tala'ofa ne kamata ke ne liliu ho natulá.

"... Na'a ke palōmesi ange te ke tokoni ki he 'Eikí ke fakama'ama'a 'enau kavengá mo fakafiemālié'i kinautolu. Na'e foaki atu kiate koe 'a e mālohi ke ke tokoni 'i hono fakama'a-ma'a e ngaahi kavenga ko iá 'i he taimi na'a ke ma'u ai e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oní'oní."²

Tui
Fāmili
Fakafiemālie

Na'e pehē 'e Sini B. Pingihema, Palesiteni Lahi 'o e Fine'ofá, "Oku tau fie faka'aonga'i e maama 'o e ongoongoleleí ke vakai 'aki ki he ni'ihi kehé 'o hangē ko e Fakamo'uí—'i he manava'ofa, 'amanaki lelei mo e 'ofa faka-Kalaisi. 'E hokosia e 'aho 'e mahino kakato ai kiate kitautolu e loto 'o e ni'ihi kehé pea te tau hounga'ia 'i hano fakahaa'i mai 'o ha 'alo'ofa kiate kitautolu —hangē pē ko 'etau fakahaa'i ha fakakaukau 'ofa mo e lea 'ofa ki he ni'ihi kehé. . . .

"Ko hotau tufakanga mo e fai-ngamālie lelei ke tali 'a e fakalakalaka e tokotaha kotoa pē 'i he'etau faifeinga ke hangē ko hotau Fakamo'uí ko Sīsū Kalaisí."³

'i he'etau gefua'aki 'etau ngaahi kavengá mo tauhi 'etau ngaahi fuakavá, 'oku tau faka'atā e halá ke fakamo'uí 'e Sīsū Kalaisi e ni'ihi kehé. Ne ako'i 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uá: "Fakakaukau ki hono ta'e-fakangatangata 'o e totongi kuó Ne fai 'i he Tutukí mo e Fakaleleí, 'oku ou palōmesi atu, he 'ikai te Ne tuku ta'etokoni'i kitautolu he taimí ni. 'I He'ene folofola ki he angavaivaí, 'Ha'u kiate aú,' ko 'Ene 'uhinga ia ki He'ene 'afio'i 'a e hala ke tau hao aí peá Ne 'afio'i mo e hala ki hēvaní. 'Okú Ne 'afio'i iá koe'uhí he kuó Ne fononga'ia 'a e hala ko iá. 'Okú Ne 'afio'i 'a e halá koe'uhí he ko Ia 'a e halá."⁴

Ngaahi Potufolofola Kehé

Mātiu 25:40; Kalētia 6:2;
Mōsaia 2:17; 18:8-9
reliefsociety_lds.org

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Thomas S. Monson, "Tauhi ki he 'Eikí 'i he 'Ofa," *Liahona*, Fepueli 2014, 4.
- Henry B. Eyring, "Ko e Fakafiemālié," *Liahona*, Mē 2015, 20.
- Jean B. Bingham, "Te u 'Omi e Maama 'o e Ongooongoleleí ki Hoku 'Apí," *Liahona*, Nōvema 2016, 7.
- Jeffrey R. Holland, "Broken Things to Mend," *Liahona*, May 2006, 71.

Fakakaukau
ki Heni

'Oku faka'atā
fēfē 'e hono
tokonia ke
fua e ngaahi
kavenga 'a
e ni'ihi kehé
mo tauhi
'etau ngaahi
fuakavá e
founga ke
fakamo'uí ai
e Sīsū Kalaisi
'a kinautolu
'oku fie ma'u
tokoní?

Ko Hono Hiki'i

*Te tau tokonia fēfē nai 'etau
fānau ke ako fakamātoato
ange e ongoongolelei?*

Fai 'e Doug Hart

he kuohilí, ne kamata ke ma hoha'a mo hoku uaifi ki ha tō'onga na'e fakautuutu 'i he ni'ihí 'o 'ema fānau kei talavoú 'i he lolotonga 'o 'emau aka folofola fakafāmilí, efiati fakafāmilí, pea a'u pē ki he' emau fetalanoa'aki fakafo'ituitui fakatu'upakē 'o kau ki he ongoongolelei. Ne si'si'i e tu'unga aka ne nau a'u ki aí—ne nau 'i ai, tātaaitaha ke mau fesiofaki, pea mo ha ngaahi tali ne fo'i lea pē 'e taha—ka ne 'ikai ke nau aka fakamātoato.

Ne ma hoha'a 'i he a'usia ko iá, ko ia ne kamata ke ma fakakaukau mo hoku uaifi ki ha founga te ma lava ai 'o tokonia 'ema fānau ke nau aka fie aka e ongoongolelei, ke ue'i kinautolu ke ngāue 'iate kinautolu pē kae 'ikai toki ue'i a 'e he' ema ngaahi fakamatatalá pe fakahinohinó. Ne tataki kimaua 'e he' ema ngaahi fehu'i ke fa'ufa'u ha palani ne ma aka mei he' ema fekumi 'i he folofolá, 'i he ngaahi lea 'o e kau palō-fita onopōní, mo e ngaahi ma'u'anga

pē 'Ene kau ākongá ki He'ene ngaahi leá—'okú Ne finangalo ke nau fai 'Ene ngaahi akonakí 'i he tui (vakai *Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uí* [2016], 30).

'I ha pō 'e taha ne ma fakahoko ange kiate kinautolu e me'a ne ma ongo'i. Ne ma fakataumu'a ke fealea'aki mo kinautolu 'i ha fepōtalanoa'aki ne tataki 'e he Laumālié. Ka ne vave e fakahehema 'emau fetalanoa'aki ki ha fale'i ne fakafa'ahi taha pē. Ne fanongo homa ngaahi fohá ki he' ema pōpoakí, ka ne 'ikai ue'ia ai 'enau ngaahi fakakaukaú mo e lotó.

Ne ma hoha'a 'i he a'usia ko iá, ko ia ne kamata ke ma fakakaukau mo hoku uaifi ki ha founga te ma lava ai 'o tokonia 'ema fānau ke nau aka fie aka e ongoongolelei, ke ue'i kinautolu ke ngāue 'iate kinautolu pē kae 'ikai toki ue'i a 'e he' ema ngaahi fakamatatalá pe fakahinohinó. Ne tataki kimaua 'e he' ema ngaahi fehu'i ke fa'ufa'u ha palani ne ma aka mei he' ema fekumi 'i he folofolá, 'i he ngaahi lea 'o e kau palō-fita onopōní, mo e ngaahi ma'u'anga

Hake 'Etau

fakamatala kehe 'o e Siasí ki he ako'i mo e akó. Ko 'ema palaní 'oku pehē:

Ko Hono Tataki 'Etau Fānauú ke Fekumi ki he Laumālie Mā'onioní 'i he Ngaahi Fealēlea'aki Fakafāmilí

Fakatupulaki e 'ofá mo e faka'apa-apá. 'Oku fakavaivai 'e he 'ofá 'a e lotó. 'Oku tokoni 'a hono fakahaa'i 'o e 'ofá ke teuteu'i 'etau fānauú ki he tākiekina 'o e Laumālie Mā'onioní. Te ne lehilehi'i foki 'enau loto-fiemālie ke kau fakamātoato 'i ha aka fakalaumālie. 'E tokoni hono faka'apa'apa'i 'etau fānauú 'aki 'etau fanongo mo fakapapa'u'i 'enau ngaahi fakakaukaú mo e ongó ke nau ongo'i malu ange ai mo loto-fiemālie ke vahevahé e me'a 'oku nau ongo'i.

Faiako 'aki 'a e Laumālié. 'E teuteu'i kitautolu 'i he' etau vakai'i mo fanongo fakalelei ki he' etau fānauú ke tau 'ilo 'o fakafou 'i he Laumālié 'a e me'a hoko ke tau lea 'akí, 'a e fehu'i ke 'eké, pe ko e hā e fakaafe ke fai 'a ia te ne tataki kinautolu ke fekumi ki he tākiekina 'o e Laumālié 'i he' enau akó.

Fakatefito e sealea'aki kotoa pē 'i he folofola 'a e 'Otuá. Neongo 'e ala

Fakafāmilí Fealēlea‘aki

tokoni hono vahevahe ‘etau ngaahi a’usiá mo e ngaahi fakakaukau fakatātuhá, ‘oku fa‘a ‘omi ‘e he folofolá mo e ngaahi lea ‘a e kau palōfita ‘o e onopōní ha fehokotaki‘anga mālohi ange mo loloto ki he Laumālié (vakai T&F 84:45).

Fokotú'u e Fakamo'uí ko e fakava'e ki he ngaahi fealea‘aki kotoa pē 'oku fakatefito 'i he ongoongolelei. ‘E ‘i ai e kakano mo ha mālohi ki he‘etau ngaahi fealēlea‘aki ‘i he taimi ‘e fakatokanga‘i ai ‘e he‘etau fānaú e felāve‘i ‘o e me‘a ‘oku tau aleá‘i ki he Fakamo'uí mo ‘Ene Fakaleleí, “a e aka ‘o e tokāteline Faka-Kalisitiané” (Boyd K. Packer, “The Mediator,” *Ensign*, May 1977, 56).

Fai ha ngaahi fehu'i 'oku ue'i fakalaumālié. ‘E tataki ‘e he ngaahi fehu'i leleí ‘etau fānaú ke ma‘u e mo‘oní mo ha mahino ‘oku fakahangatonu mai mei he folofolá mo e ngaahi lea ‘o e kau palōfítá ‘aki e tokoni ‘o e Laumālié. ‘E mahu‘iniga ange kiate kinautolu e me‘a ‘oku nau ako ‘i he founiga ko iá ‘i he‘etau ngaahi fakamatala mahino taha ‘o e konga tatau pē ko iá.

Fakalotolahī'i e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau fealēlea‘aki. ‘I he taimi ‘oku faka‘aonga‘i ai ‘e he‘etau fānaú ‘a e lea pē ‘anautolú ke fakamatala‘i ‘aki e me‘a ‘oku nau mamata ki aí, fakakaukaú, pe ongō ‘oku nau fakaafe‘i ai e Laumālié Mā‘oni‘oní ke tokonia kinautolu ke ‘ilo e me‘a ke nau lea‘akí mo e founiga ke fakahoko ai iá. ‘E tokoni e founiga ko iá ke nau sio mo ma‘u ha mahino lahi ange ‘o kau ki he me‘a ‘oku finangalo e ‘Eikí ke nau ako mo ongo‘i.

Fa‘a kātaki! ‘E ngāue fakataha e Laumālié Mā‘oni‘oní mo ‘etau fānaú ‘i he‘enau fekumi ki he mo‘oní mo e mahinó ‘i honau ‘atamaí mo e lotó. ‘Oku fie ma‘u ke tau faka‘ehi‘ehi mei he holi ke fakanounou‘i ‘enau fekumi

‘aki ha‘atau fakavavevave ke tuku atu ‘etau ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui mo ‘etau ngaahi founiga fakalelei.

Tā 'a e halá. ‘E tokoni ‘a ‘etau feinga ke ako mo mo‘ui ‘aki e ongoongolelei ‘i he founiga tatau pē ko ia ‘oku tau kolea mei he‘etau fānaú ke tau taau ai ke ma‘u ha tokoni mo ha fakahinohino mei he Laumālié ‘i he‘etau ngaahi fealēlea‘aki.

‘I he‘ema feinga ke fakahoko ‘ema palaní, ‘okú ma ako ai ‘oku fie ma‘u e ngāue mo e taimí ki hono fakaafe‘i e tākiekina ‘o e Laumālié Mā‘oni‘oní ki he‘emau ngaahi fealēlea‘aki fakafāmilí. Ka ‘oku ‘ikai te ma fie tukulolo pe lotosi‘i. ‘I ha pō ‘e taha, ne ue‘i ai homa ‘ofefine ta‘u 10 ‘e ha veesi mei he Tohi ‘a Molomoná ‘a ia ne mau lau fakafāmilí ‘o ne ‘eke mai ‘i ha loto fakamātoato mo‘oni, “‘Oku anga fefē ‘a ‘ete ako ‘i he Laumālié Mā‘oni‘oní?” Ne u malimali. Ne u ‘ilo ne ‘aonga pē ‘ema feingá! ■

‘Oku lolotonga hoko e tokotaha fa‘utohí ko ha palesteni fakamisiona ‘i he Misiona Palāsila Kulatipá.

‘Oku ma‘u ‘i he tohi fakahinohino fakafaiako fo‘oú, Ko e Faiaiko ‘i he Founiga ‘a e Fakamo'uí, ha ngaahi fokotú ki hono ako‘i ‘o e to‘u tupú mo e fānaú iki angé. Vakai teaching.lds.org.

Fai 'e 'Eletā
Ronald A. Rasband

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Fakafeta'i ki he 'Otua Fungani Mā'olungá

*Ko e taimi pē 'oku tau ngāue fakataha ai mo
e 'Eikí—'o fakahoko Hono finangaló, 'o hiki hake
kinautolu 'i hotau 'ātakaí—'oku tau fakamo'oni ai 'okú
Ne mo'ui pea 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu.*

Iha ta'u 'e fitungeau kimu'a pea 'alo'i mai 'a Sisū Kalaisi 'i Pētelihema 'i Siuteá, ne pehē 'e he palōfita ko Īsaiá, "Vakai, 'e tu'itu'ia 'a e tāupo'oú, pea 'e fā'ele'i 'a e tama, pea 'e ui hono huafá ko 'Imānuela." (Isaia 7:14).

Na'e kikite'i 'e he Tu'i ko Penisimaní 'i he ta'u 'e 125 kimu'a pea 'alo'i 'a e Fakamó'uí, "Pea 'e ui ia ko Sisū Kalaisi, ko e 'Alo 'o e 'Otua, ko e Tamai 'o e langí mo e māmaní, ko e Tupu'anga 'o e ngaahi me'a kotoa pē mei he kamata'angá; pea 'e ui 'a 'ene fa'eé ko Mele" (Mōsaia 3:8).

Ne ongo'i 'e Nifai, ko e foha 'o Nifai ha le'o 'i he pō kimu'a pea 'alo'i e pēpē ko Sisuú ne pehē, "I he 'apongipongí te u ha'u ki māmani" (3 Nifai 1:13).

'I he 'aho hokó, 'i ha feitu'u mama'o, ne 'alo'i ai e tama ko Kalaisí. 'Oku 'ikai toe fehu'ia e sio fakaofoofo 'a Mele ko 'Ene fa'eé ki he'ene tama tangata kei valevalé, ko e 'Alo Tofu pē Taha 'o e Tamaí ne Fakatupu 'i he kakanó.

'Oku tala 'e Luke ne 'i ai ha kau tauhi sipi ne nofo 'i he'enua ngoué 'i he ngaahi tafungofunga 'oku takatakai 'i Pētelihemá (vakai Luke 2:8). Ko ha "kau tangata angatonu mo mā'oni'oni" e kau tauhi sipi ko 'ení (vakai 'Alamā 13:26) 'a ia te nau hoko ko ha kau fakamo'oni 'o e tama ko Kalaisí.

"Pea 'iloange, na'e tu'u mai kiate kinautolu 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí, pea malama 'a e nāunau 'o e 'Eikí 'o takatakai 'a kinautolu: pea na'a nau manavahē 'aupito.

"Pea pehē 'e he 'āngeló kiate kinautolu, 'Oua 'e manavahē: vakai, he 'oku ou 'omi kiate kimoutolu 'a e ongoongolelei 'o e fiefia lahi, 'a ia 'e hoko ki he kakai fulipē.

"He kuo 'alo'i kiate kimoutolu 'i he 'ahó ni, 'i he kolo 'o Tēvitá, 'a e Fakamo'ui 'a ia ko Kalaisi ko e 'Eikí.

"Pea fakafifiká pē kuo 'i he 'āngeló 'a e tokolahí 'o e kau 'āngelo mei he langí, 'o nau fakamālō ki he 'Otuá 'o pehē,

“Fakafeta'i ki he 'Otua 'i 'olungá, pea 'i māmani 'a e melinó, ko e 'ofa ki he kakaí.(Luke 2:9–11, 13–14).

Fakakauauloto ki he me'a ne hoko 'i Siuteá—ne kāpui e langí 'e he huelo 'o ha fetu'u faka'ofo'ofa pea mo ha ngaahi hiva mei he langí ke faka'ilonga'i 'aki e me'a ko 'eni 'oku hokó. Ne 'alu "fakavave" e kau tauhi sipí (Luke 2:16) ke sio ki he pēpē 'oku tokoto 'i he 'ai'anga kai 'o e manú. Ne nau "ongoongo" ki mui ange (Luke 2:17) 'a e me'a ne nau fanongo mo mamata aí.

'I he ta'u kotoa pē 'oku tau tānaki atu ki he fakamo'oni 'a e kau tauhi sipí 'i he Kilisimasí—ne hā'ele mai 'a Sisū Kalaisi, ko e 'Alo mo'oni 'o e 'Otua mo'uí, ki ha tuliki 'o e māmaní 'a ia 'oku tau ui ko e Fonua Tapú.

Ne ò e kau tauhisipí 'i he loto 'apasia ki he fale tauhi'anga manú ke hū ki he Tu'i 'o e ngaahi tuí. Ko e hā e founiga te tau hū ai kiate Ia 'i he fa'ahita'u ko 'en? Fakatau ta'efaka-ngatangata? Hoha'a fekau'aki mo hono teuteu'i hotau ngaahi 'apí mo e kofu me'a'ofa? Ko 'etau fakalangilangi nai ia ki hotau Fakamo'ui? Pe te tau tuku atu foki 'a e melinó ki he loto hoha'a, ha loto lelei ki he ní'ihí 'oku fie ma'u ha 'uhinga lahi angé, mo e langilangi ki he 'Otuá 'i he'etau loto fiemālie ke fakahoko Hono finangalo?

Na'e folofola mahinongofua 'a Sisū, "Ha'u, 'o muimui 'iate au" (Luke 18:22).

Kuo fakafonu 'e he ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí, 'a ia ne toe fakafoki mai 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'a kinautolu 'oku tui 'i he funga 'o e māmaní. Kuó u mātā tonu 'i hono tali kakato 'e kinautolu mei he ngaahi 'otu motu 'o e tahí ki Lūsia, e folofola toputapu 'o e Fakamo'uí.

Ko e Pōpoaki 'o e Kilisimasí

Ko e taha 'o e fuofua Kāingalotu ne omi ki Saioné ko Hena Lasi Konapai, 'a ia ne ha'u 'o nofo 'i Spanish Fork, 'i 'Iutā, USA. 'I he ngaahi fuofua 'aho faingata'a 'o e Siasi kuo toe fakafoki maí, ne faka'ilonga'i e Kilisimasí 'aki ha fo'i moli pe me'a va'inga tā tongitongi pe ko ha kī'i tamapua—ka na'e 'ikai hoko ma'u pē. Ne tohi 'e Hena 'i he 'aho 25 'o Tisema, 1856:

"Ne hokosia e Pō Kimu'a he Kilisimasí, pea ne tautau 'e he'eku ngaahi pelé honau fanga kī'i sitōkení 'i he'enau tui fakakauleká, mo fifili pe 'e [fakafonu] nai [kinautolu]. 'I he loto mafasia, 'a ia ne u fūfuu'i meiate kinautolu, ne u fakapapau'i ange 'e 'ikai fakangalo'i kinautolu; pea ne nau tō 'o mohe mo ha loto vēkeveke ki he 'apongipongí.

"Ne 'ikai te u 'ilo pe ko e hā te u fai he na'e 'ikai pē ha kihi'i me'a melie. Ka he 'ikai 'aupito pē te nau lotomamahi. Ne tau 'eku fakakauau ki ha ngaahi fo'i hina

'i he falé, 'a ia ne u haka pea huhua e vaí 'a ia 'e ma'u ai ha huhu'a melie 'o kapau 'e hakahaka māmālie 'i ha lau houa. Ne u ngaahi ha tou (dough) mā sinisā 'aki 'eni 'o tānaki atu ki ai ha kī'i sipaisi, 'a ia ne fakafonu 'aki 'enau fanga kī'i sitōkení, 'i hono tutu'u ki ha fanga kī'i suo kehekehe pea ta'o 'i ha fakapaku, (ne 'ikai 'i ai ha'aku 'ōvani) pea fakafiefia'i kinautolu 'o tatau pē mo ia ne mei fai 'e he lole faka'ofo'ofa tahá."¹

'Oku 'i he talanoa ko 'ení ha fa'ē 'a ia na'a ne ngāue 'i he poó kotoa ta'e 'i ai ha 'ōvani ke fakafaingofua'i 'ene feingá. Ka neongo iá, na'a ne fakapapau ke fakafiefia'i 'ene fānaú, ke fakamālohia 'enau tuí, ke fakapapau'i 'i honau 'apí ha, "Aho fiefia! 'Oku lelei 'a e me'a kotoal!"² 'Ikai ko e pōpoaki ia 'o e Kilisimasí?

Ne ako'i 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni: "Ko e mo'oni 'oku 'ikai ha ngata'anga 'o e ngaahi faingamālie 'oku tau ma'u ke fai ai ha tokoni, ka he 'ikai foki ke tu'uloa 'a e ngaahi faingamālie ko iá. 'Oku 'i ai ha ngaahi loto ke fakafiemālie'i. 'Oku 'i ai ha ngaahi lea 'ofa ke tau lea 'aki. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a'ofa ke foaki."³

Ko e taimi pē 'oku tau ngāue fakataha ai mo e 'Eikí—'o fakahoko Hono finangaló, 'o hiki hake kinautolu 'i hotau 'ātakaí—'oku tau fakamo'oni ai 'okú Ne mo'ui pea 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu 'o tatau ai pē pe ko e hā hotau ngaahi faingata'a'ia fakaemāmaní.

Hili e ului mai 'a Sione Manisi Makafilane ko ha tangata Sikotilani ki he Siasi fakataha mo hono tokouá mo 'ene fa'e uitoú, ne nau fononga ki Sōleki Siti, 'Iutā, 'i he 1852. Na'a ne ta'u 18. Na'a ne hoko ko ha taha savea, tangata tufunga, pea a'u pē 'o hoko ko ha fakamaau 'i he ngaahi vahefonua, ka na'e 'ilo'i makehe ia koe'uhí ko 'ene mūsiká.

Na'a ne fokotu'u 'ene fuofua kuaeá 'i Sita Siti, 'Iutā, pea nau takai'i e faka-Tonga 'o 'Iutaá. Hili ha faka'ali'ali 'i Seni Siaosi, ne fakalotolahi'i ia 'e 'Eletā 'Elasitasi Sinou (1818–88), ko ha 'Apostolo mo ha taki 'i he koloniá, ke hiki ange ki Seni Siaosi fakataha mo hono fāmilí pea mo 'ene mūsiká.

Ne faingata'a e mo'uí 'i he 1869 pea ne kole ange 'e 'Eletā Sinou kia Misa Makafilane ke ne fokotu'utu'u ha polokalama Kilisimasí 'a ia te ne fakafiefia'i e laumālie 'o e kakaí. Ne fie ma'u 'e Misa Makafilane ha konga mūsika fo'ou te ne malava ke tohoaki'i e tokangá ki he polokalamá. Ka neongo 'ene feinga mālohi ke fa'ú, ne 'ikai ha'u ha me'a ki hono 'atamaí. Na'a ne toutou lotu ke ma'u ha fakahá.

Pea 'i ha pō 'e taha na'a ne fafangu hono uaifi mo pehē-ange, "Oku ou ma'u ha ngaahi lea ke fa'u 'aki ha hiva, pea kuó u ma'u foki mo hono fakafasi!" Na'a ne fakatovave ki

he'ena kii 'okaní 'o ne tā e fasí, mo tohi hifo ia kae pukepuke 'e hono uaifi 'i mu'a 'iate ia ha kii maama tamatemate mei ha ulo 'a ha kii konga tupenu 'i ha poulu ngako. Ne ma'u mai e ngaahi leá mo e fasí:

*[A e kau tauhi sipi 'i Siuteá,
Na'a nau ongo'i 'a e hiva fiefia:
Fakafeta'i ki he 'Otuá,
Fakafeta'i ki he 'Otuá,
Fakafeta'i ki he 'Otua Fungani Mā'ohungá
Melino ki māmani, 'ofa pē ki he kakai;
Melino ki māmani, 'ofa pē ki he kakai!]⁴*

Kuo te'eki ai a'u 'a Misa Makafilane ki Siutea ke sio 'oku mei hangē e fonuá ha tafa mo'unga makamaka'iá, ka ne hoko e pōpoaki fakalaumālie 'o 'ene mūsiká, 'a ia ne lilingi mei hono laumālié ko ha fakamo'oni ki he 'alo'i 'o e Fakamo'uí 'i Pētelihemá, ko ha kamata'anga 'a ia te ne liliu e māmaní 'o ta'engata.⁵

Na'e fakamo'oni 'e Sione Mānisi Makafilane kia Sisū Kalaisi 'o fakafou 'i he'ene mūsiká, pea ne fakamo'oni 'a Hena Lasi Konapai kia Kalaisi 'o fakafou 'i he'ene ngāue 'ofa ma'a

'ene fānaú. 'E lava foki ke tau tauhi ki he 'Eikí mo fakamo'oni kiate Ia 'o fakafou 'i ha fanga kii' ngāue ta'esiokita. Te tau lava foki mo kitautolu 'o fai ha liliu 'i hotau ngaahi fāmilí, uōtí, ngāue'angá, mo e ngaahi tafa'aki kehe 'o hotau ngaahi fatongiá.

Fai ha Me'a ke Makehe

Ko e taha 'o e founiga te tau lava ai 'o fai ha me'a ke makehé, ko 'etau kau atu ki he kemipeini Kilisimasi fakata'u 'a e Siasí 'i he mītia fakasōsialé. 'Oku fakataumu'a e kemipeiní ke tokonia e kāingalotú—mo e fānau 'a e 'Otuá 'i he māmaní kotoa—ke tukutaha e tokangá he Fakamo'uí. 'Oku toe fai foki 'e he Siasí 'i he ta'u ni ha feinga fakamāmani lahi ke fakamanatu e 'alo'i 'o Kalaisí pea fakalotolahi'i e kakaí ke fa'itakitaki kiate Ia 'aki ha'anau tokoni'i e ni'ihi kehé lolotonga e fa'ahita'u Kilisimasí.

'Oku toe ngāue 'aki 'e he Siasí e taumu'a lelei 'o e ta'u kuo 'osí: "Fakamaama e Māmaní" (vakai Mormon.org). Na'e ma'u e taumu'a mei he Sione 8:12, 'a ia 'oku pehē, "Pea toe lea

Ne tuitui 'e hoku tokouá ha kafu faka'ofo'ofa peá ne ui ia ko e "Ko e Huafa 'oku mā'olunga i he Ngaahi Hingoa Kotoa Pē." 'Oku i he kafú ha ngaahi huafa 'e 26 'o Sisū Kalaisi.

ai 'a Sisū kiate kinautolu, 'o pehē, Ko au ko e maama 'o e māmaní: ko ia 'oku muimui 'iate aú 'e 'ikai 'alu ia 'i he po'ulí, ka 'e 'iate ia 'a e maama 'o e mo'uí."

'Oku kau 'i he kemipeiní ha ngaahi 'aho mo ha ngaahi veesi folofola fakafelāvē'i 'a ia 'okú ne tuku atu ha ngaahi fakakaukau ki he kakaí ke tokoni mo vahevahe 'a e maama 'o e Kilisimasí.

Na'e pehē 'e Palesiteni Monisoni, "Ne tau omi ki he māmaní kuo fakakoloa 'aki kitautolu e Maama 'o Kalaisí." "E ulo 'a e maama ko íá 'i loto 'iate kitautolu mo huluhulu 'a e halá ki he kakaí, 'i he'etau muimui he sīpinga 'a e Fakamo'uí mo mo'ui hangē ko ia na'á Ne fakahoko mo ako'i."⁶

'Oku faka'au ke tau 'ilo'i ange e Fakamo'uí 'i he'etau fai 'a ia na'á Ne fakahokó. 'I he'etau tokoni'i e ni'ihi kehé, 'oku tau 'omi ai kinautolu—mo kitautolu—ke ofi ange kiate Ia.

"Ko e Huafa 'oku mā'olunga 'i he Ngaahi Hingoa Kotoa Pē"

I he taimi Kilisimasí, 'oku ou 'ofa lahi taha pē ki homa mokopuna tangata ko Pakesitoní. Ne fa'ele'i mai 'a Pakesitoní mo ha palopalema hāhāmolofia pea na'á ne fuesia ha ngaahi palopalema fakaemo'ui lelei lahi. Ne ako'i 'e he Tamai Hēvaní homau fāmilí 'i ha ngaahi lēsoni mahu'inga mo pelepelengesi fau 'i he lolotonga 'o e ta'u 'e tolū ne fai'tāpuekina ai 'e Pakesitoní 'emau mo'uí.

Ne tuitui 'e hoku tokoua ko Nanisē Sikalanitá ha kafu faka'ofo'ofa ko hano fakalāngilangi'i 'o Pakesitoní. Na'á ne ui ia "Ko e Huafa 'oku mā'olunga 'i he Ngaahi Hingoa Kotoa Pē." Ne 'i he kafú e ngaahi hingoa 'e 26 'o Sisū Kalaisí—ko e ngaahi hingoa ne kamata 'aki e mata'itohi A ki he Z. 'Oku fakamanatu mai 'e he kafú kiate au 'a e fe'iloaki fakafāmili mā'ongo'onga mo Pakesitoní 'a ia 'e hoko tupu mei he fai'ngata'a'ia, feilaulau, mo e Toetu'u 'a e Fakamo'uí.

Ne tākiekina au 'e he kafú ke u ako ki he ngaahi huafa 'o Sisū Kalaisí, 'oku hā 'i he folofolá. Kuo hoko 'eni e fekumi ki Hono huafá ko ha konga ia 'o 'eku aka folofola fakatāutahá. Kuó u ma'u 'eni ha huafa 'e teau tupu mo'ó e Fakamo'uí.

Ko e taha 'o hoku ngaahi fatongia 'i he'eku hoko ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, pea 'i he'ene hā 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ko 'eku hoko ko ha fakamo'oni 'o Sisū Kalaisí. 'Oku fakahā 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, "Oku ui 'a e kau fakataha alēlea mā'olunga 'e toko hongofulu mā ua 'oku fononga holó, ke hoko ko e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, pe *ko e kau fakamo'oni makehe ki he huafa 'o Kalaisí 'i he māmaní kotoa*" (T&F 107:23; tānaki atu hono fakamamafa'í).

Ne kole mai kimuí ni, ke u lea 'i he fakataha'anga sākalamēniti 'i he Falemahaki Ma'á e Fānaú 'i Sōleki Sití. Ne ue'i au ke u lea 'o kau kia Sisū Kalaisí mo Hono ngaahi huafa fakatupu 'amanaki lelei. Ne u fakamo'oni 'o kau ki he Fakamo'uí "ko e fetu'u ngingila 'o e pongi-pongi" (Fakahā 22:16), ko e "taula'eiki lahi 'o e ngaahi me'a lelei 'e hokó" (Hepelū 9:11), "ko e 'Otua . . . 'o e ngaahi maná" 'a ia na'e toetu'u "mo e fakamo'uí 'i hono kapakaú" (2 Nifai 27:23; 25:13), "Ko e 'Eiki pe Pilinisi 'o e Melinó" (Isaia 9:6; 2 Nifai 19:6), mo e "toetu'u mo e mo'uí" (Sione 11:25).

'I he fa'ahita'u Kilisimasí, 'oku ou fiefia 'i hono ako ma'uloto 'o e ngaahi huafa 'o e Fakamo'uí 'i he'eku felue-'aki ki hoku 'ōfisí 'i he ngaahi maama Kilisimasí 'i he Temipale Sikueá. 'Oku ou kamata 'i he A, "'Alifa mo e 'Omeka" (Fakahā 1:8); T, "ko e tamasi'i" 'o Pētelihemá (Luke 2:12, 16); F, "Fakamaau" (Isaia 9:6; vakai 2 Nifai 19:6); F, "ko e Fakamo'uí" (Loma 11:26); M, ko e "tokotaha mā'oni'oní" (Saame 89:19); T, "ko e tupu'anga 'o e melinó" (Mōsaia 15:18); 'o fai pehē ai pe.

'Oku ou hanganaki fiefia atu 'i he fa'ahita'u Kilisimasí ko 'ení ke ako ma'uloto Hono ngaahi huafa kehé mo kumi ki ha ngaahi faingamalé ke fakalāngilangi ai Hono huafá. 'I ho'o feinga ke fai ha me'a ke makehe 'i he fa'ahita'u Kilisimasí ko 'ení, 'oku ou fakatauange pē te ke foketu'u e Fakamo'uí ko e uho ia ho'o ngaahi feingá peá ke 'omi ha lāngilangi kiate Ia 'i ho'o tokoni'i e ni'ihi kehé 'i Hono huafá.

'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'ui 'etau Tamai Ta'engatá. 'Oku hanga 'e He'ene palani 'o e fiefiá, 'o fai'tāpuekina lahi e mo'ui 'Ene fānaú taki taha 'i he ngaahi to'u tangatá kotoa. 'Oku ou 'ilo'i ko Hono 'Alo 'Ofa'angá, 'a Sisū Kalaisí, 'a e tamasi'i ne 'alo'i 'i Pētelihemá, ko e Fakamo'uí ia mo e Huhu'i o e māmaní.

'Oku vanavanaiki 'i hoku telingá e mo'oni e fakalea ko 'ení, "[Fakafeta'i ki he 'Otua fungani mā'olungá; ko e melinó ki māmaní mo e 'ofá ki he kakai]."⁷ ■

Mei ha lea ne fai ki he Sōsaietí Pule 'o BYU–Vahe Sōleiki 'i Sōleki Siti, Tutā, USA, 'i he'aho 13 'o Tisema, 2016.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Hannah Cornaby, *Autobiography and Poems* (1881), 45–46.
2. "Ha'u Kāinga 'Oua Manavahē," *Ngaahi Himí*, fika 18.
3. Thomas S. Monson, "'Ofa Ketau Mo'ui Pehē," *Liahona*, 'Aokosi 2008, 5.
4. "'A e Kau Tauhi-sipi 'i Siutea," *Ngaahi Himí*, fika 120.
5. Vakai Karen Lynn Davidson, *Our Latter-day Hymns: The Stories and the Messages* (1988), 223–24.
6. Thomas S. Monson, "Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga mo ha Maama," *Liahona*, Nōvema 2015, 88.
7. *Ngaahi Himí*, fika 120.

Ngaahi Me'a 'e 14 NE HOKO 'I HE 'Alo'i

Fai 'e Jessica Griffith

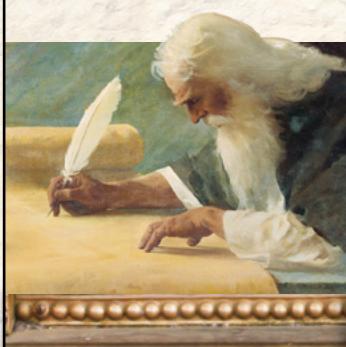
Oku fakamanatu e 'alo'i 'o Sisū Kalaisí 'i he ta'u kotoa pē—oku tau hiva ha ngaahi himi, fiefia 'i hotau ngaahi tukufakaholo fakafāmilí, pe a'oku tau manatua hotau 'Eikí 'aki 'etau fakalāngilangi'i Hono 'Alo'i. Ka ko e hā ha fakaikiiki 'o e 'Alo'i 'oku tau ma'u 'i he folofola?

FEITU'U

ME'A NA'E HOKÓ

**Na'e Kikite'i e
'Alo'i 'o Kalaisí**

Sēnesi 49:10;
'Isaia 7:14; 9:1-7;
Maika 5:2; Mosaia
3:8; 'Alamā 7:10;
Hilamani 14:2-5

**Ko e Hā Mai 'a e 'Angelo
ko Kepalelī ki he Mātu'a
'a Sione Papitaisó**

Mātiu 17:12-13;
Luke 1:5-25 (tautatefito ki he veesi 17); Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 27:7; Fakahino-hino ki he Ngaahi Folofolá, "Ilaiase"

SELUSALEMA MO 'AMELIKA
'I HE KUONGA MU'A

SIUTEA

Ne ma'u 'e he kau palōfítá ha fakahā kau kia Sisū Kalaisí 'i ha lauita'u kimu'a pea toki 'alo'i e Fakamo'u. Ne talanoa e kau palōfita 'o e Fuakava Motu'a 'o kau ki ha tu'i mei he fale 'o e Tu'i ko Tēvitá 'e 'alo'i 'i Pētelihema—ko ha Misaiia. Fakataatau ki he faka'uhinga 'a e kau Siú, 'e fakahaofi 'e he Misaiá ni 'a ia 'e hoko ko ha tu'i ki Hono kakai, 'a e kau Siú, mei he ngaahi faingata'a fakapolitikalé pea pule'i e māmaní 'i he angatonu. Ka ko e me'a ne 'ikai 'amanekina 'e he kau Siú, ko ha Tu'i te Ne fakahaofi Hono kakai mei he faingata'a fakalaumālié. Ne foaki mai 'e Sisū Kalaisí ha fakamo'u fiefia ta'engata mo e pule'āngā 'o 'Ene Tamaí kae 'ikai ko ha pule'āngā fakaemāmani mo ha fiefia fakataimi pē.

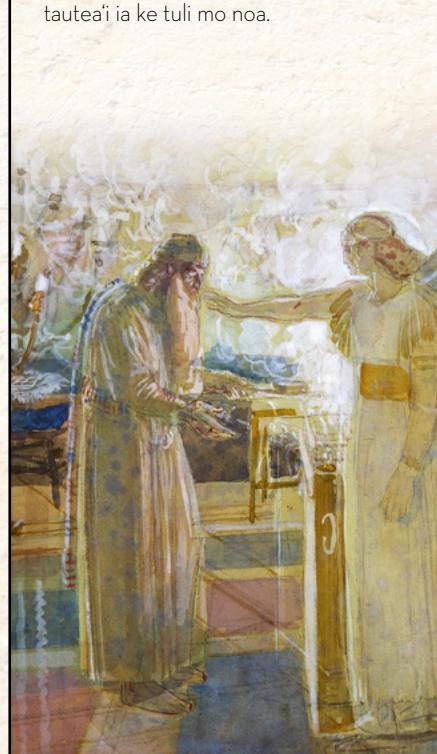

KO E 'ELITO MO'ONI 'O E KILISIMASÍ

"Oku tau fiefia 'i he fa'ahiatu ko 'ení koe'uhí na'a Ne hā'ele mai ki he māmaní.

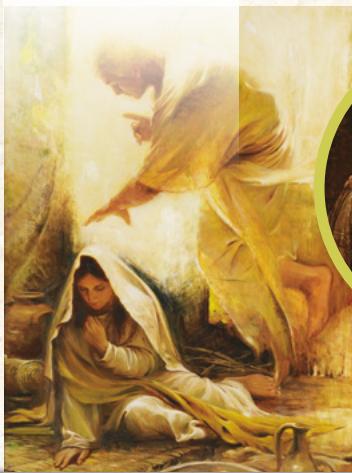
Ko e nonga 'oku ha'u meiate lá, ko 'Ene 'ofa ta'engata 'oku malava ke tau ongo'i, mo e hounga'ia kāfakafa ki he me'a kuó Ne foaki mai ma'atautolu i He'ene faingata'aia lahí—ko e ngaahi' elito mo'o'oni 'eni 'o e Kilisimasí."

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), "The Wondrous and True Story of Christmas," *Liahona*, Dec. 2000, 6.

Ko e hā e 'Āngelo ko Kepalelī kia Melé

Mātiu 1:18;
Luke 1:26-38

NĀSALETI MO KĀLEI

Ko e 'a'ahi 'a Mele kia 'Ilisapeti

Luke 1:39-56

SIUTEA

Fā'ele'i 'o Sione ko e Papitaisó

Luke 1:57-80

SIUTEA

Ko e Hā e 'Āngelo ko Kepalelī kia Siosefa

Mātiu 1:18-23

NĀSALETI

KO E KIKI'I E HE PALOFAA KO ISAAK E ALOI O KALAI'SI FAI E HARRY ANDERSON, TĀ FAKATĀ O'E ANGELO KO KEPALELI E MICHAEL MALLM, KE FAKAPUEKINA KOE THE KAKA'I FEINE KOTOA PE, FAI E WALTER LANE, FAKAKINI MEI HE KO'E 'ĀNAH, FAI E REMBRANDT HARMENSZ (1609-65) DE TROT INSTITUTE OF ART USA/ BRIDGEMAN IMAGES, KO E FAKANGA'A KO KEPALELĪ A SAKALIA, FAKALĀTA MEI MUJ, TAFAKAI KO HA TANGATA MO E KAMEU, MEI HE GETTY IMAGES, KO E HONO TOHU II SAKALIA HA HINGOA MA'A E TAMASŪ, THE ANGALLEI'A E FCIT, KO E FAKA'A KA SIOSEFA, FAI E JOSEPH BRICKLEY

Hili ha māhina 'e ono mei ai, na'e 'a'ahi hoko 'a Kepaleli ki he kāinga o 'Ilisapeti ko Melé. Na'a ne fakahoko ange kia Mele neongo 'ene kei taupo'oú, ka te ne tu'itu'ia ha tama 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oní pea ko SiSū Kalaisi'a e pēpē ko iá. Na'e tali 'e Mele 'i he loto fakatōki-lalo 'a hono uiu'i ke hoko ko e fa'e 'o e 'Alo 'o e 'Otuá. Na'e fakahoko ange foki 'e he 'angeló' oku tu'itu'ia mo hono kāinga ko 'Ilisapeti.

Hili e 'a'ahi mai e 'angeló kia Melé, na'a ne mavahē mei Nāsaleti ke 'a'ahi 'i ha māhina 'e tolu ki hono kāinga ko 'Ilisapeti 'i Siutea. Lotolonga e 'i ai 'a Melé, ne ma'u 'e 'Ilisapeti ha fakamo'oni mei he Laumālie Mā'oni'oní ko e 'Alo la 'o e 'Otuá 'a e pēpē 'a Melé. Ne fai foki 'e Mele 'ene fakamo'oni fakafo'iuitui 'o kau ki he 'Otuá.

'I hono fā'ele'i mai 'o Sione Papitaisó, ne pehē 'e he kakā'i 'e fakahingoa ia ko Sakalia ko e tauhingoa ki he'ene tamaí. Ne 'ikai tali 'e 'Ilisapeti e hingoa ko iá 'o ne tala ange ki hono ngaahi kaungāme'a mo e kaungā'apí ko hono hingoa ko Sione. 'I he taimi ne fakafetu'a ai 'a Sakalia 'e he ngaahi kaungāme'a mo e kaungā'apí ni, na'a ne loto-taha mo 'Ilisapeti. Koe'uhí ko 'ene talangofua ki he fakahinohino 'a Kepaleli ki hono fakahingoa 'o hono fohá, na'e veteange e 'elelo 'o Sakaliá, pea 'i hono toe ma'u 'o 'ene fanongó mo e leó, na'a ne fakalāngangi'i e 'Otuá.

'I he'ene sio ki he feitama 'a Mele 'i he'ene foki mai mei Nāsaleti, na'e teuteu 'a Siosefa, ko e tangata ne teu ke mali mo Melé, ke "tukuange fakafufu pē ia," pe fakafuu'i hono fakata'e-aonga'i 'ena teu malí. Ka kimu'a pea malava ke ne fai iá, na'e hā mai ki ai e 'angelo ko Kepalelī 'i ha misi, 'o ne fakamo'oni ne tu'itu'ia 'a Mele 'e he Laumālie Mā'oni'oní pea ko e pēpē ia te ne fakahaofi Hono kaka'i mei he'enau ngaahi angahalá. Ne 'ikai mavahē 'a Siosefa meia Mele, ka na'a ne fili ke mali mo ia.

**'Oku Tukuhau'i
Kotoa e Māmaní**

Luke 2:1-4;
James E. Talmage,
Jesus the Christ
(1916), 91-92

**KO E PULE'ANGA
LOMÁ**

Ne ngāue'aki e totongi tukuhau ke tukuhau'i mo lau e tokolahī 'o e kakai, 'a ia ne fokotu'u 'e he kau Lomá. Ne angamaheni 'aki 'e he kau Lomá ke lēsisita e kakai 'o fakatefito 'i honau tu'asilá, ka 'i he 'ulungaanga faka-Siú ne lēsisita e kakai 'o fakatefito ki he tu'asila 'o 'enau ngaahi kuí. Ko e 'uhinga 'eni ne kakai'ia ai 'a Pētelihemá, ko e tupu'anga e ngaahi kui 'a Siosefá, pea na'e fonu e ngaahi fale tali fononga.

**'Alo'i 'o
Sisū Kalaisí**

Luke 2:6-7

**Ko e Hoko 'o e Ngaahi
Faka'ilonga ne Kikite'i,
'i he Ongo 'Ameliká**

Hilamani 14:1-5;
3 Nifai 1:15-21

**Ko e Ongona 'e
he Kau Tauhi-sipí
e 'Alo'i 'o Kalaisí**

Luke 2:8-17

**NĀSALETI, PĒTELI-
HEMA, MO SIUTEA**

Ko e 'uhinga 'o e Pētelihemá ko e "fale 'o e maá" pea na'e kikite'i ia ko e 'alo'i'anga 'o e Mísaiá.

Na'e fononga 'a Siosefa mo Mele ki Pētelihema, ke totongi tukuhau. 'I hono 'alo'i 'o Sisú, ne fakatokoto ia 'e Mele 'i he 'ai'anga kai 'o e manú, pe feitu'ufafanga'anga 'o e fanga manú. Ne 'ikai 'asi 'i he fakamatatalá ne 'i ai ha fanga manu ai.

KO E ONGO 'AMELIKÁ

Hangē ko ia ne kikite'i, ne maama kakato 'i ha 'aho 'e ua e konitinéniti 'Ameliká 'i he 'aho ne 'alo'i ai 'a Kalaisí. Ne 'asi ha fetu'u fo'ou 'i he langi.

I he taimi ko 'eni 'o e ta'u, ne tuku 'e he kau tauhi sipí 'enau tākangá 'i tu'a 'i he 'ahó mo e poó fakatou'osi. Ko e feitu'u 'eni ne nau 'ai 'i he hā ange 'a e 'āngeló kiate kinautolu, 'o fakahoko ange e 'alo'i 'o e Fakamo'uí. Hili e fanonganongo 'a e 'āngeló, ne hā mai ha kau 'āngeló 'o fakalāngilangi' i e 'Otuá. Hili hono fanonganoga 'eni 'e he kau tauhisipí, ne nau fakatovave atu ki Pētelihema ke fe'iiloaki mo Sisú. Hili 'enau mamata kiate lá, ne nau mavahe meia Siosefa mo Mele 'o fakamo'oni ki he me'a kuo nau mamata ai.

**Na'e Kamu, Fakahuafa,
mo 'Ave 'a Sisū ki
he Temipalé**

Luke 2:21-38;
James E. Talmage,
Jesus the Christ, 95

PĒTELIHEMA

**Ko e Fehu'i ha Kau
Tangata Poto kia Hēlota
Fekau'aki mo Kalaisi**

Mātiu 2:1-10

SELUSALEMA

**Ko e Ma'u 'e he Kau
Tangata Potó 'a Kalaisi mo
Foaki ha Ngaahi Me'a'ofa**

Mātiu 2:9-12; Bible
Dictionary, "Magi"

PĒTELIHEMA

**Na'e Fekau'i 'a Siosefa
ke Hola ki 'Isipite**

Mātiu 2:13-16,
19-23

PĒTELIHEMA, 'ISIPITE,
MO NĀSALETI

Hili ha 'aho 'e valu, na'e fakahingoa mo kamu 'a Kalaisi, 'o fakatatau ki he anga fakafonua faka-Siú. Ne ui ia ko Sisū, pe "lesua," ko hono 'uhingá ko e "Fakamo'ui" 'i he lea faka-Hepeluú. 'Oku fakamamafaia 'i he anga faka-Siú kuo pau ke tatali ha fefine 'i ha 'aho 'e 40 hili 'ene fāelé, kae toki hū ki he temipalé. Hili e 'aho 'e 40, ne 'omi 'e Mele mo Siosefa 'a Sisū ki he temipalé. Na'a na fetaulaki ai mo Simione, 'a ia ne tala'ofa kiate ia te ne mamata kia Kalaisi kimu'a pea toki pekiá. Na'a ne fakatokangaia 'a Kalaisi 'o ne fuofua la mo ne fakalāngilangi'i e 'Otuá. Na'a ne kikite foki kau ki he misiona 'a Kalaisi 'i he māmaní. Ne vakai foki mo 'Ana, ko ha palofita fefine, kia Kalaisi 'i he temipalé. Na'a ne fakamo'oni foki mo ia ki Hono misioná.

Ne omi ha Kau Tangata Poto 'a ia ne 'ikai 'ilo honau tokolahí, "mei he hahaké" ki Selusaleta, ko e fekumi kia Kalaisi. Ne nau mamata ki ha fetu'u fo'ou 'i he langí, ko ha faka'ilonga kuo 'alo'i 'a e Kalaisi. Ne nau fehu'i ki he Tu'i ko Hēlotá, ko e tu'i 'o Siutea ne fakanofa 'e he kau Lomá, pe ko e fē te nau ma'u ki ai 'a e tamasi'i. Ne manavasi'i 'a Hēlotá he tala 'oku 'i ai ha tu'i fo'ou, ko e Misaiá, he na'a ne pehē te ne liua hono puleángá. Na'a ne kole ange ke nau 'omi ha tala 'o e feitu'u te nau ma'u ki ai 'a Kalaisi, ka ne 'ikai ke ne tala ki he Kau Tangata Potó 'ene tailiil. Na'a ne palani ke fakapoongi la.

Ne faifai pea ma'u 'e he Kau Tangata Potó 'a Kalaisi. Na'e fakamahino 'e Mātiu ne nau ma'u atu 'a Sisū ki hono falé ko ha "tamasi'i," 'o fokotu'u mai ai ne nau toki omi hili ha ta'u 'e taha mei hono 'alo'i 'o Sisuú. Ne foaki kiate la ha koula, laipeno, mo e mula--ko ha ngaahi me'a'ofa mahu'inga ke faka'ilongaia 'aki e tu'unga fakatu'i 'o Sisuú. Ne feku'i e Kau Tangata Potó 'i ha misi ke 'oua na'a nau fakahoko kia Hēlotá e me'a ne nau 'iló.

Ne 'ikai lipooti e Kau Tangata Potó kia Hēlota 'o hangē ko ia ne nau tala ange te nau fa'i. Ne tali ia 'e Hēlota 'aki 'ene tu'utu'uni ke tamate'i 'a e fānau kotoa 'oku ta'u ua pe si'i ai ne fānau'i 'i Pētelihemá. Ne 'ave 'e Siosefa 'a Mele mo Sisū ki 'Isipite 'i ha fakatokanga kiate ia 'i ha me'a-hā-mai. Ne nau nofo ai kae 'oua kuo pekiá 'a Hēlotá. Hili he pekiá 'a Hēlotá, ne hā mai ha 'angelo kia Siosefa 'i ha visone 'o fakahoko ange kuo malu ke nau foki ki 'Isileli. Ka 'i he'ene fanongo ko e fohā 'o Hēlotá 'a e pule lolotongá, na'e 'ave 'e Siosefa hono fāmilí ki Nāsaleti 'i Kāleli kae 'ikai ki Siutea, pea ko e kamata'anga ia 'o e mo'ui 'a Kalaisi ko Sisū 'o Nāsaleti 'i ha ngaahi ta'u kimui ange 'e papitaiso la, fakahoko ha ngaahi mana, mo fakakakato 'Ene Fakalelei faka'ofo'ofa ta'engatá.

Fai 'e 'Eletā
Marcus B. Nash
'O e Fitungofulú

Siosefa Sāmita:

MĀLOHINGÁ,
MEI HE VAIVAI

[*Fakamatala mei he Tokotaha Liliu Leā: 'Oku 'omi 'e he talanoá ni e ngaahi me'a ne tā tu'o lahi hono tohi 'e Siosefa*

Sāmita. 'Oku hā 'i he tatau faka-Pilitāniá, ha ngaahi fehalaaki 'i he sipelá, faka'ilongá mo hono fakamata itohi lahi. (Né toki kamata pē hono fakatatau 'o e sipela English American 'i he konga kimui 'o e 1820.) Kaekehe, koe'uhí ke faingofua hono laú, 'e liliu 'a e ngaahi kupu'i leā ta'ekau ai e ngaahi fehalaaki 'oku lave ki ai 'i 'olungá]

Ne kikite 'a Siosefa 'o e kuonga mu'á 'i ha ngaahi ta'u 'e lauafe kimu'a, "Na'e folofola peheni 'e he 'Eikí kiate au: Te u fokotu'u hake ha tangata kikite mahu'inga mei he fua 'o ho manavá; . . . pea te u foaki kiate ia 'a e mālohi ke ne 'omi 'a 'eku ngaahi leá . . . pea 'e fakamālohi ia 'i he vaivai" (2 Nifai 3:7, 11, 13).

'Oku ou faka'ofo'ia mo mālie'ia 'i he kikite ko 'eni "pea 'e fakamālohi ia 'i he vaivai." 'E ngali fehālaaki ke ui 'e he 'Eikí ha toko taha vaivai ke fakahoko ha ngāue mā'ongo'onga. Ka 'i he taimi tatau, ko kinautolu 'oku nau 'ilo'i honau vaivai, 'e lava ke ue'i kinautolu 'e he vai-vai pē ko iá ke nau fekumi ki he mālohi 'o e 'Eikí. Ko kinautolu ko ia 'oku loto-fakatōkilalo 'i he tuí, 'e fakamālohia kinautolu 'e Ia 'oku ma'u 'a e mālohi kotoa 'i he langí mo e māmaní (vakai Mātiu 28:18; Mōsaia 4:9).¹

Mei he'ene kei talavoú, ne 'unu'unu atu 'a Siosefa Sāmita ki he 'Eikí 'i he tūkunga ko 'ení. 'I he ta'u 15 'a Siosefá, na'á ne holi ki he fakamolemole 'o 'ene ngaahi angahalá pea na'á ne fie 'ilo pe ko e siasi fē 'oku mo'oní. Na'á ne tohi, "Neongo 'a e fu'u ongo kiate au pea fa'a fakamamahi 'a e ngaahi ongo 'a hoku lotó, . . . na'e faingata'a ai ki ha tokotaha na'e kei si'i 'o hangē ko aú, pea 'ikai maheni mo e fa'ahinga 'o e tangatá mo e ngaahi me'a, ke 'ilo'i pau pe ko hai 'oku totonú pea ko hai 'oku halá" (vakai Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:8).

'I he'ene 'ilo'ilo pau hono vaivai, na'á ne 'alu ai ki he Vao'akau Tapú ke 'ilo pe ko fē te ne ma'u ai e Siasi 'o e 'Otuá. Na'á ne fehu'í ke ne *fai* ha me'a ki ai, ke ne lava 'o *kau* ki he siasi ko iá (vakai Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:18). Na'e hā mai kia Siosefa 'a e 'Otuá ko e Tamaí mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí, ko ha tali ki he'ene lotú. 'I He'ena fai iá, na'á Na fakahaofi ai ia mei he mālohi 'o e tokotaha angakoví mo teuteu e hala ki he Toe

*Kapau te tau hangē ko Siosefa
Sāmitá 'o 'ilo'i hotau ngaahi vaivai
pea tafoki 'i he tui ki he 'Eikí, te tau
lava foki ke hoko 'o mālohi.*

obliged to labour hard

Fakafoki Mai e Oongoongoleí (vakai Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:14–19).

Na'e 'ikai fakafepaki'i 'e Siosefa Sāmita 'ene kau he "ngaahi me'a vaivai 'o e māmaní" (T&F 1:19; 35:13). Hili ha ngaahi ta'u lahi ne folofola ki ai 'a e 'Eikí 'o peheni: "He ko hono 'uhinga 'eni kuó u hiki hake ai koé, koe'uhí ke u fakahā atu 'a hoku potó 'i he ngaahi me'a vaivai 'o e māmaní." (T&F 124:1).

Ko ha Ki'i Tamasi'i Ta'e-Oongoonga

Ne fakamatala'i pē 'e Siosefa ia ko ha "[ki'i] tamasi'i ta'e-ongoonga . . . kuo ngaohi ia ke ne mo'ui masiva pea

New York and being in indigo
obliged to labour hard for the
Family having nine children
and their exertions of all that
any assistance for the support
therefore we were deprived of

ke kumi ha'ane mo'ui 'i he'ene ngāue 'i he 'aho kotoa pē" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:23). Na'e fā'ele'i mai ia 'i ha tu'unga fakasōsiale ma'ulalo mo ha ako faka'atamai si'isi'i pē. Ne faka i longa'i 'e he'ene fuofua feinga ke tohi hono hisitōliá 'a e tu'unga vaivai ne ui ai ia ki he ngāue.

"Na'e fanau'i au 'i he kolo ko Seiloní, Siteiti Veamonití 'i he faka-Tokelau 'o 'Ameliká 'i he 'aho uongofulu mā tolu 'o Tisema 1805 AD ki ha ongomātu'a lelei 'a ia ne 'ikai tuku hona iví 'i hono ako'i au 'i he tui faka-kalisitiané[.] Faka-fuofua ki he'eku ta'u hongofulú ne hiki 'eku Tamaí, Siosefa Sāmita ko e Lahí ki Palemaila 'i he vahefonua 'Onateleó he Siteiti ko Niu 'Ioké, pea na'e fie ma'u ai ke ne ngāue mālohi koe'uhí ko e tu'unga faingata'a ne 'i aí, ke tauhi ha Fāmili tokolahí 'o ha fānau 'e toko hiva, pea ne fie ma'u ke ngāue 'a kinautolu kotoa 'e malavá ke tokoni'i e Fāmili, ko ia ai ne 'ikai ke mau ma'u ha faingamālie ke ako ka ne fe'unga pē ia ki ha tu'unga te u pehē ne 'ikai mei lava ke u laukonga pe tohi pe ā 'i he ngaahi lao kamata faka-Fiká."²

Ne fu'u ongo'i hoha'a 'a Siosefa ki he'ene vaivai fakaakó 'o ne tangi ai 'o pehē 'oku puke ia 'i ha "pilisone si'isi'i mo fāsi'i 'o hangē ko e fakapo'uli tu'u 'o e pepá, pení, mo e vaitohí, pea mo ha lea ta'emahino, ta'e'aonga, moveuveu mo 'ikai lelei."³ Neongo 'eni, na'e ui ia 'e he 'Eikí ke liliu e Tohi 'a Molomoná—ne pulusi hono ngaahi peesi kotoa 'e 588—'a ia na'a ne fai 'i ha meimeい 'aho 'e 90.

'E lava ke pehē 'e ha tokotaha pē 'oku maama hono 'atamái he 'ikai malava 'e Siosefa mo 'ene vaivai fakaakó ke fai ha fa'ahinga me'a pehē, pea 'oku faingata'a ange e tui ki he ngaahi fakamatala kuo fa'ufa'u 'e ha ni'ihi, 'i he fakamatala 'oku totonú: ko ha palōfita ia na'e liliu lea 'i he me'afoaki mo e mālohi 'o e 'Otuá.

Ko e Fakamo'oni 'a 'Emá

Ne manatu 'a 'Ema Sāmita he konga ki mui 'o 'ene mo'ui ki he taimi ne liliu ai 'e hono husepānití e 'ū lau'i peleti koulá, na'e "ikai ke ne lava ke tohi pe tala kae tohi ha tohi 'oku hokohoko mo fakalea lelei; pea fēfē ai ha tohi hangē ko e Tohi 'a Molomoná. Pea neongo ne u kau 'i he ngaahi

To'ohemá: Ko ha fakamatala mei he hisitōlia 'o Siosefa Sāmitá na'a ne hiki tohinima'i. Peesi Fehangahangai: Ko ha peesi mei he tohinoa 'a Siosefa Sāmitá. Fakatokanga'i e ngaahi lea kuo kolosi'i.

me'a ne hokó, ka 'oku fakaofo kiate au, he ko ha 'me'a lahi mo fakaofo,' ia ki ha taha pē."⁴

Fakatatau ki he hisitōlia ko 'ení, 'oku fakamānako ke vakai ki he peesi 'uluaki 'o e fuofua tohinoa 'a Siosefá he 'aho 27 'o Nōvema, 1832 ('i he to'omata'ú). Na'a ne tohi 'eni 'i ha meimeい ta'u 'e tolu hili 'ene liliu e Tohi 'a Molomoná. Fakatokanga'i 'okú ne tohi pea kolosi'i e ngaahi lea ko 'ení:

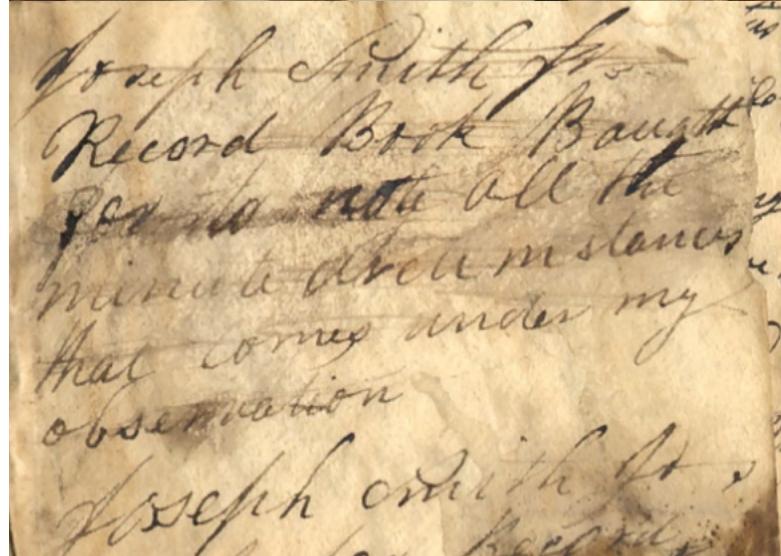
"Siosefa Sāmita ko e Si'i—Tohi Lēkooti Fakatau ke tohi ai e ngaahi miniti 'o e me'a ne hoko he'eku vakaí."

'I he'eku lau e tohinoá ni pea lau e ngaahi lea ko 'eni ne kolosi'i, na'a ku fakakauauloto atu na'e tangutu 'a Siosefa 'i ha feitu'u 'uta 'i he kau'ākolo 'o 'Ameliká 'o ne tohi e sētesi 'uluakí peá ne pehē, "Ikai, 'oku ikai ke tonu ia; te u toe feinga." Ko ia ai na'a ne kolosi'i e sētesi peá ne tohi, "Ko e Tohi 'a Siosefa Sāmita ko e Si'i na'e Kumí 'i he 'aho 27 'o Nōvema 1832 'o fakataumu'a ke tauhi ai ha fakamatala 'o e me'a kotoa ne u mamata ki aí &c— —"

Mahalo ne 'ikai ke ne fu'u saiia 'i he ngaahi lea ta'efaka-fiemālie mo ta'emahino na'a ne toki hikí, he na'a ne tohi, "Ofa ā ke 'alo'ofa 'a e 'Otuá 'o tataki au 'i he'eku ngaahi fakakauaú Tuku ke faitāpuekina ho'o Sēvanítí 'Emeni." "Oku ou ongo'i 'i he sētesi ko 'ení hono ongo'i 'e Siosefa 'ene ta'efe'ungá mo e vaivá, peá ne kole ki he 'Otuá 'i he tui ke tataki ia 'i he ngaahi me'a kotoa 'okú ne fái.

Sai, fakahoa e tohinoa ko iá mo ha tatau totonus 'o ha peesi 'o e Tohi 'a Molomoná ne hiki 'i he vaha'a 'o Epeleli mo Sune 1829 ('oku hā 'i he peesi hokó).

Fakatokanga'i e hokohokó—"ikai ha faka'ilonga fakakalama, 'ikai ha kohikohi. Na'e 'ikai ko ha fa'ufa'u 'eni. Na'e lau ia 'e Siosefa 'i he lea ki he fo'i lea 'i he'ene sio ki he me'a ngāue ne teuteu'i 'e he 'Eikí mā'áná, 'o kau ai 'a e 'Ulimí mo e Tūmemí pea taimi 'e ní'ihi ko ha maka kikite, 'o ne faka'ao-nga'i ha tatā ke malu'i 'aki hono matá mei he huelo mālohi 'o e māmá, kae lava ke ne sio lelei ki he ngaahi fo'i leá 'i he'enau hā maí (vakai 2 Nifai 27:6, 19–22; Mōsaia 28:13). Hangē ko ia 'okú ke sio ki aí, 'oku 'i ai ha kehekehe lahi 'i he liliu 'o e Tohi 'a Molomoná pea mo e tohinoá: ko e taha ko e ngāue ia 'a Siosefa Sāmita, ko e palōfita, tangata kikite, mo e tangata mā'u fakahā; ko e tahá leva ko e ngāue ia 'a Siosefa Sāmita, ko e tangatá. Kapau te ke vakai lelei ki he konga tohi totonus ko 'eni 'o e liliú, te ke lau ai ha ngaahi lea ko ha fakalotolahi kia Siosefa:

"Pea na'e hoko 'o pehē ko au, Nifai, na'a ku pehē ange ki he'eku tamaí: Te u 'alu 'o fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí, he 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau ki he fānau 'a e tangatá kae 'ikai te ne teuteu ha hala ma'anautolu ke nau lava ai 'o fai 'a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú." (1 Nifai 3:7).

Ne 'ikai fuoloa mei he ngaahi leá ni, na'a ne liliu 'ení: "Kae vakai, ko au Nifai, te u fakahā kiate kimoutolu 'oku 'i he kakai kotoa pē kuo fili 'e he 'Eikí 'a 'ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá, koe'uhí ko 'enau tuí, ke fakaiv'i'i 'a kinautolu 'o a'u ki he'enau ma'u 'a e mālohi 'o e fakahaoff" (1 Nifai 1:20).

"Io, ko e kaveinga ia 'o e Tohi 'a Molomoná—pea mo e mo'ui 'a e Palōfita ko Siosefá—ko kinautolu vaivai 'oku nau fekumi loto-fakatōkilalo ki he 'Eikí 'i he tui, 'e

Family having nine

fakamālohia 'a kinautolu, 'i he ngāue 'a e 'Eikí. 'E hoko mai e fakamālohia ko 'ení, 'o a'u pē ki he fanga kī'i me'a 'oku ngali si'iisi'i.

Hangē ko 'ení, na'e fakatonutonu 'e Siosefa, ne 'ikai fu'u lelei 'ene sipelá, 'a hono sipela e hingoa *Kolianitomulí* (vakai Hilamani 1:15) 'a ia ne tohi 'e he'ene tangata tohi ko 'Oliva Kautelé. Ko e fuofua taimi ne lea 'aki ai 'e Siosefa e hingoá kia 'Olivá, ne tohi 'e 'Oliva ia e *Kolianituma*. Ne ngali tonu 'eni he 'oku 'ikai ha fo'i lea 'i he lea faka-Pilitāniá 'e faka'osi 'aki 'a e "mr." Kaekehe, ne fakatonutonu 'e Siosefa—ko ha taha na'e vaivai fe'unga 'ene sipelá, ke ne tali e sipela ne 'oange 'e he 'Eikí—lolotonga e liliú. 'Oku tau 'ilo 'eni neongo ko ha sipela ngali kehe 'eni 'i he lea faka-Pilitāniá, ka 'oku totonu 'aupito ia 'i he sipela faka-'Isipité pea tuha pē ia mo e Maama Motu'á. Na'e 'ikai mei 'ilo 'eni 'e Siosefa ka 'i he fakahā.⁶

'E Lava Ke Fakamālohia Kitautolu

Ko e mana hono liliu 'o e Tohi 'a Molomoná, ko ha fakatātā ia 'e taha hono fakamālohia 'o Siosefa mei hono vaivá. 'Oku 'i ai mo ha lēsoni fakafo'ituitui ange 'e taha: kapau te tau hangē ko Siosefá 'o 'ilo'i hotau vaivaí pea tafoki ki he 'Eikí 'i he tui 'aki hotau lotó kotoa, 'o ngāue mālohi ke fakahoko Hono finangaló, 'e lava foki ke fakamālohia kitautolu mei hotau vaivaí. 'Oku 'ikai 'uhinga 'eni 'oku to'o atu e vaivaí 'i he mo'ui fakamatelié—ka 'oku 'uhinga ia 'e fakamālohia e tokotaha peheeé 'e he 'Otuá.

Ne fakahā loto fakatōkilalo 'e Siosefa 'ene ngaahi fehalākí. Na'a ne pehē 'i he'ene kei talavoú na'a ne "fakahā 'a e ngaahi vaivai 'o e kei talavoú, mo e ngaahi fehālaaki 'o e ngaahi 'ulungaanga fakaetangatá" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:28). 'I he konga ki mui ange 'o 'ene mo'uí, na'a ne tala-anje ki he Kāngalotu 'i Nāvuú "ko ha tangata pē au, pea kuo pau ke 'oua na'a nau 'amanaki 'oku ou haohaoa; . . . ka 'o kapau te nau kātaki'i hoku ngaahi vaivaí pea mo e ngaahi vaivai 'a e kau takí, te u fai 'a e me'a tatau pē ki honau ngaahi vaivaí."⁷

Ne 'ikai 'aupito ke fakangalingali 'a Siosefa 'oku haohaoa pe ta'e-ha-mele, ka na'a ne faka'aonga'i e mālohi 'o e 'Otuá

*Ko ha to'o mei he tatau totonu 'o e Tohi 'a Molomoná
'o fakatatau ki he 1 Nifai 3:7.*

'a ia ne fakafou mai ai he'ene hoko ko e palōfitá: "I he'eku lea ko ha tangata peé, ko Siosefa pē ia 'oku leá. Ka 'i he lea mai 'a e 'Otuá 'iate aú, 'oku 'ikai ko Siosefa Sāmita ia 'oku kei leá; ko e 'Otuá ia."⁸

Ko ia ai, ne fakamālohia 'a Siosefa mei hono vaivai—'o mālohi fe'unga ke ne fai "ha me'a lahi ange ki hono fakamo'ui 'o e fa'ahinga 'o e tangatá . . . , tuku kehe 'a Sisū pē" (T&F 135:3) 'i ha toe palōfitá ange 'i he kotoa 'o e hisitōliá.

'E pehē hano 'ai kitaua 'e hotau 'Otua ta'efā'aliliú ke ta mālohi mei hota vaivá—'o kapau te ta tafoki kiate Ia 'i he tui mo e kotoa hotau lotó, 'o hangē ko Siosefá.

Lotú mo e Loto Fakatōkilaló

'Oku 'omi 'e he 'Eikí hotau vaivá, 'o fakatatau ki He'ene filio'i fakasilesitrialé, ke tokoni ki hotau fakamālohiá 'i he

father. I will go and do the commandments for I know commandments unto me shall prepare a way for me to finish the thing which

founga pē taha 'oku mahu'inga 'i taimi mo 'itānití—'o fakafou 'iate Ia. Na'á Ne folofola: "Pea kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá, te u fakahā kiate kinautolu 'a honau vaivá. 'Oku ou foaki ki he tangatá 'a e vaivá koe'uhí ke nau loto fakatōkilalo; pea 'oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaiva'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, he kapau te nau fakavaiva'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivá ko e mālohi kiate kinautolu" (Eta 12:27).

Fakatatau mo e folofola ko 'ení, 'oku foaki mai e vaivaí ke tau loto-fakatōkilalo. 'E fakamāloha 'a kinautolu 'oku fili ke loto-fakatōkilalo mo ngāue'aki 'a e tui kiate Iá. Ko ia ai, 'oku hoko leva 'etau loto-fakatōkilalo 'i he 'ao 'o e 'Otuá ko ha me'a ke fakavave'i ai e uluisino e mālohi mo e mafimafi 'o e 'Otuá 'i he'etau mo'uí.

the things which the Lord has said that the Lord giveth in to the children of men. Save them that they may according to commandments given to them

'Oku 'i ai e ni'ihi "o ka naú ka akonekina, 'oku nau pehē 'oku nau poto, pea 'oku 'ikai te nau tokanga ki he akonaki 'a e 'Otuá, he 'oku nau le'eí ia ki he tafa'akí, 'o mahalo 'oku nau 'ilo'i 'iate kinautolu pē; ko ia, ko e vale pē 'a honau potó pea 'oku 'ikai 'aonga ia kiate kinautolu" (2 Nīfai 9:28). Ko e solova'anga 'o e hikisiá ni ko 'etau "lau 'a [kitautolu] ko e kau vale 'i he 'ao 'o e 'Otuá, pea fakavai'i 'i he fu'u loto-fakatōkilalo lahi" (2 Nīfai 9:42).

Mei he kei talavou 'a Siosefá, ne mahino kiate ia ko e kī ki hono ohi 'o e loto fakatōkilaló, ko e fekumi ki he'etau Tamai Hēvaní 'i he lotu fakamātoato pea 'i he loto mo'oni foki. Ne fakamatala 'a Taniela Teila, ko ha taha 'o e fuofua memipa 'o e Siasí, ki ha taimi ne fakafepaki ai ha tokolahi ki he Palōfitá. Ne fakamatala'i 'e Misa Teila ha a'usia 'i ha fakataha ne lotu ai e Palōfitá mo e kāingalotú ke ma'u ha tokoni mei he 'Eikí, 'i he ngaahi lea ko 'ení:

"Kuó u fanongo 'i he lotu 'a e hou'eiki tangatá mo fafiné . . . , ka ko 'eku toki fanongo 'eni 'i ha lotu 'a ha tangata ki hono Tupu'angá 'o hangē tofu pē na'e 'i ai 'o fanongó, 'o hangē ko ha fanongo 'a ha tamai 'ofa ki he ngaahi mamahi 'o ha foha talangofua. Ne ta'eako 'a Siosefa 'i he taimi ko 'ení, ka ko e lotú ni, 'a ia ne fakahoko ma'a-nautolu ne nau tukuaki'i ia 'o pehē kuó ne heé . . . , ne ha'u ia mei he 'ilo mo e ngeia 'o langí . . . Hangē kiate au, kapau kuo to'o atu e veilí, te u lava 'o mamata ki he 'Eikí 'oku tu'u fehangahangai mo 'Ene tamaio'eiki loto-fakatōkilalo taha kuó u sio aí."

Mei he Vaivá ki he Mālohi

'I he ta'u 17 'a Siosefá ne fakahā ange 'e Molonai 'oku "i ai ha ngāue 'a e 'Otuá ke u fai; pea 'e 'iloa 'a hoku hingoá 'i he lelei mo e kovi 'i he ngaahi pule'anga, mo e ngaahi fa'ahinga, mo e ngaahi lea fulipē, pe 'e fakaongo-ongolelei'i pea toe lau'ikovi'i ia 'i he kakai fulipē" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:33).

'Oku ou 'ilo'i ne fakakaukau ha tokolahi ko e talá ni ko ha fakamo'oni ia 'o ha fakakaukau fakavalevale 'i he taimi ko iá; ka 'i he kuonga ko 'ení 'o e 'initanetí, 'oku 'ilo'i e hingoa 'o e ki'i tamasi'i ta'e-ongoongoa ko iá 'i he funga 'o e māmaní, pea 'oku fakatou fakaongoongolelei'i mo lau'ikovi'i ia.

Kimu'a pea fakapoongi 'a Siosefa mo Hailame Sāmita 'i Kātesi, Ilinoisí, ne lau le'o lahi 'e Hailame kia Siosefa mo e ni'ihi ne nau 'i he loki 'o e fale fakapōpulá, ha peesi ne 'i ai e ngaahi lea ko 'ení peá ne toki pelupelu ia:

any assistance

“Pea na'e hoko 'o pehē na'á ku lotu ki he 'Eikí ke ne foaki ki he kau Senitailé 'a e 'ofá, koe'ahi ke nau ma'u 'a e manava'ofá.

“Pea na'e hoko 'o pehē na'e folofola mai 'a e 'Eikí kiate au: Kapau 'oku 'ikai te nau ma'u 'a e manava'ofá 'oku tatau ai pē kiate koe, kuó ke tui faivelenga; ko ia, 'e fakama'a ho ngaahi kofú. Pea ko e me'a 'i ho'o 'ilo'i ho vaivá, ko ia 'e ngaohi koe ke ke mālohi, 'o a'u ki ho'o nofo hifo 'i he potu kuó u teuteu 'i he ngaahi nofo'anga 'o 'eku Tamaí” ('Eta 12:36–37).

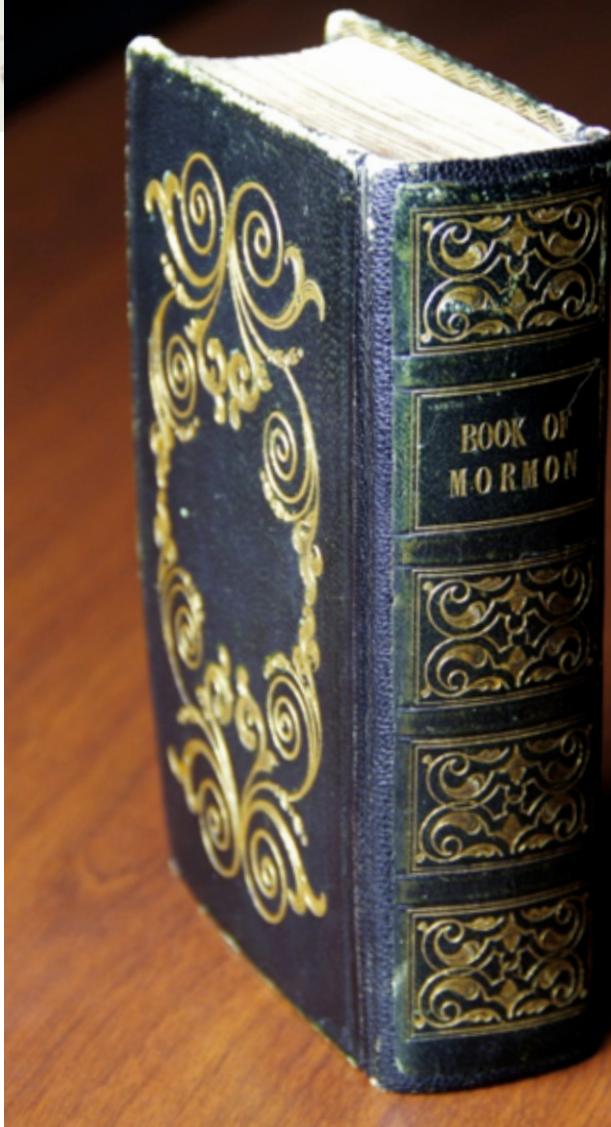
I hono 'ai mahinongofuá, na'e fakamālohia 'a Siosefa *mei hono vaivá*. Ne fakalotoa ia 'e hono vaivá, ke ne fekumi ki he tokoni 'a e 'Otuá 'i he tui, 'o vilitaki ke fai Hono finangaló. Na'á ne hū ki he Tamai 'i Hēvaní 'i he fougá ni 'i he'ene mo'uí kotoa. Na'e iku ai 'o ne a'usia 'a e 'Uluaki Mata-me'a-hā-maí, liliu e Tohi 'a Molomoná, ma'u e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí, fokotu'u e Siasi 'o Kalaisi kuo toe fakafoki maí, pea 'omi ki he māmaní e kakato 'o e ongoongolelei 'a Sisú Kalaisí. Ne tupulaki e mālohi 'o e Palōfita ko Siosefá; na'e 'ikai ke fakamālohia ia 'i ha lau momeniti pē. Ne hoko mai ia kiate ia, pea 'e hoko mai foki kiate koe mo au, 'i he "otu lea ki he 'otu lea, mo e akonaki ki he akonaki; ko ha kihii'me'a 'i hení pea mo ha kihii'me'a 'i hena" (T&F 128:21; vakai foki 'Isaia 28:10; 2 Nifai 28:30).

Ko ia ai 'oua 'e loto-si'i; 'oku māmālie e founiga ki he fakamālohiá pea 'oku fie ma'u ki ai e fa'a-kātaki mo ha vilitaki ta'eue'ia ke muimui ki he Fakamo'uí pea faka-hoko Hono finangaló, 'o tatau ai pē pe ko e hā e me'a 'e hokó.

Kuo Toe Foki Mai 'a e Me'afoakí

Na'e pehē 'e Viliami Tanitela, 'a ia na'á ne liliu mo pulusi e Tohi Tapú 'i he lea faka-Pilitāniá 'i he senituli 16, ki ha tangata poto 'a ia ne 'ikai ke ne loto ke ma'u 'e he kakai me'avalé e Tohi Tapú, “Kapau 'e fakahaofi 'e he 'Otuá 'eku mo'uí, 'i ha ngaahi ta'u lahi *te u 'ai ke 'ilo lahi ange ha kī'i tamasi'i oku faka'uli 'i ha palau ki he folofolá 'i he me'a 'okú ke 'iló.*”¹⁰

'I ha ta'u fakatupu fifili 'e 300 mei ai, ne 'a'ahi mai 'a Nanisē Toualo, ko ha faifekau fefononga'aki 'i he 1830, ki Ketilani ke ne vakai'i fakataautaha e “Kau Māmongá.” 'I he'ene fetalanoa'aki mo Siosefa Sāmita mo e kau taki kehe 'o e Siasi, na'á ne fakaanga'i mālohi ai e Siasi.

Kimu'a pea fakapoongi 'a Siosefa mo Hailame Sāmita 'i Kātesi, 'Ilinoisi, ne lau le'o lahi 'e Hailame kia Siosefa mo e ni'ihi kehé, mei he tatau ko 'eni 'o e Tohi 'a Molomoná.

Fakatatau kia Toualo, ne 'ikai ke lea 'a Siosefa kae ngata pē 'i he'ene tafoki atu ki ai 'o fekau'i ke ne faka-papau na'e hā ange ki ai ha 'angelo 'o fakahā ange ki ai e feitu'u ke ma'u ai e 'ū lau'i peleti koulá. Na'á ne tali mai 'i he anga lelei ne te'eki ai ke ne takuanoa tu'o taha ia! 'I he 'ikai lava e fefiné ni ke ne faka'ita'i iá, na'á ne feinga ke tukuhifo'i ia. Na'á ne fehu'i ange, “Oku 'ikai nai ke ke mā 'i he fa'ahinga fakangalingali peheeé?” “A koe, 'oku 'ikai toe kekekehe mo ha kī'i tamasi'i faka'uli palau mūnoa 'o hotau fonuá!”

Ne tali mai 'e Siosefa 'i ha loto hangamālie, “Kuo toe foki mai e me'afoakí, 'o hangē ko ia 'i he kuongamu'á, ki ha kau toutai na'e 'ikai poto he lautohí pe tohinimá.”¹¹

Ne fakamo'oni'i ai e ngaahi lea 'a Tanitelá: ne tupulaki e ki'i tamasi'i faka'uli palaú ke 'ilo lahi ange ia ki he folofolá, 'i ha toe taha kuo mo'uí, tuku kehe ange e Fakamo'uí.

Ko e mo'oni, ko e Siasi mo eongoongolelei 'a Sisū Kalaisi kuo toe fakafoki maí, 'oku 'ikai ko ha ngāue ia 'a Siosefa Sāmita, ko ha "ki'i tamasi'i faka'uli palau" mei he kau'ākolo 'o 'Ameliká. Ka, ko e ngāue ia 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisi 'a ia ne toe fakafoki mai 'ia Siosefa Sāmita ko e Palōfítá. I he vakai 'a Siosefa ki he'ene mo'uí, na'a ne mei malava pē ke fakafehokotaki mo e fakamatala 'a Sēkopé "oku fakahā kiate kimautolu 'e he 'Eiki ko e 'Otuá, 'a homau vaivaí koe'uhí ke mau 'ilo'i ko e me'a ia 'i he'ene 'alo'ofá mo 'ene āfeitaulalo lahi ki he fānau 'a e tangatá, 'oku mau ma'u ai 'a e mālohi ke fai 'a e ngaahi me'a ko 'ení" (Sēkope 4:7).

'Oku ou 'ilo ko Siosefa Sāmita ko ha palōfita ia 'a e 'Otuá, 'a ia ne fakamālohaia mei hono vaivaí. Nē pehē 'e Palesitēni Pilikihami 'Iongi (1801–77): "'Oku ou ongo'i 'e au ke u kalanga Haleluia he taimi kotoa pē 'oku ou fakakaukau atu ai na'a ku 'ilo'i 'a Siosefa Sāmita, ko e Palōfítá."¹² Neongo ne 'ikai te u ma'u e faingamālie ko iá 'i he mo'ui fakamatelié, ka 'oku ou fiemālie 'i he palōmesi fakapunake ko ia "[e] 'ilo 'e ha lau miliona 'a Siosefá]." ¹³ 'Oku ou hounga'ia 'aupito 'i he loto-fakatōkilalo 'a e Palōfítá 'i he 'ao 'o e 'Otuá, 'a ia na'a Ne fakamālohaia iá. 'Oku fakalotolahī'i foki au 'e he hisitōlia ko 'ení mo e tokāteline ko ia 'e fakamālohaia kitautolu 'e he 'Eikí mei hotau ngaahi vaivaí, 'o kapau te tau loto-fakatōkilalo 'i Hono 'aó pea tui kiate Ia mo vilitaki ta'eue'ia ke fakahoko Hono finangaló. ■

Mei he lea ko e "Out of Weakness He Shall Be Made Strong," ne fai 'i he Fakataha Fakalotu 'o e Fakamanatu Fakata'u hono 70 'o Siosefa Sāmita 'i Lōkani, Tutā, USA 'i he 'aho 10 o Fepueli, 2013.

KO E TUPULAKI VAVE 'E 'ILO MO E FAKAMATU'OTU'A 'A SIOSEFÁ

"Ne mahulu hake he ngāue kotoa e Palōfita ko Siosefá, 'a e taimi 'o e 'ene kei talavoú, 'a hono ako'i makehé, pea mo e vave makehe 'a e 'ene māu 'o e 'iló mo e matu'otu'a. Na'a ne ta'u 14 'i he 'Uluaki Mata-me'a-hā-mái pea 17 'i he fuofua 'āahi mai 'a e 'āngelo ko Molonaí. Na'a

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. 'Oku ou fakamālō ki hoku kaungā ngāué, tautaufito kia Richard E. Turley Jr. mo Jed Woodworth 'i he Tafa'aki Hisitōlia 'a e Siasi, ki he'ena tānaki ne fai maí.
2. Joseph Smith, in *The Joseph Smith Papers, Histories, Volume 1: 1832–1844*, ed. Karen Lynn Davidson and others (2012), 11.
3. Joseph Smith, "Letter to William W. Phelps, 27 November 1832," 4, josephsmithpapers.org.
4. 'Ema Sāmita, 'i he "Last Testimony of Sister Emma," *Saints' Herald*, Oct. 1, 1879, 290; sipela angamahení; vakai foki Russell M. Nelson, "A Treasured Testament," *Ensign*, July 1993, 62–63.
5. Joseph Smith, 'i he *The Joseph Smith Papers, Histories, Volume 1: 1832–1839*, ed. Karen Lynn Davidson and others (2008), 9.
6. 'I he "Coriantumr" mo e sipela 'o e ngaahi hingoá, vakai Royal Skousen, 'i he *Book of Mormon Authorship Revisited: The Evidence for Ancient Origins*, ed. Noel B. Reynolds (1997), 61–93. 'I hono faka'aonga'i 'o e fakamo'oni mei he tatau totonú, 'oku fakahaa'i ai 'e Skousen ne tonu hono sipela 'o e ngaahi hingoá 'i he'enua fua 'asi 'i he fakamatálá. Ne sipela halā'i e ngaaahi hingoá 'i he'enua hā kimui angé, 'o fokotu'u mai ne sipela'i 'e Siosefa Sāmita e hingoa taki taha 'i hono fuofua faka'aonga'i pea fakafalala leva ki he manatu 'a e tangata tohí 'i he toengá.
7. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitēni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita (2007), 602.
8. Edward Stevenson, 'i he Hyrum L. Andrus and Helen Mae Andrus, comps., *They Knew the Prophet* (1974), 87.
9. Daniel Tyler, 'i he "Recollections of the Prophet Joseph Smith," *Juvenile Instructor*, Feb. 15, 1892, 127; vakai foki *Teachings: Joseph Smith*, 127.
10. William Tyndale, 'i he S. Michael Wilcox, *Fire in the Bones: William Tyndale—Martyr, Father of the English Bible* (2004), 47.
11. Vicissitudes Illustrated, 'i he *Experience of Nancy Towle, in Europe and America* (1833), 156, 157.
12. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitēni 'o e Siasi: Pilikihami 'Iongi (1997), 345.
13. "'Oku Mau Fakamālō," *Ngaahi Himi*, fika 16.

ne ta'u 21 'i he'ene māu e 'ū lau'i peleti koulá pea ta'u 23 'i he kakato 'ene liliu e Tohi 'a Molomoná (sii hifo 'i ha 'aho ngāue 'e 60). 'Oku laka hake 'i he vaeua 'o e ngaahi fakahā 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ne foaki mai ia 'i he kei ta'u 25 pe si'i ange 'a e Palōfítá. Na'a ne ta'u 26 'i hono fokotu'u 'o e Kau Palesiteni 'Uluakí pea ta'u 30 'i hono fakatapui 'o e Temipale Ketilaní."

*'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "Joseph, the Man and the Prophet," *Ensign*, May 1996, 71.*

Te Tau Lava Ke Toe Lelei Ange, Vahe 2:

Ko e Fekumi ki Ho Tu‘ungá ‘i he Siasi ‘o Sīsū Kalaisí

‘Oua na‘a tuku ke ta‘ofi koe ‘e he ni‘ihi kehé, mei hono ma‘u e ngaahi tāpuaki ‘o e hoko ko ha mēmipa ‘i he Siasi ‘o Kalaisí.

Fai 'e Betsy VanDenBerghe

Fakamatala 'a e 'Etitá: Neongo pe ko e hā e mālohi 'o 'etau tui ki he ongoongolelet 'o Sisú Kalaisí, ka 'e ala faingata'a ke tau faivelenga kapau 'oku 'ikai ke tau ongo'i 'oku talitali lelei kitautolu. Ne toki fakamatala'i 'e he kau taki 'o e Siasi kimiú ni mai 'a e faingata'á ni 'i ha ngaahi vitiō na'e ui ko e Faitaha 'i he Fefaikehekehe'akí. Na'e fakamatala'i 'i he Liahona 'o Sepitema 2017, "Te Tau Lava 'o Fai Lelei Ange: Ko Hono Talitali 'o e Niihi Kehé ki he Tākangá," hotau fatongia ke talitali lelei e ni'ihi kehé. 'Oku fakamatala e konga 2 'o e talanoa ko 'ení ki he founa 'e lava ke tau fatongia 'aki ai 'etau tuí, 'o tatau ai pē pe 'oku tau ongo'i 'oku talitali lelei kitautolu pe 'ikai.

Na'e ma'u 'e Paulo (kuo liliu e ngaahi hingoa kotoa pē) ha telefoni mei he'ene pīsope 'i Palāsilá 'o vakai pe 'oku fēfē hake, hili ia ha ta'u 'e valu 'o e 'ikai ke ne toe ma'u lotú. Ne fuoloa e fie foki 'a Pauló, ka ne ta'ofi 'ene mālohí 'e ha ngaahi me'a lahi. 'E founa fēfē ha'ane

faka'ehi'ehi mei hono fakafehoanaki ia, 'oku kei ta'emalí, ki he ni'ihi kuo mali mo ma'u fānaú? Te ne ma'u nai ha ngaahi kaungāme'a 'i he siasí hili 'eni ha taimi lahi, pea kapau 'e 'i ai, ko e hā te nau fakakaukau fekau'aki mo iá? Te ne kei lava nai ke ongo'i e Laumālié 'o hangē ko ia 'i he'ene ului maí mo 'ene ngāue fakafaifekaú pe ma'u ha tui fe'unga ke tali ha ngaahi uiui'i?

Hili ha māhina 'e taha mei he telefoní, na'e sio 'a Paulo 'i ha lea konifelenisi na'e fakahoko 'e Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí, ne ui ko e "Ha'u, Ke Tau Kau Fakataha."¹ Na'á ne pehē "Ne ongo kiate au e lea ko iá," pea 'i ha ngaahi uike sii na'á ne tangutu 'i he tau'anga me'alele 'o e 'apisiasí, 'o tetetete mo lotu lilo ke ma'u ha mālohi ke hū ki tu'a mei he kaá 'o hū ki falelotu.

Na'á ne manatu ki he fuofua ta'u hili 'ene foki mai 'o pehē, "Ne 'ikai ke haohaoa e me'a kotoa," Ne 'ikai ke fainogofua 'ene kau atú. Ka na'e faitokonia ia ke ikuna'i 'ene ongo'i veiveiuá, 'e ha ongo'i fehokotaki ki he Fakamo'uí mo ha loto-holi mālohi ke ma'u ha lekomeni temipale. Na'e kamata ke ne lau 'ene folofolá mo lotu. 'Okú ne fale'i 'a kinautolu 'oku faifeinga ke ongo'i 'oku talitali kinautolú 'o pehē, "Kapau he'ikai te ke fo'i, te ke ma'u ha mālohi pea lava ke ongo'i hono tāpuekina koe 'e he 'Eikí." "Oku ou ma'u ha fakamo'oni ko e Siasi 'eni 'o Kalaisí, ka ko Ia te ke ma'u ai e talitali lelei mo'oní."

'Oku fakaofonga'i 'e he talanoa 'o Pauló ha ngaahi tetifo ne fakamatala ki ai e kau takí 'i he ngaahi vitiō Fāitaha 'i he Fefaikehekehe'akí. 'Oku 'omi 'e he'enau ngaahi pōpoakí ha 'amanaki lelei mo ha fale'i kiate kinautolu 'oku 'ikai ongo'i 'oku talitali lelei kinautolú. Taimi 'e ni'ihi 'oku tau ongo'i tuēnoa 'o a'u pē ki he lotú, kae hangē ko ia kuo fakamahino'i mai 'e he kau taki mo e kau mēmipa ko 'ení, 'oku 'i ai ha ngaahi me'a te tau lava 'o fai ke tokoni ke tau ikuna ai e ngaahi faingata'á 'o hangē ko e tuēnoá pe ngaohikovia 'e he ni'ihi kehé. 'E lava ke tau faka'ehi'ehi mei he fakafehoanakí, laka atu 'i he veiveiuá, 'ilo 'oku malava ke foki mai, pea mahulu hake aí, ke falala ki he Fakamo'uí.

Faka'ehi'ehi mei he Fakafehoanakí: 'E Faitāpuekina Kotoa Kitautolu 'i he Ngata'angá

"I ho'o kamata ke fakafehoanaki koe ki he ni'ihi kehé, ka 'ikai pē ke fakaiku ki he fakalotosi, 'e iku ia ki he hikisiá. . . . 'Oku hoko mai e ngaahi tāpuakí 'i ha taimi nounou. 'Oku hoko mai e ngaahi tāpuakí 'i ha taimi fuoloa. 'Oku ou tui, ko e taimi lahi 'oku teuteu'i ha ngaahi tāpuaki mo'otautolu

'e hoko mai hili 'etau fakalaka atu i he veili. . . . Ko hono aofangatukú, 'oku totonu ke tau nonga i he ilo 'oku maá e taha kotoa e palōmesi 'o e mo'ui ta'engatá."

—Eletā Gary E. Stevenson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Na'e hiki 'a Lōseli ki ha fale nofo totongi 'i ha feitu'u tu'umālie 'i he fakahihifo 'o e Tunaiteti Siteití hili ha'ane nofo 'i ha feitu'u ma'a e kau tukuhāusiá. Na'e vete mo hono malí pea na'a ne tokanga'i mo ha ki'i fānau, na'a ne ngāue 'i ha ngāue'anga 'e ua, pea tolu he taimi 'e ni'ihi, koe'uhí ke lava 'o feau e fie ma'u fakame'atokoní mo totongi e nofo'angá, pea kamata ke māmālohi mai he taimi 'e ni'ihi talu 'ene uluú.

Na'a ne pehē, "neongo ne hangē 'oku 'i he tu'unga lelei ange e ni'ihi 'i hoku uōtī 'iate au, na'a nau tokoni'i au mo talitali lelei 'eku founga teuteú. Na'e tokanga mo'oni e tokotaha kotoa kiate au."

Neongo e taulōfu'u 'o e faingata'a fakapa'angá, ka na'e 'ikai ke lotomamahi 'a Lōseli he vakai ki he tūkunga lelei e ni'ihi kehé. Na'a ne manatu'i, "na'a ku fie ma'u ke u malu mo'oni, ka na'e 'ikai ke u teitei sio ki he fale hoku ngaahi kaunga'apí peá u fakakaukau kuo li'aki au 'e he 'Otuá. Ne u ongo'i 'okú Ne 'i hoku tafa'akí neongo 'eku ngaahi fili halá."

Neongo na'e faingata'a 'i ha ngaahi taimi 'a e taimi-tē-pile 'o e ngāue 'a Lōselí, ka na'e tokoni'i ia 'e he kau taki fakauōtī mo e ngaahi kaungāme'á, ke ne fakakakato 'ene faka'amu ke 'alu ki he temipalé. 'Okú ne pehē, "'oku tokoni

'a 'eku 'alu ma'u pē ki he temipalé, ke u hounga'ia 'i he ngaahi me'a ne u fouá. 'Oku 'ikai ke u tokanga ki he ngali mu'omu'a e ni'ihi kehé 'iate aú."

Na'e fakahā 'e Lōseli 'okú ne faingata'a mo 'ene fānau fefiné pea "'oku 'ikai ko ha fāmili haohaoa kinautolu 'i he Siasí." Ka 'okú ne toe fakahā foki "'oku 'i ai ha ngaahi palopalema e taha kotoa pea 'oku 'ikai ha fāmili ia 'e haohaoa," ko ha fakakaukau 'okú ne fakatau'atāina'i ia mei he'ene sio fakatafa'aki ki he ni'ihi kehé kae 'ikai tokanga taha ki hono vā mo e 'Otuá.

'Okú ne pehē, "'oku lava ke sio 'a 'eku fānau fefiné ki he ngaahi liliu kuo ngaohi 'e he ongoongoleleí 'i he'eku mo'u. 'Oku lava ke u ongo'i foki 'a e ngaahi liliú pea 'oku ou femo'uekina fe'unga pē 'i he ngāue, fāmilí, mo e Siasí, pea 'oku 'ikai haku taimi ke u fakafehoanaki ai au ki he ni'ihi kehé. 'Oku ou fiefia pē ke u 'i he hala totonú."

Loto-To'a Pē: 'E Lava 'e Kalaisi ke Liliu Koe

"Ko e fakamāhuahu pe fie fakamama'o e tokotaha 'oku tangutu i hoku tafa'akí . . . 'oku 'ikai ke ne liliu 'e ia e mo'oni 'o e me'a 'oku ongo'i 'e Kalaisi ma'akú mo e ngaahi faingamālie 'oku ou ma'u 'ia Kalaisí. . . . 'Oku fie ma'u ke fakapapau'i 'e he tokotaha kotoa pē 'oku 'i ai hanau tofia 'i he pule'anga 'o e 'Otuá [pea i he] sino 'o Kalaisí, pea he 'ikai lava ke ta'ofi ia 'e he ni'ihi kehe 'oku nau ta'efaka'atúi pe ta'etokangá."

—Eletā D. Todd Christofferson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Na'e ma'ulotu 'a Mātiu 'i he'ene tupu haké 'i ha fanga ki'i kolo. Ne kamata ke na anga mo hono uaifí, ko ha tokotaha ului mei Tukilane, ki ha ngaahi uiui'i lahi mo kau kakato atu ki he ngaahi polokalama fakavaha'a pule'anga 'a e LDS, ka ne na hiki ki he Tunaiteti Siteití. Na'a ne pehē, na'e hanga 'e he ngaahi uooti lalahí mo e ngaahi fie ma'u kehekehe 'o e anga fakafonuá, 'o 'ai kinaua ke na ongo'i "ta'e'aonga mo li'ekina." "Ne ngali 'oku 'ikai ke talitali lelei kimaua. Ne ma ongo'i 'oku 'ikai fakatokanga'i kimaua, pea 'ikai 'i ai ha tupulaki pe fehokotaki 'i he ngaahi 'aho Sāpaté."

Hili e hiki atu 'a Mātiu mo hono uaifí ki ha fonua fo'oú, ne tau 'ena loto mamahí 'i he 'a'ahi ange kiate kinaua ha taki lakanga fakataula'eiki fakalotofonua, pea ko e taumu'a 'o 'ene 'a'ahí ke kole ange kiate kinaua ke tokanga'i 'ena ki'i tama longomo'uí lolotonga 'o e sākalamenití. 'I he'ene fu'u loto-mamahí, na'e fakakaukau 'a Mātiu ke 'oua na'a toe 'alu ki he lotú. Na'a ne pehē, "Ko e me'a na'a ne ta'ofi aú, ko 'eku fakamo'oni ko e Siasi 'eni 'o e Eikí pea 'oku fie ma'u

au ai 'e he Fakamo'uí. 'Oku 'i ai ha ngaahi iku'anga 'o e kau atu ki he ongoongolelei 'oku laka ange ia 'i ha mamahi pe a'usia fakafo'ituitui te u ma'u 'i he mo'uí ni."

Taimi 'e ni'ihi 'oku lava 'e he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he lotú 'o 'ai ke tau ongo'i tuēnoa, li'ekina, mo ta'efiema'ua, ko ha tūkunga 'oku 'ikai fo'ou ki he Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Ne fakamatala'i 'e he tangata fa'u tohi ko Tēvita Milá, ko ha tokotaha Katolika, 'a e faingata'a 'oku fehangahangai mo kinautolu 'oku ma'ulotú 'i he'eneau feohi mo kinautolu 'oku "tu'umālie ange pe masiva angé, lahi ange pe sii ange 'ene akó 'iate koé. 'E lava pē ke kehekehe e matakálí pe fa'ahinga kakaí pe ko honau ta'ú meiate koe." Na'á ne pehē, 'oku 'ikai ke tau fili ha taha 'o kinautolu ki he'etau ngaahi feohi'anga fakasōsialé. Kaekehe, 'oku kau 'i he ngaahi tukupā fakalotú 'a e feohi mo e kakai 'oku 'ikai ke tau filí pea hoko "ko ha taha 'o e ngaahi feitu'u 'oku fai'anga feohi kae 'ikai ko ha founga fetu'utaki peé. . . . Kuo pau ke ke ako ke 'ofa 'i he kakai ko 'ení, pe fotu pē á 'i ha founga 'ofa, 'i he taimi 'oku 'ikai te ke fie fai ai iá."² 'Oku fa'a hoko 'a e fakafalala ki he 'Otuá 'i he taimi 'oku 'ikai ke ke lava ai 'o block pe unfollow e kakai 'i ho feohi'anga fakalotú, 'a e founga pē 'e taha ke ikuna'i 'aki e faingata'a.

Na'e 'ilo 'e Mātiu 'oku mahu'inga e fakafalala ki he ngaahi me'a fakalangí ke mālohi ai 'i he Siasi. Na'á ne pehē, "Ko e taimi 'e ni'ihi ko e me'a pē 'okú ne tokoni'i aú ko 'eku fakamo'oni kia Kalaisi." "Oku mā'ongo'onga ange e ongoongolelei 'i ha toe taha 'iate kitautolu. 'Oku 'afio'i 'e Kalaisi e me'a 'oku 'ikai ke tau 'iló, 'afio'i e me'a te tau

malavá, pea mo ha potu ma'á e taha kotoa pē."

Na'e pehē 'e Sesimani, ko ha mēmipa 'i he fakatonga 'o e 'Iunaiteti Siteití, "Na'e faingata'a ke u feohi mo ha fefine 'i homau uōtí ne hangē 'okú ne kaunoa he'eku mo'uí, pea ne u faka'atā ia ke ne teketeke'i au ki he mama'ó." Ka 'i he taimi ne laka hake ai 'ene hoha'a ki he'ene ki'i tama tangatá 'i he'ene ta'epau'ia pe 'e fēfē 'o ka ne ka fokí, ne 'ilo 'e Sesimani kuo taimi ke "oua na'a tuku e ngaahi fakakaukau 'a e ni'ihi kehé" ke ne fakatafoki au meia Kalaisi—"o tatau ai pē pe 'oku ou ongo'i 'oku ta'etoka'i au 'e ha taha 'i he uōtí pe 'ikai."

Na'á ne ma'u ha loto-lahi fe'unga 'i ha Sāpate afā lahi 'e taha ke 'alu ki ha feitu'u ne vave ai hono ongo'i 'e hono ki'i famili 'oku talitali lelei kinautolu 'e ha ngaahi kaungāme'a te nau lava 'o faitokonia kinaua ke na tupulaki 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisi. Na'á ne pehē, "'Oku ou fakame'apango'ia he'eku mavahé." "Ka 'oku ou fiefia ne 'ikai ke u fo'i pea ne u feinga pē, koe'uhí 'oku 'ikai 'uhinga e ongoongolelei ma'á e ni'ihi kehé—pe kiate au—ka 'oku fekau'aki ia mo e Fakamo'uí."

Manga Atu ki he Fakapo'ulí: 'E Muimui Atu e Māmá

"Oku pehē 'e he tangata mo e fefine fakaekakanó, 'He'ikai pē ke u manga [mo] 'unu atu ki he fakapo'ulí kae 'oua kuo 'unu e māmá pea lava ke u sio ki he feitu'u 'oku ou 'alu ki aí. Ko e fie ma'ú ke tau manga, 'o fakafalala 'e nga'unu e māmá 'i he tau hotau vaé ki he kelekelé."

—Eletā David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku faingata'a ki he kau mêmipa fo'oú ke nofo ma'u 'i he ongoongoleleí 'i he taimi 'oku 'ikai ke nau 'ilo pau ai e me'a 'e hoko he kaha'ú. 'I he vakai 'a Meisini, ko ha fa'ē 'i Taiuani, 'oku kau 'i he ako fekau'aki mo e tuí ni e akonaki 'a e ongoongoleleí ke 'omi e fânaú ki he mâmání, ko ha sitepu faingata'a koe'uhí na'á ne fakatokanga'i, "ko e tokolahí 'i hoku fonuá 'oku taki taha pē he fânau pe ko ha monumanu tauhi." Na'e fie ma'u 'i he'ene feitama kotoa pē ke ne ma'u ha tui ke fakahoko ha me'a ta'e'iloa pea tukunoa'i e ngaahi fakaanga he taimi 'e ni'ihi mei he fâmilí pea mo e anga-fakafonuá.

Taimi lahi 'i he 'unu ki mu'á 'oku fie ma'u ke te fakahoko ha me'a ta'e'iloa, 'a ia 'e lava ke fakamanavahé ki he ni'ihi 'oku fo'ou 'enau tuí. 'Oku fie ma'u ai ke fakatupulaki 'enau falala 'e faitokonia kinautolu 'e he 'Eikí 'i honau fononga'angá. Ne fakapapau'i mai 'e 'Eletâ Petinâ, ko e ta'emanongá mo e ongo'i ta'epau'ia, ko ha konga angamaheni pē ia 'o e akó mo e tupulakí, ka 'i he taimi 'e ni'ihi ko 'etau fakahoko ko ia e ngaahi me'a ta'e'iloá—'o tatau ai pē pe 'oku kau ai hono fa'u ha fâmili fo'ou pe ko e toe foki ki he Siasí—'e ala fakamanavahé koe'uhí 'e toki hoko mai e fakamao'oní hili hono 'ahi'ahi'i 'o 'etau tuí (vakai 'Eta 12:6). Ko e fakamo'oni ia ne ma'u 'e Meisini mo hono husepânítí hili 'ena fa'u fâmili fo'ou. 'Okú ne pehē, "Okú ma fiefia mo hounga'ia 'aupito 'i he'ema fânaú." "Kuo mau ako ke mo'ui fakapotopoto, ke fetokoni'aki mo fe'ofo'ofani. 'Oku ou hounga'ia ne ma 'omi kinautolu ki he mâmání."

Meimeи ko e ngaahi fuofua sitepú 'oku faingata'a tahá.

Fakatatau kia 'Eletâ Petinâ, "Ko e fuofua taimi ne ma [fakahoko ai ha me'a ta'e'iloá], 'oku 'ikai ko e veiveiu, ka 'oku 'i ai ha kí'i ongo'i ta'epau'ia, mo ha kii manavasi'i, ka ko ha me'a angamaheni pē ia." Neongo 'e 'ikai ke lele 'i matangi kotoa e founa fakatupulakí (na'á ne pehē, "'oku 'ikai ko ha founa haohaoa ia 'oku te'eki ke veuki, ka te tau lava ke tupulaki "ko e fo'i lea ki he fo'i lea," pea 'e tupulaki 'aupito 'etau tuí.

Ko e fakalakalaká 'oku fie ma'u ki ai 'a e ngâue'i, ko e fale'i ia 'a Lasale 'o Siosiá, ko ha ului mei he fonua 'i he ngata'anga' o Lüsia mo 'Ulupé. Ko 'ene fuofua sitepú 'a 'ene ako ke falala ki he ngaahi kaungâme'a LDS, 'a ia na'á ne loto ke foaki ange ha tâpuaki lakanga fakataula'eiki 'i he hili iá. Na'á ne pehē, "Ne lava leva ke u hoko atu ki he fealea'aki mo e ongo faifekaú." 'I he tupulaki e tui 'a Lasale 'ia Sísú Kalaisí, "ne u fai e sitepu lahi 'o e papitaisó neongo ne 'ikai ke u fakapapau'i peseti 'e 100. Ka ne foaki mai 'e he 'Eikí ha loto-lahi 'i he feinga takitaha, pea 'oku ou hounga'ia 'aupito 'i he taimí ni ne u fai ia."

'Oua Te Ke Fo'i

"Ki he kakai 'oku nau pehē kuo fu'u lahi 'enau faiangahalá pe fu'u mama'o 'enau heé pe kuo fuoloa 'enau mavahé pea 'e 'ikai lava ke nau foki mai ki he siakalé: Ko 'eku pôpoaki 'oku 'ikai ha taha ia 'e tō lalo ange 'o ta'e a'u ki ai e maama 'a Kalaisí. 'Oku 'ikai malava ia."

—'Eletâ Jeffrey R. Holland 'o e Kôlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mâ Uá

I he'ene tupu hake 'i ha fāmili 'oku mālohi 'i he LDS 'i Tutā, USA, ne ongo'i 'e Polaieni 'oku 'ikai ma'ana 'a e Siasí. Na'a ne pehē, "ne u fiefia 'i he ngaahi keimi vitioó, faivá, mo e mūsiká kae 'ikai ko e Sikautí, folofolá, mo e sipotí." Ko e taimi pē ne lava ai 'o mavahé mei 'apí, na'a ne hiki ki ha fale nofo totongi pea "faka'atā au ki he māmaní, 'o kau ai e nofo fakasekisualé mo e faito'o konatapú." Hili ha taimi lōloa 'o e me'a ne ui 'e Polaieni ko e "nofo fakatamālikí mo e 'ahi'ahi'i," ne tō lalo 'ene tu'unga fakapa'angá pea ne toe foki ki he'ene ongomātu'a, neongo ne 'ikai ke foki mai ki he siasí.

Ne ue'i 'a Polaieni 'i ha fā'ele'i hano kī'i tuofefine ke toe vakai'i 'ene tō'ongá. I he'ene 'uluaki fuofuá na'a ne pehē, "Ne u 'ilo'i ne 'ikai ko ha fa'ahinga me'a mo'ui pē ia." Na'a ne 'alu manavasi'i pē ki hono tāpuaki'i, pea 'i hono tufa mai 'a e sākalamēnití kiate iá, "Ne u paasi atu ia 'o 'ikai ke u to'o, ka ne 'i ai ha konga 'iate au ne fiekaia fakalau-mālie ki ai."

I he'ene fāifeinga ke fakanonga 'ene ngaahi ongo'i hoha'a, ne kamata 'a Polaieni ke tohi ha tohinoa. Na'a ne pehē, "Ne u 'ā fuoloa 'o tohi fekau'aki mo 'eku fāifeinga fakalaumālié 'i ha pō 'e taha pea ne u a'usia ai 'eku fuofua a'usia fakalaumālié, ka ne 'ikai ke lelei ia." Na'a ne ongo'i ha mālohi kovi, tāufehi'a, mo 'ita 'oku feinga ke pule'i hono laumālié. Na'a ne fakamatala 'o pehē, "Hili pē iá, ne u 'ilo'i 'oku ou fie ma'u 'a e 'Eikí." Ka 'i he mama'o 'o 'ene heé, ne fakakaukau 'a Polaieni, "Oku ou taau nai ke ma'u 'Ene tokoní mo e malu'?" Na'a ne fakafehu'ia foki pe 'e toe malava nai ke ne to'o e sākalamēnití.

Ne faingata'a e fononga'anga ke foki aí. Ne 'ikai fainogofua hono tuku e tapaká, ne fie ma'u ha loto-lahi ke vete ki he pīsopé, pea ne faingata'a ke tafoki mei he ngaahi kaungāme'a motu'a mo e ngaahi 'ekitivitií. Ne pou-pou'i ia 'e he'ene fāmili, kaume'a, mo e pīsopé, ka ne ma'u 'e Polaieni 'ene ma'u'anga mālohi 'ia Sisū Kalaisí.

Na'a ne manatu 'o pehē, "Ne u ilo 'oku vēkeveke e 'Eikí ke tokoni'i au." "Ne hoko mai ha ngaahi faingamālie ke fetong'i'aki 'eku ngaahi feinga motu'a. Ko e lahi ange 'eku feinga ke mo'ui 'aki e ongoongoleí, ko e mahino ange ia 'eku halá." I he falala 'a Polaieni ki he 'Eikí mo 'ilo 'Ene vilitaki ke fakamolemole'i mo fakamo'uí, ne 'i ai ha 'uhinga makehe 'o e sākalamēnití ma'ana pea faitokonia ia ke ofi ange ki he Fakamo'uí. "Neongo kuó u kai tu'o lahi 'i he mā mo e vai 'i he lotú, ne faifai pea lava ke u to'o e sākalamēnití 'i he founiga ne ongo 'o hangē ia ha fuofua taimí."

'E 'Ikai Lava 'e ha Taha ke Fetongi Koe

Ko e hū ki tu'a mei he kaá 'o hū ki he lotú, tokonia e ni'ihi kehé, ikuna'i e ngaahi a'usia fakamamahí, mo'ui'aki e ongo-ongoleí neongo e ta'epau 'o e kahaú, mo e vete 'o e ngaahi angahalá—'oku tau fononga kotoa 'i ha ngaahi halanga faingata'a mo ta'epau ki he 'akau 'o e mo'ui (vakai 1 Nifai 8).

'Oku mahu'inga 'a 'etau tukupā ke muimui ki he Fakamo'uí ke malu 'etau fonongá. Neongo 'oku mahu'inga 'a e fakalotolahí, 'ofá, mo e talitali mei he kaungā mēmipa 'o e Siasí mo e kau takí, 'e malava ke 'i ai ha taimi kuo pau ke tau loto fakafo'ituitui ke muimui ki he Fakamo'uí, 'o tatau ai pē pe 'oku tau ongo'i li'ekina.

Tu'u ki ho tu'unga 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisí. 'Oua 'e fakafehoanaki koe, tuku ke liliu koe 'e Kalaisí, to'o ha ngaahi sitepu 'o e tuí 'a ia 'e fakapale'i, pea 'ilo 'oku 'ikai 'aupito tōmui ke toe foki mai. "Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keenanga 'i he folofola 'a Kalaisí, pea kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tamaí: Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engatá" (2 Nifai 31:20). ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i Tutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai Dieter F. Uchtdorf, "Ha'u 'o Kau mo Kimautolu," *Liahona*, Nōvema 2013, 23.
2. David Mills, "Go to Church, Meet Annoying People," Feb. 1, 2017, aleteia.org/2017/02/01/go-to-church-meet-annoying-people.

KO E

Oongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí

KO HA UNGA‘ANGA
MO HA MALU‘ANGA

Fai ‘e Getulio Walter
Jagher e Silva

Seminelí mo e ‘Inisititiutí

Oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke malu‘i Hono kakaá. I he lotolotonga ‘o ha taimi ne fakatanga‘i lahi ai e Siasí, na‘á Ne fakamamafa‘i e mahu‘inga ‘o e fakataha ki Saioné “ko ha malu‘anga, pea ko ha *unga‘anga* mei he afaá” (T&F 115:6; tānaki atu hono fakamamafa‘i).

‘Oku ma‘u e unga‘anga mo e malu‘anga ko ‘ení ‘i hono mo‘ui ‘aki e ontoongoolelei ‘a Sīsū Kalaisí ‘i he‘etau “fakatotolo ‘i he ngaahi fekau ko ‘ení” (T&F 1:37). Ko ia ai, tuku ke tau vaka‘i ha ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku ma‘u ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi

Fuakavá ‘o ka mahino mo mo‘ui ‘aki, te ne ‘omi ha malu‘anga pea hoko ko ha unga‘anga mei he ngaahi ‘ahi‘ahí, koví, mo e ngaahi faingata‘a kehe ‘oku tau fehangahangai mo ia ‘i he ‘aho ní.

‘Oku Malu‘i Kitautolu ‘i He‘etau Fekumi ki he Laumālie Mā‘oni‘oní

‘E lava ke hoko hono nofo‘ia kitautolu ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní, ko ha unga‘anga mo ha malu‘anga mei he māmaní. Na‘e tala‘ofa ‘e he ‘Eikí kapau ‘e “faka‘aonga‘i” ‘e ‘Oliva Kautele e me‘afoaki ‘o e fakahaá, “te ne fakahaofi koe mei he nima ‘o ho ngaahi filí, ka ‘o kapau na‘e ‘ikai ke pehē, te nau tāmate‘i koe, pea ‘omi ho laumālié ki he faka‘auhá” (T&F 8:4). Fakatokanga‘i ange ‘e malava ke malu‘i ‘a ‘Oliva Kautele mei he maté mo e angahalá, ‘i he le‘o ‘o e Laumālié.

‘E malu‘i foki kitautolu ‘e he‘etau ma‘u e mo‘oni ‘o fakafou ‘i he mālohi ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní mei he ngaahi akonaki ‘a e tangatá pea mo e ngaahi loi mo e kákā ‘a Sētané. Na‘e tala‘ofa ‘e he ‘Eikí ko “kinautolu ‘oku poto pea nau tali e mo‘oni, mo ma‘u ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ke hoko ko honau fakahinohinó, mo ‘ikai ke kaká‘i—ko e mo‘oni ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, he ‘ikai ke tā hifo ‘a kinautolu pea laku ki he afi ka te nau kātaki‘i ‘a e ‘ahó” (T&F 45:57; tānaki atu e fakamamafá). ‘Oku tohi ‘e he mālohi ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní e mo‘oni ‘i hotau lotó mo malu‘i kitautolu mei he kākaá.

Ka ‘oku ‘ikai ‘uhinga e talangofua ki he ngaahi ue‘i ‘a e Laumālié ‘e malu‘i ai kitautolu mei he ‘ahi‘ahi kotoa pē. ‘Oku fakamatala‘i ‘e he vahe 122 ‘o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, neongo e mo‘ui tāú,

‘e lava pē ke tau fehangahangai mo e ngaahi mamahí mo e faingata‘á. ‘I he ‘afio mo e poto ‘a e ‘Otuá, ‘a ia “oku ‘afio‘i . . . ‘a e ngaahi me‘á ni kotoa pē” (T&F 127:2), “e foaki ‘e he ngaahi me‘á ni ‘a e poto [kiate kitautolu], pea ‘e hoko ia ‘o ‘aonga [kiate kitautolu]” (T&F 122:7).

‘Oku Malu‘i Kitautolu ‘i He‘etau Muimui ki he Kau Palōfita Mo‘uí

‘I he ‘aho na‘e fokotu‘u ai e Siasí, na‘e fekau‘i ‘e he ‘Eikí e Kāingalotú ke nau fanongo ki he palōfítá:

“Ke ke tokanga ki he‘ene ngaahi lea kotoa pē mo e ngaahi fekau te ne fai kiate koé, ‘o ka ne ka ma‘u ia, pea ‘a‘eva ‘i he mā‘oni‘oni kakato ‘i hoku ‘aó;

“He ke mou tali ‘ene [Palesiteni ‘o e Siasí] leá, ‘o hangē ko e lea ia mei hoku ngutu ‘o‘okú, ‘i he kātaki mo e tui kotoa pē.

“Koe‘uhí ‘i ho‘omou fai ‘a e ngaahi me‘á ni ‘e ‘ikai ikuna ‘a kimoutolu ‘e he ngaahi mata-pā ‘o helí; ‘io, pea ‘e fakamovetevetea atu ‘e he ‘Eiki ko e ‘Otuá ‘a e ngaahi mālohi ‘o e fakapo‘ulí ki mu‘a ‘iate kimoutolu, pea pule ke ngalulululu ‘a e ngaahi langí koe‘uhí ko ho‘omou leleí, pea mo e lāngilangi ‘o hono huafá” (T&F 21:4–6).

‘Oku folofola mai ‘a e ‘Eikí kiate kitautolu ‘i he Tokātelíne

mo e Ngaahi Fuakavá ko “kinautolu ‘e ‘ikai fanongo ki he le‘o ‘o e ‘Eikí, pe ko e le‘o ‘o ‘ene kau tamao‘eikí, pe ‘ikai tokanga ki he ngaahi *lea ‘a e kau palōfítá mo e kau ‘aposetoló*, ‘e motuhi atu ‘a kinautolu mei he kakaí” (T&F 1:14; tānaki atu e fakamamafá).

‘E ‘omi ‘e he fanongo mo e mo‘ui ‘aki e ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita mo‘ui ha hao‘anga mo ha malu‘anga, he ‘oku nau lea fekau‘aki mo ‘etau ngaahi palopalema lolotongá mo fakahā mai e me‘a ‘oku totonu ke tau fai ke ikuna‘i ai e ngaahi faingata‘a ko ‘ení. Ko ha tāpuaki fungani mo‘oni ia ke ‘i ai ha kau fakafofonga mo‘ui ‘o e ‘Eikí.

‘Oku faka‘aonga‘i ‘e he ‘Eikí ha talanoa fakatātā ‘i he Tokātelíne mo e Ngaahi Fuakava 101:43–62, fekau‘aki mo ha ngoue vaine ke fakatātaa‘i ‘aki e mahu‘inga ‘o e fakafanongo ki he palōfita mo‘ui. ‘Oku faka‘hoa ‘e he tala fakatātāá e palōfítá ki ha tangata le‘o ‘i ha taua. ‘I he kuonga mu‘á ne langa ‘e he kakaí ha ngaahi taua ‘a ia ‘e lava ai ha tangata le‘o ‘o sio mama‘o atu mei he koló pea fakatokanga ki he kakaí e taimi ‘oku ofi mai ai e filí.

‘Oku kamata e tala fakatātāá: “Langa ha taua, koe‘uhí ke lava ha taha ‘o sio takatakai ki he fonuá, ke *hoko ko ha tangata le‘o ‘i he tauá*, koe‘uhí ke ‘oua na‘a maumau‘i hifo

*‘E lava ke malu‘i kitautolu
‘e he ngaahi akonaki ‘i he
Tokātelíne mo e Ngaahi Fuakavá
mei he ngaahi faingata‘a te tau
fehangahangai mo ia ‘i he‘etau
teuteu atu ki he Hā‘ele ‘Anga
Ua Mai ‘a e ‘Eikí.*

‘a ‘eku ngaahi fu‘u ‘olivé ‘i ha ha‘u ‘a e filí ke maumau‘i mo ‘ave ma‘anautolu ‘a e fua ‘o ‘eku ngoue vainé” (veesi 45; tānaki atu e fakamamafá).

Na‘e ako‘i ‘e ‘Eletā M. Lāsolo Pālati ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá fekau‘aki mo e malu‘i mo e ngaahi tāpuaki ‘oku ma‘u mei he muimui ki he fale‘i ‘a ha palōfita mo‘ui: “‘Oku ‘ikai ko ha ki‘i me‘a sī‘isī‘, ‘e hoku kāinga, ke ‘i ai ha palōfita ‘a e ‘Otuá ‘i hotau lotolotongá. . . . ‘I he‘etau fanongo ki he fale‘i ‘a e ‘Eikí na‘e fakahā ‘i he ngaahi lea ‘a e Palesiteni ‘o e Siasí, ‘oku totonu ke fakaloto-

lahi mo taimi tonu
‘etau talí.

Kuo fakahaa‘i ‘e he hisitōliá ‘oku ‘i ai ‘a e malu, nonga, tu‘umālie, mo e fiefia ‘i hono tali e fale‘i fakapalōfítá.”¹

‘Oku laka hake e malu fakalaumālie ‘oku ma‘u mei he fanongo ki he kau palōfítá, ‘i he malu fakaetu‘asinó. ‘Oku fie ma‘u lahi ia, he “kuo feinga foki ‘a Sētane ke kākaa‘i ‘a kimoutolu, ke ne lava ‘o ikuna‘i ‘a kimoutolu” (T&F 50:3). ‘Oku malu‘i kitautolu ‘e he fakafanongo ki he kau palōfítá mei he ngaahi poto ‘o e māmaní mo e ‘kákā olopoto ‘o e tangatá, ‘a ia ‘oku nau toka tata‘o ai ke kākaa‘i” (T&F 123:12).

‘Oku Malu‘i Kitautolu ‘i He‘etau Faitotonu ‘i he Nofo Malí

‘Oku tala‘ofa mai e ‘Eikí kiate kitautolu ‘e lava ke ta‘e-
ngata ‘a e fuakava fo‘ou mo
ta‘engatá (vakai T&F 132:19).
Ko e tokāteline ko ‘ení ‘o
e hakeaki‘í, ko ha unga-
‘anga ia mei he ngaahi
vā-fetu‘utaki loi ‘okú ne
faka‘auha ‘a e māmaní.
Neongo hono taukapo‘i
‘e ha ngaahi le‘o fakamā-
mani ‘oku fakakuongam-
mu‘a e malí, fakapiko,
pe ta‘emahu‘inga, ‘oku
folofola mai ‘e he le‘o ‘o e
‘Eikí, “Ilonga ia ‘e fekau
ke ‘oua ‘e malí, ‘oku ‘ikai
ke tu‘utu‘uni ia ‘e he ‘Otuá,
he kuo tu‘utu‘uni ‘e he ‘Otuá

‘a e nofo malí ki he tangatá”
(T&F 49:15).

‘Oku ako‘i kitautolu ‘e he
‘Eikí ‘i he founiga ke malu‘i ai
‘etau nofo malí, “Ke ke ‘ofa
‘i ho uaifí ‘aki ho lotó kotoa,
pea píkitai kiate ia kae ‘ikai ki
ha toe taha kehe” (T&F 42:22).

Na‘e fakamatala‘i ‘e Palesi-
teni Sipenisā W. Kimipolo
(1895–1985) ‘a e natula hao-
haoa ‘o e fekau ko ‘ení:

“I he pehē ko ia ‘e he
‘Eikí, ‘aki ho lotó *kotoa*, ‘oku
‘ikai ngofua ia ke toe vahe-
vahe ia pe ‘inasi ai mo ha
taha kehe pe ta‘ofi ha me‘a.
Pea ‘oku toe fakalea leva ia ki
he fefiné ‘o pehē, “Ke ke ‘ofa
‘i ho uaifí ‘aki ho lotó *kotoa*,
pea píkitai kiate ia kae ‘ikai
ki ha toe taha kehe.”

“‘Oku hanga ‘e he ngaahi
fo‘i lea *kae ‘ikai ki ha toe*
taha kehé, ‘o to‘o faka‘aufuli
‘a e tokotaha kotoa pē mo e
me‘a kotoa pē. ‘Oku laulōtaha
leva ‘a e malí ‘i he mo‘ui ‘o e
husepānítí pe uaifí pea ‘oku
‘ikai ha mo‘ui fakasōsiale pe
mo‘ui fakangāue pe mo‘ui
fakapolitikale, pe ha toe fa‘a-
hinga me‘a pē pe ha toe taha
pe me‘a ‘e toe mu‘omu‘a ange
‘i hoto malí.”²

‘Oku hanga ‘e he me‘a ‘oku
tau sio ki aí ‘o liliu lahi kitau-
tolu ki he leleí pe ko e koví.
‘Oku ou pehē ko e ‘uhinga ia
e fakatokanga mai ‘a e ‘Eikí ‘i
he veesi ko ‘ení: “Pea ko ia ia
te ne *fakasio* ki ha fefine ke

holi ki aí, te ne faka'ikai'i 'a e tuí pea 'e 'ikai te ne ma'u 'a e Laumālié; pea kapau 'e 'ikai te ne fakatomala 'e kapusi ia ki tu'a" (T&F 42:23; tānaki atu e fakamamafā).

'Oku totolu ke hanga taha pē hotau matá mo e lotó ki hotau malí mo e 'Eikí, ka tau malu mei he 'oho 'a e filí. Kuo pau ke 'oua na'a tau fakangofua hotau matá ke toe fakasiosio holo pe holi ki ha taha kehe mei hotau malí. 'Oku fie ma'u ke loka'i hotau lotó mo e fakakukaú ke malu'i ia mei he 'ahi'ahi ko iá. Ko e founiga 'eni 'a e 'Eikí ki he nofomali leleí.

'Oku Malu'i Kitautolu 'i He'etau Ngāue Fakafaifekaú

'Oku lahi hotau ngaahi faingamālie ke ngāue 'i he Siasí, pea ko e 'Eikí 'oku "fiefia ke fakalāngilangi'i 'a kinautolu 'oku tauhi kiate [Iá]" (T&F 76:5). 'Oku ako'i ha ngaahi tefito'i mo'oni lalahi 'i he Tokātelina mo e Ngaahi Fuakavá fekau'aki mo e ngāue fakafaifekaú.

'Oku palōmesi 'a e 'Eikí "ilonga ha tangata 'e 'alu 'o malanga 'aki 'a e ongoongo-lelé ni 'o e pule'angá, pea 'ikai tuku 'ene fai atu 'a e faivelenga 'i he ngaahi me'a kotoa pē, 'e 'ikai te ne ongosia 'i he 'atamai, pe fakapo'uli'i ia, 'i he sino, pe 'i he kupu'i

sino, pe hokotanga hui; pea 'e 'ikai tō ha tu'oni lou'ulu mei hono 'ulú ki he kelekelé ta'e-fakatokanga'i. Pea 'e 'ikai te nau fiekaia pe fieinua" (T&F 84:80). Fakatokanga'i ange 'oku 'ikai faka'atā kitautolu 'e he 'Eikí mei he faingata'a'iá ka 'okú Ne tala'ofa mai te tau 'i He'ene tauhi fakalangí.

Na'a ne toe tānaki mai, "Te u 'i homou nima to'o-mata'u pea 'i homou to'ohemá, pea 'e 'i homou lotó 'a hoku Laumālié, pea 'e takatakai 'a kimoutolu 'e he'eku kau 'āngeló, ke poupou'i hake 'a kimoutolu" (T&F 84:88). Kapau te tau tauhi kiate Ia, "pea 'e hoko 'o pehē 'e nofo-'ia 'iate koe 'a e mālohi ko iá; te ke ma'u ha tui lahi, pea te u 'iate koe 'o mu'omu'a 'i ho 'ao" (T&F 39:12). 'Oku ma'u 'e kinautolu 'oku ngāue fakafaifekau 'aki honau lotó kotoa 'a e tala'ofa "e tāpuaki'i fakalaumālie mo fakatu'asino fakatou'osi" kinautolu (T&F 14:11).

'Oku toe foaki foki 'e he 'Eikí e malu'i ko 'ení ki he ngaahi fāmili 'o kinautolu 'oku ngāué: "Ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou fai kiate kinautolu ha tala'ofa te u tauhi honau ngaahi fāmilí; pea 'e fakaava ha matapā 'aonga kiate kinautolu 'o fai atu mei hení" (T&F 118:3).

Pea 'oku tala'ofa ki he kau faifekau faivelengá 'e

"fakamolemole'i kiate koe 'a ho'o ngaahi angahalá, pea 'e fakaheka ki ho tu'a 'a e ngaahi ha'inga uité" (T&F 31:5). Ko e tala'ofa ko 'eni, ko ha unga'anga ia ki hotau ngaahi laumālié.

'Oku Malu'i Kitautolu 'i He'etau Talangofua ki he Fono 'o e Vahehongofulú

'Oku tau ma'u 'i he Tokātelina mo e Ngaahi Fuakavá e akonaki ko 'eni 'o kau ki he vahehongofulú: "Vakai, 'oku ui 'a e lolotongá ko e 'ahó ni kae 'oua ke hā'ele mai 'a e Foha 'o e Tangatá, pea ko e mo'oni ko ha 'aho ia 'o e feilaulau, pea ko ha 'aho ki hono fakavahehongofulu'i 'o hoku kakaí" (T&F 64:23).

'Oku ou loto ke pehē 'oku 'ikai tatau e fekau 'o e vahehongofulú mo e fiká koe'uhí 'e lahi ange e 90 'i he 100. 'I he'etau foaki ki he 'Eikí e peseti 'e 10 'o 'etau pa'anga hū maí, 'okú Ne tala'ofa mai ke "fakaava kiate kinautolu 'a e ngaahi matapā 'o e langí, mo lilingi hifo kiate kimoutolu ha tāpuaki, 'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai" (Malakai 3:10; vakai foki 3 Nifai 24:10).

Ke vaka'i e tu'unga mālohi 'o 'etau tuí, 'e lava ke tau vakai ki he anga 'o 'etau fakakaukau ki he fono 'o e vahehongofulú. Ko e totongi vahe-hongofulú 'oku 'ikai fekau'aki ia mo e pa'angá, ka ko e tuí.

Hangē ko e kau tangata le'o ī he tauā, 'oku vakai atu e kau palōfitá ki he mama'ó pea fakatokanga ī he ofi mai'a e fili.

'Oku ako'i mai 'e Palesiteni Henelī B. 'Aelingi, Tokoni 'Uluaki ī he Kau Palesitenisī 'Uluakí: "I he'etau fili ko ia he taimí ni ke totongi vahehongofulu kakatō pea feinga ma'u pē ke talangofuá, 'e fakamālohaia ai kitautolu 'i he'etau tuí pea a'u ki ha taimi 'e fakavaivai ai hotau lotó. Ko e liliu 'i hotau lotó 'o fakafou 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí, 'oku malava ai 'e he 'Eikí ke tala'ofa ma'á e kau totongi vahehongofulu kakatō ha malu'i 'i he ngaahi 'aho faka'osí 'o mahulu ange ia 'i hono foaki 'etau pa'angá pe koloá [vakai T&F 64:23]. 'E lava ke tau ma'u ha loto falala te tau fe'unga mo e tāpuaki 'o e malu'i kapau te tau tukupá he taimí ni ke totongi vahehongofulu kakato pea fai ma'u pē ia".³

'Oku Malu'i Kitautolu 'i He'etau Talangofuá ki he Lea 'o e Potó

'Oku tau mo'ui 'i ha taimi 'oku uesia ngofua ai 'etau mo'ui leleí 'e ha ngaahi kemi-kale fakatu'utāmaki. Na'e ako'i 'e he 'Eikí e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ī he 1833, 'i He'ene 'afio'i e me'a 'oku tau fehangahangai mo iá 'o pehē, "ko e me'a 'i he ngaahi kovi mo e ngaahi filio'i 'oku 'i ai pea 'e 'i ai 'i he loto 'o ha kau tangata kākā 'i he ngaahi 'aho faka'osí, ko ia kuó u fakatokanga ai

kiate kimoutolu, peá u tomu'a fakatokanga kiate kimoutolu, 'i he'eku foaki kiate kimoutolu 'a e lea 'o e poto ko 'eni 'i he fakahā" (T&F 89:4).

'Oku ma'u 'e kinautolu 'oku talangofuá ki he fono 'o e mo'ui lelei 'a e 'Eikí 'a e tala'ofa "te nau ma'u 'a e mo'ui lelei ki honau pitó mo e uho ki honau ngaahi huí [mo'ui lelei fakatu'asino]; pea te nau ma'u 'a e potó mo e ngaahi fu'u koloa mahu'inga 'o e 'iló, 'io 'a e ngaahi koloa mahu'inga fufu [ngaahi tāpuaki 'o e poto mo e 'ilo mo e fakalaumālié]; pea te nau lele kae 'ikai ongosia, pea 'alu 'o 'ikai pongia [mo'ui lelei fakatu'asinó]."

Pea 'oku tala'ofa 'e he 'Eikí 'e malu 'a kinautolu 'oku talangofuá ki he fekaú ni: "Pea ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou fai ha tala'ofa kiate kinautolu, 'e laka 'a e 'āngelo faka'auhá 'iate kinautolu 'o 'ikai tāmate'i 'a kinautolu, 'o hangē ko e fānau 'a 'Isilelf" (T&F 89:18–21).

'Oku 'ikai 'uhinga 'a e tala'ofa ko 'ení 'e 'ikai ke tau mate, he ko e maté ko e konga ia 'o e palani ta'engatá. Ka "ko e 'āngelo faka'auhá, 'a ia 'oku ha'u ke tautea'i e kau ta'emā'oni'oní 'i he'enau angahalá, 'o hangē ko e kuohilí 'i he'ene taa'i e Kau 'Isipitē 'i he'enau faiangahalá [vakai 'Ekesōtosi 12:23, 29], 'e laka atu ki he Kāingalotú."⁴

'Oku Malu'i Kitautolu 'i He'etau Tu'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú

'Oku toutou fekau'i kitautolu 'e he 'Eikí ke "tu'u 'i he ngaahi potu toputapú" (vakai T&F 45:32; 87:8; 101:22). Ko e mo'oni 'oku kau hotau ngaahi temipalé 'i he ngaahi potu toputapú. Na'e ako'i 'e Palesitenei Siosefa Filitingi Sāmita (1876–1972) 'o pehē:

"Kapau 'oku tau 'ilo'i 'a e me'a 'oku tau faí pea tā 'e hoko 'a e 'enitaumení ko hatau malu'i 'i he kotoa 'etau mo'u—ko ha malu'i 'oku 'ikai ma'u ia 'e ha taha 'oku 'ikai 'alu ki he temipalé.

"Ne u fanongo ki ha pehē 'e he'eku tangata'eikí [Palesitenei Siosefa F. Sāmita], ko e houa 'o e faingata'á, 'i he houa 'o e 'ahi'ahí, 'oku fakaukau ki he ngaahi tala'ofá, ki he ngaahi fuakava na'á ne fai 'i he Fale 'o e 'Eikí, pea na'a nau hoko ko e malu'i kiate ia."⁵

Kuo fakatapui e ngaahi falelotú mo e ngaahi loki ako 'i he ngaahi falelotu 'o e Siasí mo hotau ngaahi 'apí, fakataha mo e ngaahi temipalé, ko ha ngaahi feitu'u toputapu. 'Oku toputapu e ngaahi feitu'u ko 'ení kapau 'oku ma'a e loto 'o e kakai 'oku nofo aí mo tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. 'I he taimi 'oku tau tauhi ai e ngaahi fekaú, 'oku tau ma'u

e tākaua, fakahinohino, mo e fakafiemālie 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Kapau 'okú Ne lava ke hoko ko hotau tākaua, ta ko e mo'oni te tau lava ke tu'u 'i he ngaahi potu toputapú.

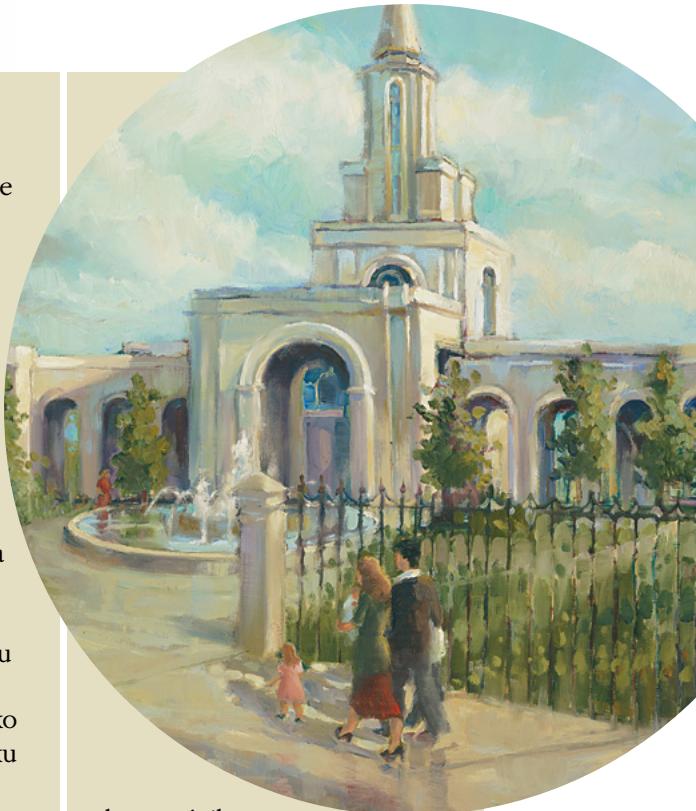
Faka'osi

Kuo tau vakai 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá ki he ngaahi fōtunga kehekehe 'o e malu'i 'oku 'omi 'e he ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí 'i he taimi 'oku tau fekumi ai ke ako mo mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení. 'E lava ke tau 'eke pe 'oku ma'u fēfē 'a e malu'i ko 'ení.

'I he fakahā 'e he 'Eikí 'Ene 'ofa mo e 'alo'ofá, na'á Ne tala'ofa te Ne 'iate kitautolu: "Mou fiefia 'e fānau iiki, he 'oku ou 'i homou lotolotengá, pea kuo 'ikai te u li'aki 'a kimoutolu" (T&F 61:36).

"Vakai, . . . 'oku folofola 'e he 'Eikí ko homou 'Otuá, a ia ko Sisū Kalaisi, ko homou taukapó, 'a ia 'okú ne 'ilo'i 'a e vaivai 'o e tangatá pea mo e founiga ke tokoni'i ai 'a kinautolu kuo 'ahi'ahí'i" (T&F 62:1).

'I he taimi 'oku tau faka'aonga'i ai 'i he'etau mo'uí e Fakalelei mo e ngaahi akonaki 'o hotau Fakamo'uí ko Sisū Kalaisí, 'e lava ai ke tau ma'u e malu mo e unga'anga 'okú ne 'omi e mālohi ke fakama'ama'a 'aki 'etau ngaahi

kavengá, iku-na'i 'etau ngaahi angahalá mo e faingata'a'íá, pea ohi kitautolu ko ha Kāingalotu. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i Kulatiipa, 'i Palāsila.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. M. Russell Ballard, "His Word Ye Shall Receive," *Ensign*, May 2001, 65–67.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitemi 'o e Siasi: Sipenisā W. Kimipolo* (2006), 275.
3. Henry B. Eyring, "Spiritual Preparedness: Start Early and Be Steady," *Liahona*, Nov. 2005, 40.
4. J. Reuben Clark Jr., 'i he Conference Report, Oct. 1940, 17; vakai foki *Doctrine and Covenants Student Manual* (Church Educational System manual, 2001), 211.
5. Joseph Fielding Smith, "The Pearl of Great Price," *Utah Genealogical and Historical Magazine*, July 1930, 103; vakai foki *Doctrine and Covenants Student Manual*, 259.

KO HONO VAHEVAHE E 'OFA 'A E FAKAMO'UÍ 'I HE KILISIMASÍ

Ne u vēkeveke ke kau ki he kemi-peini 'a e Siasí ke "Fakamaama e Māmaní" 'i he 2016. 'Oku ou hanganaki atu ki hono fakakakato 'o e ngaahi tukupā faka'ahó, kae tautefito ki he 'aho hono nimá: "Ne faitokonia 'e Sīsū e mahakí, pea te ke malava foki ia."

Ko e 'aho ia ne u mavahe ai mei he ngāué 'o lue atu 'i he hala 'o e koló ke 'a'ahi ki he'eku ongo kuí. Ne u ongo'i fiefia. Ko e taimi Kilisimasí 'eni pea ne faka'ofo'ofa e māmaní. Ne ongona e tā 'o e fafangu 'ofá 'i he 'eá. 'I he'e-ku fakaofiofi atu ki he halanga lēlué, ne 'ikai kei ongona e fafangú 'i he kaikaila 'a ha fefine tukuhäusia ki he tokotaha tā fafangú.

Na'á ne kaila, "Ko ha mālualoi koe!" "Oku ou fiekaia, 'oku ou mokosia, pea 'okú ke siokita! Ko ha mālualoi koe!"

Ne 'ikai tokanga ki ai ha tokolahí, pea ne hokohoko atu pē 'e he tā fafangú 'ene taá. Ne u tui 'eku me'a fanongó, ka ne u kei ongona pē kaila 'a fefiné, "Ko ha mālualoi koe! 'Oku ou fiekaia. 'Oku ou mokosia."

Ne u manatu'i hake ne 'i ai e pa'anga 'e 20 'i hoku kató. Ne u faka-kaukau ke foaki ia ki he fefiné. Ne u pehē, "Ikai." "Kapau te u foaki 'eni ki ha taha, 'oku totonu ke u foaki ia ki ha taha 'oku angalelei." Pea ne fakamanatu mai 'e he Laumālié kiate au 'eku tukupaá pea mo e tokotaha 'oku ou feinga ke fakataatau ki aí. Ne hoko 'a Sīsū ko e Tu'i 'o e ngaahi

tu'í, ka na'á Ne tokoni ki he ma'ulalo tahá. Na'á ku 'ilo'i e me'a na'e pau ke u faí.

Ne u lue atu ki he fefiné. Ne 'ikai kei kaikaila, ka na'e kuikui pea tafe hifo hono lo'imata'i hono kou'ahé. Ne u to'o hake e pa'anga 'e 20 mei hoku kató pea 'oange ki ai.

"Aho faingata'a?" ne u 'eke ange.

Na'á ne sio hake kiate au. Na'á ne tali mai, "Io."

Na'á ku pehē ange, "Kātaki pē." Ne u fā'ofua ki ai, peá ne tangi 'i hoku umá kae 'oua kuo a'u mai 'a e lēlué.

Ne pehē mai 'a e fefiné 'i he'ema fakamāvaé "Mālō." "Pea 'oku 'ikai koe'uhí ko e pa'angá pē. Fakamālō atu ho'o fā'ofua maí. Ne u fie ma'u ia."

Ne 'ikai ke u palani ke fā'ofua ki ha fa'ahinga taha pē 'i he halá, ka 'oku ou 'ilo ko ha me'a ia ne mei fai 'e Sīsū. 'Oku ou hounga'ia ne tuku mai 'e he 'Eikí ha faingamālie ke u fai 'o hangē ko ia na'á Ne mei fakahokó. Ne faitokonia 'e Sīsū e mahakí'iá, 'a e masivá, mo e tukuhäusia. Te u lava foki mo au. ■

Fai 'e Jordan Wright, 'Iutā, USA

Ne u lue atu ki he fefiné. Ne 'ikai kei kaikaila, ka ne tafe hifo hono lo'imata'i hono kou'ahé.

Ne 'i ha ongo puha
lalahi hoku hingoá
ka ne 'ikai ha tu'asila
fakafoki.

KO HA NGAAHI FAKAMOIMOI KILISIMASI MA'AKU?

Na'a ku ngāue fakafaifekau 'i he Misiona Sakalamenito Kalefoniá 'i he Kilisimasi 'o e 2003. Na'e kamata ke ma'u 'e hoku hoá mo e ongo fai-fekau fefine kehe ne mau nofo fakataha 'i he fale nofo totongí ha ngaahi me'a'ofa mo ha ngaahi tohi mei honau fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a. Ne u 'ilo he 'ikai hoko eni kiate au.

Ne 'ikai lahi ha ma'u'anga mo'ui 'o 'eku fāmilí 'i 'Asenitina, pea na'e fa'a tuai 'aki ha māhina 'e ua ki he tolu 'enau ngaahi tohí. Ne u mama'o mei hoku fāmilí, ka ne u fiefia ke ngāue ma'a Sīsū Kalaisi lolotonga e Kilisimasí.

'I he pō kimu'a he Kilisimasí, ne mau teuteu ke mohe pea fakahoko mai 'e ha taha 'o e kau sisitaá 'oku 'i ai ha fakamoimoí 'i hoku hingoá ne tuku mai 'e ha taha 'i he matapaá.

"Ma'aku? 'Oku 'ikai tonu ia!" Ne u taliange, 'i he 'oho Vale.

Ne 'i ha ongo puha lalahi hoku hingoá ka ne 'ikai ha tu'asila fakafoki. Ne u fiefia, pea na'e fiefia foki mo e kau sisitā kehé ma'aku. Ne u fakaava e ongo fakamoimoí, ne fonu 'i he ngaahi me'a'ofa, lole, tā fakatātā 'a ha fānau, mo ha ngaahi me'a kehe! Ne 'ikai ke u lava 'o fakama'uma'u hoku lo'imatá.

"Ko hai ia te ne 'omi e ngaahi fakamoimoí ko 'ení ma'aku?" Na'a ku fifili. Ne 'ikai te mau 'ilo, ka ne mau fiefia kotoa koe'uhí ko e anga'ofá.

Hili ha ngaahi 'aho si'i mei he Kilisimasí, ne 'ikai pē ke u 'ilo pe ko hai na'a ne 'omi e fakamoimoí. Ko ia ai ne u tā ki he 'ofisi 'o e misi-oná 'o kole ki he sekelitalí pe te ne lava 'o talamai e hingoa 'o e tokotaha fakapulipuli na'a ne 'omi iá. Na'a ne talamai ne fili ha kau mēmipa 'o ha uooti 'a ia ne nau loto ke 'oua na'a

fakahaa'i honau hingoá ke 'omi ha ngaahi fakamoimoí Kilisimasi. Te u hounga'ia ma'u pē he anga'ofa 'a e uooti ne nau fakahoko mai ha 'ofa lahi he Efiafi ko ia Kimu'a he Kilisimasí pea mo e tokoni ne u ma'u 'i he lolotonga 'o 'eku ngāue fakafaifekau.

Na'a ku ako 'e lava 'e he mēmipa kotoa pē 'o e Siasí 'o 'ai e kau faifekaú —neongo 'enau mama'o mei 'apí— ke ongo'i 'oku nau 'i 'api 'o fakafou 'i he'enu poupoú mo e tokoní. Ko e taha ia 'o e ngaahi Kilisimasi lelei taha 'i he'eku mo'uí. Na'a ku ngāue ma'a e Fakamo'uí pea ongo'i 'Ene 'ofá 'o fakafou 'i he kau mēmipa 'o Hono Siasí. ■

Elisabet Andersen Bogado,
Neuquén, Argentina

KO E KILISIMASÍ 'I HE FOFONGA HOKU 'OFEFINÉ

Ne ma'u 'e hoku fāmilí ha ongo'i he'emaū hū atu ki ha fale tauhi-'anga monumanu ke sio 'i hano fakatāaa'i e 'alo'i 'o Sisū Kalaisí. Ne laine e fanga manú 'i he ngaahi lokí, pea ne teuteu ha tangata mo ha fefine ko Siosefa mo Mele, 'o na tu'u mo ha pēpē 'oku fua 'e he fefiné. Na'a na fakalongongo mo tukutaha 'ena tokangá ki he pēpeé. Ne nonga e me'a hono kotoa pē.

Ne u tu'u mo hoku uaifi mo 'eku fānau lalahí kae tangutu hoku 'ofefine si'isi'i tahá 'i ha ha'inga saafa (hay) 'i mu'a 'iate kimautolu. Na'a ne fakalongongo mo tangutu ma'u, pea ne sio fakamama'u ki he ki'i pēpeé. 'I he taimi ne maau ai e toenga 'o hoku fāmilí ke mavahé, ne u ala hifo ki he uma hoku 'ofefiné pea fanafana ange kuo taimi ke mau ō. Na'a ne talamai 'oku fie nofo ia mo e pēpē ko Sisú. Ne ongo 'ene leá ki hoku lotó, pea ne u pehē ke u nofo mo ia.

Hili ha ngaahi mōmeniti si'i, ne u ala fakalelei atu ki he nima hoku 'ofefiné pea talaange 'oku fie ma'u

Na'e fakalongongo mo tangutu ma'u hoku 'ofefiné, pea ne sio fakamama'u ki he ki'i pēpeé.

ke ma ō. Na'a ne talamai 'oku kei fie nofo pē ia. Ne u takai'i hoku umá 'iate ia pea tū'ulutui hifo 'i hono tafa'akí.

Na'e ikai fuoloa peá u ongo'i 'o hangē kuó u foki ki he taimi 'o Mele mo Siosefá. Ne mahino leva kiate au e 'uhinga ne fie nofo ai hoku 'ofefiné. Ne u ongo'i hono lōmekina au 'e he Laumālié. Ne u ongo'i 'i he feitu'u ko iá 'oku ou 'i he 'ao 'o e Fakamo'u. Ne u fakatē-lo'imata 'i he'eku ongo'i 'Ene 'ofá. 'I he hokosia ko ia e taimi ke mau mavahé aí, ne u fua hake 'eku ki'i ta'ahiné. 'I he'eku tafoki ki

he hū'anga ki tu'á, ne u ongo'i 'ene pōpoaki fakamāvae ki he pēpē ko Sisú pea talaange 'ene 'ofa lahi 'iate Iá.

Ne u ma'u mo hoku 'ofefiné he efiafi ko iá ha a'usia 'a ia te u fakahounga'i 'i he toenga 'o 'eku mo'u, pea ne mei mole ia meiate au. Ne u ma'u ha me'a'ofa 'i he pō ko iá. Ne u ongo'i ofi ange ki he 'Otuá pea ongo'i 'Ene 'ofa ma'akú.

KO HA ME'A'OF A FAKAFĀMILI MA'Á E FAKAMO'UÍ

'Oku ou hounga'ia 'i he Fakamo'uí pea mo e faingamālie ke manatu'i ai Iá. 'Oku ou 'ilo 'oku 'omi 'e he mo'ui 'a e Fakamo'uí, sipingá, mo e Fakaleléi ha me'a ofa faka'ofa ofa 'o e 'ofa ta'engatá mei he 'Otuá ki He'ene fānaú. Te u fakahounga'i ma'u pē e me'a'ofa ko 'eni 'i hoku lotó. ■

Aaron Adams, South Carolina, USA

'I he panaki mai 'a Tisemá, ne u mo'ua 'i he teuteu ki he femou'e-kina 'o e fa'ahita'u Kilisimasí. Ko e ta'u 'eni 'e fā hono fakahoko 'o e ngaahi fakafiefia 'o e Kilisimasí 'i homau 'apí, ka ne u ongo'i lōmekina 'i he ta'u ni. 'I he taimi ne u alea'i ai mo hoku huse-pānítí e me'a kotoa ne fie ma'u ke ma fakahokó—fakatau ha ngaahi me'a'ofa, teuteu'i e me'akaí, mo fai ha ngaahi me'a lahi kehe—ne ma pehē ke kani-seli e paati Kilisimasí pea fakahoko ha me'a kehe 'i he Kilisimasí ko 'ení. Ne ma loto ke fai ha me'a 'e lava ke mau foaki ko ha me'a'ofa ma'á e Fakamo'uí.

Ne mau fakahoko e ngaahi efiafi fakafāmili fekau'aki mo e mo'ui 'a Sisū Kalaisí, ò ki he tempipalé, pea palani mo ha ngaahi ngāue 'ofa, 'i hono kotoa 'o Tisemá. Ne hoko hoku husepānítí ko ha pīsope 'i he taimi ko iá, pea ne ma fakakaukau ke mau hiva 'i he 'Aho Kilisimasí ki he kau uitou 'i he uōtí. Ne kamata ke mau ako hiva fakafāmili 'i he ngaahi himi te mau hiva'i. Na'e manako 'eku fānaú hono hiva'i e "Ne 'Alo'i Mai 'a Sisū Kalaisí" (*Ngaahi Himí*, fika 114).

Ne mau fa'u ha ngaahi kaati 'i he Efiafi Kimu'a 'i he Kilisimasí mo ha ngaahi pōpoaki Kilisimasí makehe pea teuteu'i mo ha ngaahi me'a'ofa ke mau ò mo ia 'i he'emau 'a'ahí. Na'á ku fiefia ke sio ki he uouongataha homau famili' pea fiefia ke tokoni ki he ni'ihi kehé 'i he 'ofa. Na'e lava ke u ongo'i e laumālie 'o e Kilisimasí.

Na'e vēkeveke 'ema fānaú 'i he 'aho Kilisimasí ke fai e ngaahi 'a'ahí. Ne toe lahi ange 'emau fiefia he 'api kotoa pē ne mau 'a'ahí ki ai, pea ngali ne sai ange 'emau hiva'i e ngaahi himí 'i he taimi kotoa pē ne mau hiva aí. 'I he'emau a'u ki he fale faka'osí, ne hangē 'oku 'ikai ha taha 'i 'api. Ne mau talitali 'i ha ngaahi miniti si'i, pea ne kamata ke ta'emanonga e fānaú. Ne faifai pea hū mai ha fine'eiki ke talitali kimautolu 'i hono vala lelei faka-Sāpaté pea kuo helu fakalelei hono 'ulú. 'I he'ene sio mai kiate kimautolú, na'á ne fakaté lo'imata. Na'e kamata ke u tangi mo au pea ne 'ikai mei lava ke u hiva.

'I he'emau foki ki 'apí, ne talamai 'e homa 'ofefine ta'u nimá 'oku 'ikai fie foki ia ki 'api ka 'oku kei fie hiva pē ia. Kimu'a pea lava ke u tali atú, ne lea hake 'eku ta'u hivá, "Te tau toe fai ia 'i he ta'u kaha'ú!"

Ne hoko 'ení ko ha Kilisimasí fakanalongata'a ki homau famili' koe'uhí ne mau hiki hake e ni'ihi kehé pea fakahaa'i 'emau 'ofa kia Sisū Kalaisí. 'I he'eku toe sio atu ki he ngaahi me'a ne hoko 'i he 'aho ko iá, ne u ongo'i e 'ofa 'a e 'Eikí pea manatu ki He'ene folofolá: "Ko e me'a 'i ho'omou fai ia ki ha taha 'oku kihii'i si'i hifo 'i hoku kāingá ni, ko ho'omou fai ia kiate aú" (Mātiu 25:40). ■

Maria Aparecida da Kiyama Silva,
Sao Paulo, Palásila

I hono fakatapui 'o e Temipale Filatāfia Penisilivēniá 'i he 2016 na'e ma'u ai 'e Sosefina ha faingamālie ke ma'u temipale fakauike ai. 'Okú ne ma'u he temipalé ha mālohi mo ha fakamo'ui ke fehangahangai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí.

LESLIE NILSSON, FAITAÁ

Josephine Scere

Penisilivēnia, USA

Na'e fanau'i au 'i he faingata'aá. Ko 'eku fa'eé ko ha fefine ia mei Laipēlia, ne mau masiva, pea ne ngaohi kovia au 'i he'eku kei sīt 'i he'eku nofo 'i ha kakai ne pehē 'e he'eku fa'eé 'e ala falala'anga. Na'e tupu ai ha faingata'a lahi 'o ha ngaahi me'a pau 'i he'eku mo'uí.

Ko e me'a kuó ne 'ai au ke u vilitaki ke mo'ui 'aki e ongoongoleleí, ko e ngaahi 'ahi'ahí.

'Oku faingata'a e moúí 'o tatau ai pē pe 'okú ke kau he Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní pe 'ikai. 'Oku ma'u hoku mālohí mei hoku vā fetu'utaki mo e Fakamo'úí pea mo hoku foha, ko īnoké. 'Oku ou ma'u foki ha mālohi mei hono tauhi 'eku ngaahi fuakava 'i he temipalé.

'E mo'oni 'a e mo'oní, 'o tatau ai pē. 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke fakafekiki. 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke fakamo'oni. 'Oku mo'oni pē ia. 'Oku mo'oni, pea 'oku mo'oni ia ki he tokotaha kotoa. 'Oku mo'oni ia ki he kakai 'oku nofo 'i Sōleki Siti 'lutaá, pea 'oku mo'oni ia ki he kakai 'oku nofo 'i he ngaahi feitu'u faka'ofa 'o Filatāfiá. 'Oku ou tui ko e me'a ia 'oku totonu ke ne fataki kitautolú.

Talēniti“ ia ‘a Mongikōlia!

Fai 'e Po Nien (Felipe) Chou,
Petra Chou, mo Odgerel Ochirjav

he Tisema 'o e ta'u kuo 'osí, ne a'u ha kuaea mei he ongo Siteiki 'Ulanipatā Mongikōlia Hahaké mo e Siteiki Tongá ki he semifainolo 'o e faka'ali'ali 'Talēniti“ ia 'a Mongikōlia“ ia ne hulu fakalotofonua he televi-soné. Na'e 'ikai 'amanaki e kuaeá—'a ia ne fa'ufa'u 'aki e kau ako semi-neli mo e 'inisititiutí, pea laka hake he vaeuá ko ha kau 'osi ngāue faka-faifekau—te nau ma'u ha faingamālie pehé ni ke vahevahe 'enau tuí mo e talēniti.

Ne 'a'ahi ha Fitungofulu Faka'élia ki Mongikōlia 'i he 2015 'o fai ha fakataha aka fekau'aki mo e feinga 'a e Siasí ki he vā fetu'utaki mo e kakaí. Ne 'ikai fakapapau'i 'e Odgerel Ochirjav, ko e palesiteni 'o e Siteiki 'Ulanipatā Mongikōlia Tongá pe ko e hā e me'a ke faí. Pea 'i Sānuáli 'o e 2016 ne tā ange hono tehina 'i he fonó 'o pehē, "Ne u sio 'i he 'Talēniti“ ia 'a Mongikōlia. . . . Ne u ma'u ha ongo mālohi 'oku totonu ke kau ki ai e kuaeá homou Siasí."

Na'e aleia'i 'e Palesiteni Ochirjav e fakakaukaú mo e talékita kuaeá, Sisitā Unurjargal Purev. Na'a ne fiefia mo e kau mēmipa 'o e kuaeá 'i he faingamālié. Ne 'iloa e kuaeá ko Saione, pe "SION," ko ha fakanounou 'i he lea

faka-Mongikōlia ki he *laumālié, tuí, fakakaukaú*, mo e *uouangatahá*.

Ko e Takai 'Uluaki

Na'e faka'ali'ali 'e he SION ha ongo fo'i hiva 'e ua na'e tuifio 'i he 'uluaki takai 'o e fe'auhí 'i Mā'asi 'o e 2016. Ne pehē 'e ha fakamaau 'e taha, "Oku ou sio 'oku maama homou matá! . . . 'Oku fie ma'u ke mau tuku atu homou vitioó 'i he YouTube ke faka'ali'ali e polokalama ko 'ení ki māmani."

Na'e fehu'i ange 'e ha fakamaau 'e taha ki he kuaeá pe ko e hā te nau fai 'o kapau te nau ikuna e pale ko e pa'anga 'Amelika 'e \$50,000. Na'a ne 'ohovale 'i he'enau talaange te nau foaki kotoa ia, ko ha me'a'ofa Kilisi-masi makehe, ki ha fale tauhi-paea.

Ko e Takai Hono Uá

'I he toko 400 ne kau atú, ne kau 'a e SION 'i he toko 200 ne hoko atu ki he takai hono uá, ka ne teu ke fai 'enau faka'ali'ali 'i he 'aho tatau mo ia ne fai ai e konifelenisi fakavaha'a-siteiki 'o e kau talavoú, 'a ia ne kau ki ai ha vaeua 'o e kau mēmipa 'o e kuaeá 'e toko 35. Ne fili e kuaeá ke nau 'alu ki he takai hono uá, ko ia ne nau totongi'i ha pasi pea 'i he hili pē 'enau faka'ali'ali ne nau fononga 'i he houa 'e valu ki he konifele-nisi fakasiteikí.

'I he ngaahi talēniti 'e 200, ne kau e SION 'i he toko 32 ne hoko atu ki he semifainoló.

Ko e angamahení 'oku tokosi'i pē e Kau Mongikōlia 'oku nau 'ilo ki he Siasí, ka ne tokoni e kuaeá ko 'ení ke liliu ia.

Na'e kamata ke 'asi e kuaeá 'i he ngaahi mítia fakasōsiale 'oku fehoko-taki mo e 'Talēniti“ ia 'a Mongikōlia.

Ko e Semifainoló

Ne nau aka hiva mei Sune ki Sepitema ke teuteu ki he semifainoló. 'I he 'aho 'o

e fe'auhí, ne nau 'ā hake 'i he 4:00 hengihengi ne tikilī 'e -29 F (-34 tikilī Selesiasi C) 'a e momokó. Ne pehē 'e Sisitā Nomuungerel Enkhtuvshin, ko ha mémipa 'o e kuaeá, "Ne ma'u 'e he momokó ha tokolahí 'o emau kau kuaeá. Ka ne faka'au ke nau sai ange 'i he'emau lotua kinautolú."

Ne mamata e kakai 'i Mongiköliá 'i he polokalamá pea text mai 'enau ngaahi filí.

Ne pehē 'e Misa Shijir Purevdorj, "Oku fakatupu 'e he ola 'o e polokalamá TV ko 'ení ha ongo mäfana 'i he kakaí ki he Siasí."

Ko e Ngaahi Tāpuakí

Ne ma'u foki 'e he kau mémipa 'o e kuaeá ha ngaahi tāpuaki. Ne pehē 'e Misa Odgerel Tumursukh, "Ne tuku 'emau tokangá mo e taimí ki ai 'i ha ta'u kakato mo kei tokanga pē ki he'emau ngaahi ngäué mo e ngaahi me'a kehe 'i he'emau mo'úi. Neongo na'e faingata'a, kuo mau ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi. Kuó u

ako ke leva'i hoku taimí pea feilaulau ma'á e Eikí."

Tānaki atu ki he tupulaki 'enau tuí na'e ma'u 'e he kau mémipa 'o e kuaeá ha loto falala, fakatupulaki ha ngaahi vā faka-kaungāmē'a, mo ako e uouangatahá. Na'e pehē 'e Misa Ganbaatar Ulziiduuren, "Ne tokonia kimautolu 'i he'emau hiva he kuaeá ke gefakamolemole'aki mo fepoupou'aki." "Kuo faka'au ke mau uouangataha ange." Ne ako 'e Sisitā Bilguunzaya Tungalagtuul "oku 'ikai 'aupito totonu ke u veiveiu pe fakakaukau 'e 'ikai te u lava ke fai ha me'a."

Na'e pehē 'e Misa Bayartsogt Lhagvajav, "Kuo ma'u 'e hoku fāmilí ha ngaahi tāpuaki lahi he'eku hiva he kuaeá, pea kuó ne tokonia au ke ma'u e tali ki he me'a ne fuoloa mai 'eni 'eku fekumi ki aí. Ne foaki mai 'e homau kau takí ha [ngaahil] founiga fakalelei'anga. . . . Kuo fakama'u ai 'eku fakamo'oní 'oku uiui'i 'e he 'Otuá hotau kau takí."

Ne fakamatala 'a Sisitā Onon Dalaikhuu, "I he'eku

kau atu ki he *Talēniti'ia 'a Mongiköliá*, na'á ku ako ai ko 'emau gefakalotolahi'akí mo e fepoupouakí ['a e] kí ki [he'emau] ikuná." Ne kau 'i he ngaahi fatongia 'o Sisitā Dalaikhuu hono tokanga'i ha kau mémipa fakanofonofó, 'a ia ne fakamälohia ai 'ene taukei fakatakamuá. Na'á ne tānaki atu, "Ne mau ongo'i ne tataki mo täkiekina kimautolu ['e hel] Eikí. Ko ha tokolahí 'o kimautolu ne puke, femo'uekina, hela'ia, mo ongo'i lōmekina. Kae kehe, 'i he'emau lotu fakatahá, 'e 'i ai ha founiga te mau ma'u ai ha mälohi 'oku lahi angé mo ha holi ke kātaki."

Neongo ne 'ikai fe'unga e ngaahi fili ne ma'u 'e he kuaeá ke hoko atu ki he fainoló, ne hoko 'enau faka'ali'ali ko ha me'a ke 'ilo lahi ai e Siasí 'i Mongikölia hono kotoa. Ne fakamatala 'a Palesiteni Ochirjav 'o pehē, "Ne mau talangofua ki ha ngäue ne vahe'i mai 'e he'emau kau taki lakanga fakataula'eikí, pea na'e teuteu'i 'e he Eikí 'a há founiga. . . . Kuo talanoa'i 'e he koló kotoa ['Ulani-patá] e kau 'a e kuaeá Mämongá ki he *Talēniti'ia 'a Mongiköliá*." ■

*'Oku nofo 'a e ongo fa'u tohí 'i Iutā, USA,
mo 'Ulanipatā, Mongikölia.*

Ko 'Eku Me'a'ofa ki he Fakamo'uí

Fai 'e Cherstan Pixton

Oku fu'u momoko 'a Lūsia 'i he fa'ahita'u momokó pea meimeい ke fakapōpō'uli, pea 'oku fakata'eoli ai e ngaahi 'ahó mo meimeい fakata'elata. Ko e faka'osinga 'eni 'o Nōvemá pea tānaki atu ki he ta'e-fakafiemālie 'a e 'eá, ne u ongo'i ta'elata, ta'efe'unga, mo 'ikai malava ke hoko ko ha faifekau lelei. Na'e toki vahe'i au ke ako'i ha hoa fo'ou, pea neongo ne lelei 'aupito 'a Sisitā Haati, ne 'iate au 'eni 'a e kavenga ke ako vave e leá, hoko ko ha sīpinga lelei, pea kumi ha taha—ha fa'ahinga taha pē—ke ako'i.

Ne ma toki ma'u ha tala 'e fai ha konifelenisi fakasouni 'o 'emau palesiteni misiona fo'oú 'i 'Iekatālinipa'ake, ko ha houa 'e nima mei homa 'ēliá ko Pe'ema. Ne u 'alu mo Sisitā Haati 'i ha pongipongi momoko 'i Tisema ki he tau'anga lēlué.

Lolotonga 'ema talí, ne u fakalau-lauloto ki he ongo kuó u ma'ú. Na'a ku fakakaukau ki he 'aho mālōlō 'oku panaki maí mo 'eku fie fakataha mo hoku fāmilí. Ne mōlia atu e fiefia ko ia ke u 'i he ngāue fakafaifekaú pea kuó

u ongo'i 'eni kuo te'eki ai ke u lava'i ha me'a 'i he māhina 'e hiva ko 'eni 'o 'eku ngāué. Ne faifai pea fakaongo mai e tau mai 'ema lēlué, ko ia ne ma heka 'o tangutu 'i homa nofō'angá. Ne u fakatokanga'i 'oku ou fakakaukau ki he Fakamo'uí. Ne u kuikui mo lotu ke u lava 'o 'ilo e founiga ke to'o atu ai e ngaahi ongo ko 'ení mo lelei ange 'eku tokanga taha kiate Iá.

'I he konifelenisi fakasouni 'i he 'aho hono hokó, na'e faka'ofo'ofa mo fakamāfana e lea 'a Palesiteni Lasi. 'I he taimi ne tu'u hake ai 'a Sisitā Lasi 'o leá, na'a ne vahevahe ha talanoa angamaheni fekau'aki mo e hoko 'a e Fakamo'uí ko e tauhi sipi 'oku 'alu 'o fekumi ki he sipi 'e toko taha kuo heé pea fakafoki mai e sipi ko iá ki he tākanga sipí. Na'a ne lea fekau'aki mo e ngaahi feilaulau kuo fakahoko 'e he Fakamo'uí ma'atautolú, pea fakaiku 'aki ha'ane fakamo'oni mālohi ki he faingamālie 'oku mau ma'u ko ha kau faifekau ke tokoni kiate Ia 'aki hono fakafoki mai 'Ene sipi na'e molé ki he tākanga sipí. Na'e fakatukupaa'i mautolu 'e Sisitā Lasi ke fakakaukau

**Ne u ongo'i
ta'efe'unga 'i he'eku
hoko ko ha faifekaú.
Ko e hā 'e lava ke
u fai ke tuku 'eku
tāfataha kiate au
peé kae hanga taha
ki he Fakamo'uí?**

pe ko e hā ha me'a'ofa te mau lava ke foaki ma'á e Fakamo'uí 'i he Kilisimasí.

'I he'ene tuku mai 'a e tukupā ko iá, ne u ongo'i ha ue'i mālohi ko e me'a'ofa 'oku totonu ke u foaki ki he Fakamo'uí ko ha'aku talanoa ki ha kakai tokolahi ange. Ne a'u mai pē ki he taimi ko iá mo 'eku kei ilifia ke kamata'i ha fepōtalanoa'aki mo ha tokotaha fo'ou—kae tautefito 'i he lea faka-Lūsiá! Ne 'ikai ke u loto ke

nau pehē 'oku ou vale 'i he 'ikai ke mau femahino'akí, ko ia ne faingofua ange ke 'oua te u lea. Kae kehe, ne u 'ilo'i 'i he momeniti ko iá 'a e me'a totonus ne fie ma'u ke u faí. Na'e fie ma'u ke tuku 'oku fakakaukau kiate au peé pea kamata ke fakakaukau ki hoku ngaahi tuonga'ané mo e tokouá. Ne u fokotu'u ha taumu'a ke talanoa ki ha taha fekau'aki mo e ongoongolelé 'i he me'alele fefononga'aki kotoa pē te u heka ai 'i he toenga 'o e māhiná pea fakahoko ia ko 'oku me'a'ofa ki he Fakamo'uí 'i he Kilisimasí.

'I he'oku heka mo Sisitā Haati 'i ha lēlue ke foki ki Pe'ema 'i he pongi-pongi hokó, ne u kamata fakahoko 'oku taumu'a ke talanoa ki he kakai ne u tangutu ofi

ki aí. Ne 'ikai ke nau fie fanongo ki he me'a ne u vahevahé, kaekehe pē ne u feinga!

Ne faingata'a e 'aho kotoa pē 'i he'oku faifeinga ke foaki 'oku me'a'ofa ki he Fakamo'uí, ka ne māmālie 'oku fakatokanga'i 'oku ou fiefia ange mo ma'u ha loto falala—ne u ongo'i ne u fakahoko lelei ange hoku uiui'i ko e faifekaú. Ne hoko mai e Kilisimasí pea 'osi, ka ne u fili ke hokohoko atu 'oku talanoa ki he kakaí. Ne kamata ke 'ikai ngata pē 'i he'oku talanoa kiate kinautolu 'i he ngaahi me'alele fefononga'aki ne ma heka aí ka 'i he halá foki, 'i he falekoloá, 'i he laipelí, mo e feitu'u kotoa pē ne ma ò ki aí.

Ne 'ikai ke ma ma'u
ha taha ke
ako'i 'i he

lahi ange 'oku talanoa ki he kakaí; kae kehe, ne u ongo'i na'á ku tō e ngaahi tengā 'o e ongoongolelé. Ne ma faka-kaungāme'a ki he faka'uli pasí, kakai 'i he falekoloa fakalotofonuá, mo e ngaahi feitu'u kehe. Ka ko e me'a lelei tahá 'a e taimi te ma toe sio ai ki ha taha, ne nau fa'a malimali mai, pea ko kinautolu 'e fua fakalea mai kiate kimauá. 'Oku ou tui 'e 'i ai ha 'aho 'e mataia ai e ngaahi tengā'i 'akau ne ma toó 'i ha toe 'i ai ha ngaahi faingāmālie fo'ou ma'á e kakai ko iá ke ako fekau'aki mo e ongoongolelé. 'Oku ngāue 'a e Tamai Hēvaní 'i ha ngaahi founiga iiki mo faingofua, pea ko e taimi 'e nī'ihi 'oku kamata 'aki pē ia ha kii "fakafe'iloaki."

'I he'oku fakakaukau atu he taimi ni ki he taimi 'o 'ema 'i he lēlue ki 'Iekatālinipa'aké, 'oku ou fakatokanga'i na'e tali 'e he Tamai Hēvaní 'oku lotú. Na'á Ne tokonia au ke 'ilo'i 'oku 'ikai 'uhinga e ngāue fakafaifekau ma'aku —'oku ma'á e nī'ihi kehé ia, pea 'i he taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai e nī'ihi kehé 'iate kitautolu mo 'etau ngaahi holí mo e mamahí, 'oku tau ma'u

ai e fiefia 'oku tau fekumi kotoa ki aí. 'Oku fakaofo kiate au e founiga foaki ki he Fakamo'uí, he 'oku a'u pē ki he'etau feinga ke foaki kiate Ia e me'a kotoa te tau lavá, 'okú Ne faitā-puekina kitautolu pea fakafoki mai 'o taki teau. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i Aitahō, USA.

Ko e Toe Ma'u ‘o ‘Ene Tuí

‘Oku ‘ikai faingofua ma'u pē e halanga
fokí, ka ‘oku ‘i ai ma'u pē.

Fai 'e David Dickson

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Mahalo ‘oku ‘ikai ongo ‘amanaki lelei ki he tokolahi ‘o kitautolu e ngaahi lea “[Tō] atu ki ha ngaahi hala tapú [l’o] puli” (1 Nīfafai 8:28) ‘i he’etau lau ‘i he Tohi ‘a Molomoná. Ko hono mo’oní, ‘oku ‘ikai ke pehē ia. ‘Oku fu'u faingofua ke sio loto atu ki he iku’anga ta’epau ‘o e falukunga kakai ko ‘eni ‘oku fakamatala’i ‘i he mata-me’ā-hā-mai ‘a Lihai ki he ‘akau ‘o e mo’uī—‘a e falukunga kakai ne nau ‘ahi’ahi’i e fua’i’akaú pea sítu'a mei aí.

Ka na'e kehe e founiga ia ‘a Te Oranoa M., ta'u 17, mei Nu'u Sila. Na'á ne pehē, “Ko e me’ā na’á ne ue'i au ‘i he folofola ko ‘ení ko e ‘ikai ke pehē mai ‘oku nau mole ‘o ta’engata.”

Ko ha fakakaukau faka’ofo’ofa! Pea ne ma'u ia mei ha a’usia fakafo’ituitui. Na'á ne pehē, “Ne u māmālohi ‘i he Siasí ka kuo lava ‘eni ke u foki mai.”

Mōlia Atú

Ne tupu hake ‘a Te Oranoa ‘i he Siasí pea lea fekau’aki mo e ma'u ko ia ‘ene fakamo’oní pea a'u pē ki he fokotu'u ha ngaahi taumu'a fakalau-mālie. Na'á ne pehē, “Ne faka’au ke momoko e fakamo’oni ko iá.”

Na'á ne faitatau mo ‘Amuleki ‘i ha ngaahi founiga lahi, kae tautaufito ki he taimi na’á ne fakamatala’i ai ia ki he kakai ‘i ‘Amonaihā: “Ne u fakafeleka pē hoku lotó, he na'e tu'o lahi hono ui au kae ‘ikai te u fie fanongo;

ko ia ne u ‘ilo ki he ngaahi me’á ni, ka na'e ‘ikai te u fie ‘ilo” (Alamā 10:6).

Ne ongo ‘aupito e veesi folofola ko iá kia Te Oranoa. “Hangē pē ko ‘Amulekí, ne u ‘ilo kotoa e ngaahi me’ā fakalaumālié ni, pea ne ue'i au ‘e he Laumālié ke fai ha ngaahi me’ā pau, ka koe’uhí ne u ki’i lotofefeka mo fielahi, ne ‘ikai te u fai ia. Hili iá, ne ki’i mōlia atu ‘eku fakamo’oní.”

‘I he iku’angá, ne toe mahino ange e talanoa ‘a ‘Amulekí kia Te Oranoa. ‘E hoko foki ia ko ha liliu’anga ‘i he halanga fokí.

Ma'u ki ha Manatu Melie

Ne a'u pē ki he taimi ne fakamomoko ai ‘ene tuí, na’á ne kei manatu’i pē ha ngaahi a’usia faka’ofo’ofa kimu'a. Ne ‘ikai ‘aupito ngalo ‘ia Te Oranoa ‘ene ongo ‘i he’ene ‘alu fakataha mo ha kulupu to'u tupu ki

he temipalé pe ‘alu ki he konifelenisi ‘a e to'u tupú.

Na'á ne pehē, “Ne ‘i ai ha sīpinga.” “Te u ongo’i sai ‘aupito ‘i he’eku ha'u ki he lotú, ka na'e ‘ikai ke u ongo’i sai ‘i he’eku ta’e-ma'u-lotú”

Ne faifai pea a'u ki ha ‘aho ne pehē ai ‘e Te Oranoa te ne ‘ahi’ahi pe ‘e lava ke toe fehokotaki mo e ngaahi ongo lelei ko iá. Ko e fuofua me’ā na’á ne faí ko ‘ene lau e ngaahi lea ki muí ni mai ‘i he konifelenisi lahí.

Ne ue'i hake ‘a Te Oranoa ‘e ha lea ‘i he konifelenisi lahi ‘i ‘Okatopa 2016 “Ako meia ‘Alamā mo ‘Amuleki,” ‘a ia ne fai ‘e Palesiteni Tieta F. ‘Ukitofa, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisī ‘Uluakí. Na'á ne fakatokanga’i ha konga lahi ‘o ‘ene mo’uī mo e ongó ‘i he fakamatala’i ‘e Palesiteni ‘Ukitofa e mole atu e tui ‘a ‘Amulekí. Na'á ne manatu’i foki e fiefia na’á ne ma'u ‘i he taimi ne

mālohi ai 'ene tuí 'o laka hake ia 'i ha toe taimi kumu'a. I he taimi pē ko iá, na'á ne fie liliu.

Na'á ne pehē, "Ne u faka'amu ke ma'u ha me'a ke toe fakaakeake 'aki e ulo 'o 'eku fakomo'oní, ko ia ai ne u lau e lea 'a Palesiteni 'Ukitofá, pea ko e mo'oni, ne u ongo'i māfana!"

'Amanaki Lelei ki 'Itānití

Ne 'ikai fa'a faingofua ma'u pē e halanga foki mai 'a Te Oranoa ki he tuí, ka 'oku 'i ai ha 'amanaki lelei 'okú ne faka'ai'ai ia: ko e 'amanaki lelei ki ha fāmili ta'engatá.

'Okú ne pehē, "'Oku malava ke ta'engata 'a e fāmili." Ko 'eku faka'amu lahi tahá ia, ko 'eku 'amanaki lelei lahi taha ia 'i he mo'uí. Ko e hā pē ha taimi 'oku ou fie ako ai ki ha me'a, pe 'oku faingata'a ke mahino kiate au ha tokāteline, 'oku ou feinga ke fakafehokotaki ia mo e fāmili ta'engatá. Fakatātā 'aki 'eni, ko e hā 'oku mahu'inga ai kiate au e Fakalelei 'a Sisū Kalais? 'Oku ou fie ma'u 'Ene Fakalelei 'i he'eku mo'uí kae lava ke u taau ke hū ki he temipalé pea sila ki hoku fāmili ki he ta'engatá."

Tafoki ki he 'Otuá

Mahalo 'oku mahu'inga ke manatu'i na'e 'ahi'ahi'i 'e he kakai ne hē atu 'i he vīsone 'a Lihaí, 'a e fua'i 'akaú. Pau pē ne nau 'ilo hono leleí, neongo pe na'e taimi nounou. Pea 'e lava ke nau toe ma'u ia. Ko e 'amanaki lelei ia 'oku pīkitai ki ai 'a Te Oranoa, ma'ana mo e nī'ihi kehē.

Na'á ne pehē, "'Oku 'ikai fie ma'u ia ke kei hokohoko atu ai pē 'i he ngaahi hala tapu ko iá 'i he toenga ho'o mo'uí." "'E lava ke ke tafoki ki he 'Eikí 'i ha fa'ahinga taimi pē." ■

*"'E lava ke ke
tafoki ki he
'Eikí 'i ha
fa'ahinga
taimi pē."*

KO E MANA 'O E *Ngaahi Hiva Kilisimasí*

KO HA HIVA MĀ'A UAKINI

Oku 'ikai hoko e hivá ko ha tukufakaholo 'i he Kilisimasí Faka-'Asenitiná. Ko hono mo'oni, 'oku kehe 'a e Kilisimasí 'i hení ki ha 'ata 'o e sinou 'okú ke fakakaukau ki aí. Tupu mei he'emaup ofo ki he Hemisifia Hihifó, ne ue'i ma'u pē au 'e he Kilisimasí ke u fakakaukau ki ha fu'u sālati fua'i 'akau!

Ko ia 'i he taimi ne fokotu'u mai ai 'e he'eku mātu'á ke mau 'ahi'ahi'i e hiva Kilisimasí fakafāmilí, ne u ongo'i fiefia mo puputu'u mo hoku ngaahi fototehiná. Ne 'ikai ke mau loto fie-mālie ki he'emaup tu'unga fakamūsiká, ko ia ne mau fakakaukau ke ta'o ha pisikite 'o foaki ki he kakai te mau 'a'ahi ki aí ke 'i ai ha 'uhinga ke nau malimali.

Ne fuoloa pē 'eku manatu ne hoko ha tangata ko Uakini ko ha mēmipa 'o 'emaup uōtí. Na'á ne puke lahi 'i he Tisema 'o e ta'u ko iá pea 'ikai lava ke toe kau mai ki he houalotu sākalamēnítí. Hili e lotú 'i he Sāpaté, ne kau 'eku tamaí mo hoku ngaahi tuonga-ané 'i he nī'hi ne o 'o 'ave e sākalamēnítí ki ai 'i he falemahakí.

'I he Sāpate kimu'a he Kilisimasí, ne heka kotoa homau fāmilí 'i he me'alelé ke 'a'ahi kia Uakini 'i he

'amanaki te mau 'oatu ha laumālie Kilisimasí fakamāfana. 'I he'emaup tu'uta atú, ne taki kimautolu 'e he neesí ki hono mohengá. Ne 'i hono tafa'aki mohengá ha himi mo 'ene folofolá, 'o hangē na'á ne 'ilo te mau Ó atú.

Na'e hā mahino 'ene fiefia 'i he'emaup 'i aí, pea ne mau ongo'i he taimi pē ko iá ha 'ofa ma'ana. Ne teuteu'i, tapuaki'i, mo tufa 'e hoku ngaahi tuonga'ané e sākalamēnítí. Kimu'a pea mau mavahé, ne mau hiva'i e hiva faka'ofo'ofa 'o e "A e Kau Tauhi Sipi 'i Siuteá": "Ongolelei 'a e 'Otuá; melino ki māmaní, 'ofa pē ki he kakai" (*Ngaahi Himí*, fika 120).

Ko e mo'oni ne hū ha nonga mo ha loto māfana ki homau lotó 'i he'ene ui kimautolu ko ha "kau 'āngelo" mo fakamālō mai 'i he'emaup 'a'ahi angé, ka ko e ngaahi ongo ia ne mau fie omi mo ia ma'aná.

Julia G., Buenos 'Ailasi, 'Aenitina

KO E TU'U'ANGA FAKA'OSI 'I HE PŌ KO IÁ

Ko e Efiafi 'eni Kimu'a 'i he Kilisimasí pea ne 'ikai te u fie 'alu 'o hiva.

Ka ne fakakaukau 'eku fa'eé 'e faka'ofo'ofa kapau te mau heka kotoa ki he'emau kā motu'a pea lele 'i he halá lolotonga 'ene momokó ke hiva ki ha kau uitou 'e toko tolu 'i homau uōtí, pea ne poupou 'eku tamaí ki he'ene fokotu'u.

Na'á ku ongo'i faikehe'ia. Ko hai ia 'e fie fanongo mai kiate kimautolu? Te u mate he maá 'o kau ka sio ki ha taha 'oku ou 'ilo i. Ne u heka ta'eloto pē mo ngulungulu ki he sea muí fakataha mo hoku tuonga'ané mo e tokouá.

Ne ofi mai pē e lele ki he fuofua 'api nofo'angá. Ne 'ikai tali mai ha taha. Ne mau lele ki he 'api hokó. Ne toe 'ikai pē tali mai ha taha. Ne kamata ke fiefia hoku lotó.

I he'emau tau atu ki he tau'anga me'alele 'o 'emau tu'u'anga faka'osi, ne u pehē, "Fakamolemole tuku mu'a ke 'oua 'e 'i 'api ha taha."

Kuo fakapo'uli 'eni 'a tu'a. I he tukituki 'a 'eku fa'eé mo fakaongoongó, ne kei fakapo'uli pē e fakafaletolo ki mu'a. Sai ia. 'E vavé ni ha'amau 'i 'api, pea u hola leva ki hoku lokí.

Ne fakafokifá pē 'a e ulo 'o e faka-faletoló pea ava mo e matapaá. Na'á ku fu'u mā 'aupito. Ne u ongo'i fakahoha'asi ia.

Na'e pehē mai 'e he ki'i fine'eikí, "Hū mai, hū mai." Na'á ne tuhu ki he'ene piano motu'a.

Na'á ne 'eke ange ki he'eku fa'eé, "Okú ke tā piano?" "Tau hiva takai 'i he pianó."

Ne fakavaivai'i 'e he'ene loto māfana mo vēkeveké 'a hoku lotó. Mahalo pē ne 'ikai ke ne fu'u

fakapiko'ia 'i he'emau 'i aí. Ne mau hiva'i ha ngaahi hiva 'e nī'ihi 'i he'ene foaki mai ha ipu koko.

Na'á ne kole mai "Te ke lava ha'u 'o tokoni?" I he'ema hū atu ki he loki kaí, ne u 'ohovale ke sio ki ha tēpile kuo teuteu'i fakalelei ki he Kilisimasí. Na'e faka'ofo'ofa 'aupito! Ne 'i ai ha ki'i takainga ne kofukofu'i lelei 'i he tu'unga takitaha.

"Oku fakataumu'a eni kia hai? Ne u 'eke ange. Ne u 'ilo 'okú ne nofo toko taha pē.

Na'á ne pehē mai, "Ma'a hoku ngaahi kaungá'apí." "Ko e Kilisimasí kotoa pē 'oku ou fakaafe'i mai e nī'ihi tatau mo aú—'a kinautolu 'oku 'ikai ofi mai honau ngaahi fāmilí—ke nau omi ki ha ma'u me'atokoni pongipongi mo ha ki'i fakaneifua."

Ne fakafonu 'e he fakakaukaú hoku ki'i 'atamai ta'u 13. Ne fonu mālie'ia hoku loto fefeká. 'A e faka'ofo'ofa 'o e lokí ni. 'A e faka'ofo'ofa 'o e ki'i fine'eikí ni. 'A e faka'ofo'ofa 'o 'emau fa'eé ke 'omi kimautolu ki hení. Ne faifai peá u fiefia.

Ne toe fakamālō mai e fefiné ni 'i he lotú 'i he māhina hokó 'i he'emau 'a'ahi angé. Na'á ne talamai ko kimautolu pē 'i he ta'u ko iá ne manatua iá. Hili pē mei ai ha ngaahi māhina si'i na'á ne mālōlō fakafokifá.

'Oku ou toe sio atu ki he Kilisimasí ko iá mo fakamālō ko ha ongomātu'a faka'ofo'ofa pea ki he fine'eikí ni, 'a ia ne nau fakatou loto ke fefoaki 'aki e fiefia 'o e Kilisimasí. ■

Brooke K., 'Iutá, USA

‘Uhinga ‘e Valu ‘oku Hoko ai e Kilisimasí ko ha **TAIMI LELEI** ke Hoko ko ha **FAIFEKAÚ**

‘Oku ‘i ai ha me‘ā fekau‘aki
mo e ngaahi ‘aho mālōloó ‘oku
lelei ange ai hono vahevahe
‘o e ongoongolele!

Fai 'e Charlotte Larcabal

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Okú ke 'ofa 'i ho'o ngaahi kaungāme'a 'Okú ke 'ofa 'i he ongoongoleleí. Pea 'oku 'ikai ke ke 'ilo pe 'e fakataha'i fēfee'i naua.

Kapau 'oku ngali hangē 'eni ko koé, 'oku 'ikai te ke tu'u toko taha pē. 'Okú tokolahi ha kakai 'oku fie vahevahe e ongoongoleleí mo honau ngaahi kaungāme'a ka 'oku nau ilifia na'a hā ngali fakamālohi pe faikehe. 'Okú fakatupu manavahē hono vahevahe e ongoongoleleí.

Ka 'oua 'e ilifia! Neongo kapau kuo te'eki ai ke ke talanoa ki ha taha 'o kau ki he Siasí, 'e ala fonu ho'o 'aho mālōlo'i ha ngaahi momeniti ngāue fakafaifekau 'e faingofua mo angamaheni. 'O anga fēfē?

Ko e fuofua me'a ke fai ko e lotu. 'Ahīahi kole ki he Tamai Hēvaní ha ngaahi faingamālie ke vahevahe e ongoongoleleí. Lotu ke 'ilo pe ko hai te ke talanoa ki aí pe fakaafe'i pea lotu ke ma'u ha loto-lahi ke fai ia!

Ko e me'a hono hokó ke kamata. Pea kamata he *taimi ni*. Ko ha ki'i fakapulipuli 'eni: 'Okú *faingofua au-pito* e ngāue fakafaifekau 'i he taimi Kilisimasí. Ko e hā hono 'uhinga? 'Okú 'i ai ha 'uhinga 'e valu.

1. 'Oku manako e taha kotoa ke fakafiefia.

Ko hono mo'oní, mahalo 'e fokotu'utu'u 'e ho'o uotí pe fāmilí ha fakafiefia 'i he Kilisimasí. Fakaafe'i ha kaungāme'a ke kau atu ki he fakafiefiá! 'E pau pē ke 'i ai ha hiva pe ha pōpoaki 'o kau ki he Fakamo'uí, pea 'e ala hoko ia ko e me'a ne fie ma'u 'e ho'o kaungāme'a ke fanongo ki aí.

2. Ko ha me'a angamaheni pē hono fakaafe'i e kakaí ki he lotú 'i he taimi Kilisimasí.

'Okú 'i ai ha me'a fekau'aki mo e Kilisimasí 'okú ne 'ai e kakaí ke nau fie 'alu ki he lotú! Ko ha taimi lelei 'eni ke 'ilo ai 'e ho'o ngaahi kaungāme'a 'oku talitali lelei kinautolu ke nau vakai'i e founiga 'oku moihū ai e kau mēmipa ho'o siasí ki he Fakamo'uí.

'I HE FO'I LAKA KOTOA 'O E FONONGÁ

Ne u talanoa ki ha kaungāapi ne fu'u fie'ilo ki he ongoongoleleí. Ne u fakaafe'i ia ki he Mutualé, ka ne hangē ne 'i ai ha me'a na'a ne ta'ofi ma'u pē ke 'oua e ha'u. 'I ha pō 'e taha ne u fakatokanga'i kuo te'eki ai ke u lotu 'o kau ki ai. Ne u tū'ulutui leva 'o lotu ke kau mai 'a e Laumālie Māoni'oní pea ke ne tataki au. Hili 'eku lotú, ne u tatali ki ha tali ka ne 'ikai 'i ai ha me'a. 'I he'eku puputu'u ne u toe feinga, ka 'i he taimi ko iá ne u ongo'i ha ue'i ke u fakamālo ki he 'Otuá ko e ngaahi tāpuaki kotoa pē 'oku ou ma'u. Na'a ku lotu foki ke u lava 'o tokoni'i e ni'ihi kehē ke nau fakatokanga'i e ngaahi tāpuaki 'oku nau ma'u mo e ngaahi tāpuaki kotoa te nau ala ma'u koe'uhí ko e mālohi 'o e Fakamo'uí. Ne u ongo'i mālohi neongo pe ko e hā hono fuoloa, 'e kau mai 'eku Tamai Hēvaní 'i he fo'i laka kotoa pē, 'o foaki mai ha kātaki mo tāpuekina lahi ange au. Hili ha taimi si'i mei he lotu ko iá, ne ha'u hoku kaungāme'a ki he Mutualé mo au!

Elora C., ta'u 14, 'Alesona, USA

HANGĒ 'E NGALI SI'ISI'I PĒ

Ki mu'a atu, ne hiki atu hoku kaungāme'a 'i he siasi, pea ne u toe tokotaha pē ko e Māmonga 'i he'eku 'apiakó. Ne toki talanoa mai 'emau faiako Lautohi Faka-Sāpaté kiate kimautolu 'o kau ki he founga te mau lava ai 'o vahevahe e ongoongoleleí mo homau ngaahi kaungāme'a. Ne u lotu ke 'ilo pe 'e anga fefē ha'aku fai 'eni, pea ne u ma'u ha tali. Ne u talanoa ki ha taha 'o hoku ngaahi kaungāme'a, pea ne ma talanoa ki he'ene tui 'o kau ki he faikaume'a. Ne u fakamatala ange 'oku 'ikai ke u tui ki he faikaume'a ka e 'oua kuo hokosia e ta'u 16, pea ne u 'ohovale ke 'ilo 'okú ma 'i he tu'unga tatau pē. 'Oku ngali si'isi'i, ka ko ha tali mo'oni ia ki he'eku lotú, pea kuo fakamāloha ai 'eku fakamōoni fekau'aki mo e lotú.

David S., ta'u 13, Tekisisi, USA

3. Ko e ngaahi fakaneifua 'i he Kilisimasí ko ha founga lelei ia ke fakamanakoa 'aki ha fakaafe pe pōpoaki 'o e ongoongoleleí.

Ha peleti pisikete fakataha mo e folofola 'okú ke sa'i'a taha a? Ko ha lole mo ha fakamatala 'o kau ki he Kilisimasí? Io, kataki!

4. 'Oku meimeい kē fakatahataha mai e ngaahi fāmilí.

Ko e tuku taimi ko ia ki ho fāmilí ko ha konga lahi ia 'o e ngaahi me'a angamaheni 'o e Kilisimasí, ko ia 'oku totonu ke faingofua ke ke talanoa fekau'aki mo ho'o fāmilí, ho'o ngaahi me'a angamaheni 'i he 'aho mālōloó, mo ho'o tui fekau'aki mo e ngaahi fāmilí.

5. Ko ha me'a fakamanakoa e ngaahi māmā mo ha ipu koko.

Inu ha ipu koko pe vaka'i'i e ngaahi teuteu Kilisimasí 'i he koló ko ha efiafi fakafāmilí pe 'ekitivitī faka-Mutualé. 'Oku fakafiefia e ngaahi 'ekitivitī 'o e 'aho mālōloó ki he tokotaha kotoa, pea ko ha founga lelei ia ki ha'o kaungāme'a ke vakai ki he founga 'okú ke mo'ui'aki ai ho'o tui fakalotú.

6. 'Oku faka'ofo'ofa mo faingofua hono vahevahe e ngaahi Pōpoaki Faka-Kilisimasi e Māmongá.

'Omi e laumālie 'o e Kilisimasí ki he mitia fakasōsialé 'aki hono vahevahe e "A Savior Is Born—Christmas Video ('Oku 'Alo'i Ha Fakamo'ui—Vitiō Kilisimasí")! Ko ha toko fiha nai 'o ho'o ngaahi kaungāme'a 'i he Facebook te nau fie manatu'i ha ki'i 'āngelo 'okú ne tokoni'i ha tokotaha fakamaau pale 'ite'ita 'i he "The Reason Behind Christmas (Ko e 'Uhinga 'o e Kilisimasí)" pe ko ha talanoa faka'ofo'ofa fekau'aki mo e ta'esiokitá 'i he "The Coat: A Story of Charity (Ko e Koté: Ko ha Talanoa 'o e 'Ofá)?" Fekumi 'i he LDS.org pe 'i he Mormon Channel ki he ngaahi meá ni mo ha ngaahi pōpoaki Kilisimasí lelei kehe ke vahevahe.

7. Ko e Kilisimasí ko hano kātoanga'i ha fakafiefia'i 'o e Fakamo'uí.

'E tokolahi ha kau Kalisitiane 'e hanga taha pē ki he Fakamo'uí 'i he taimi Kilisimasí. 'E faka'ilonga'i 'i he Mormon.org 'a e ngaahi akonaki mo e hala ki he "Fakamaama e Māmaní" 'o tāatu ia ki hono vahevahe faka'aho ha ngaahi fakakaukau faka-ngāue tokoni. Mahalo ko e me'a tonu pē ia 'oku fekumi ki ai ho'o ngaahi kaungāme'a ke fakafiefia'i 'aki 'a Kalaisi 'i he Kilisimasí.

8. 'Oku lahi ha ngaahi founiga ke foaki mo tokoni 'i he Kilisimasí!

Ko e ngāue tokoní ko ha founiga faka'ofo'ofa ia ke hoko ai ko ha faifekau, pea 'oku lahi mo ha ngaahi faingamālie ke tokoni'i e nī'ihi kehē 'i he ngaahi 'aho mālōloó. Te ke ala 'a'ahi ki ha 'api 'o e kau toulekeká, hiva ha ngaahi hiva Kilisimasí ki ha kaungā'api, pe foaki ha ngaahi koloa ki ha fale tauhi paea fakalotofonua. 'E lava ke ke ma'u ha ngaahi fakakaukau ki ha ngāue tokoni 'i he 'uluaki 'aho 'e 25 'o Tisemá 'i ho'o 'alu ki he Mormon.org.

Ko e hā 'okú ke tatali ki aí?

Koe'uhí ko e ongoongoleleí, 'okú ke 'ilo ai fekau'aki mo Sisū Kalaisi mo e 'amanaki lelei kotoa 'okú Ne 'omí. Ko ha me'a'ofa fungani ia, pea 'e lava ke ke foaki ia ki he nī'ihi kehē. Kapau te ke kole 'i he loto-fakatōkilalo ki he Tamai Hēvaní ki ha ngaahi faingamālie ke vahevahe e ongoongoleleí, te Ne tataki koe ke ke 'ilo e tokotaha te ke lava 'o talanoa ki aí. Ko e Kilisimasí ko ha taimi ia 'o e vahevahe, 'o e foaki, mo hono manatua 'o Sisū Kalaisí. ■

**KO HA FA'AHITA'U
'O E FAKAFIEFIA**

"Ko e fa'ahita'u 'eni 'o e kātoanga! Ko ha fa'ahita'u 'o e fakafiefia! Ko ha taimi faka'ofo'ofa 'oku tau fakamo'oni ai ne fekau'i mai 'e hotau 'Otua Māfimafí Hono 'Alo Tofu Pē Taha Ne Fakatupú, 'a Sisū Kalaisi, ke huhu'i e māmaní! Ke huhu'i kitautolu!"

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki: "'Oku Tau Sio Nai ki he Kalaisí 'i he Kilisimasí?" (Fakataha Lotu Faka-Kilisimasí 'a e Kau Palesiteni 'Uluaki, Dec. 6, 2009), broadcasts.lds.org.

KO HA **TAHA**
TALIFONONGA
‘A KITAUTOLU
TAKITAHĀ ‘A IA
‘OKU TAU FILI PE
‘OKU ‘IAI HA LOKI
MA ‘A SĪSŪ!

‘Eletā Nila A. Mekisuela (1926–2004),
“Settle This in Your Hearts,” Oct. 1992 general conference
(Fokotū'u 'Eni ki ho Lotō)

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

FOUNGA KE **ONGO'I AIE LAUMĀLIE TOTONU 'O E KILISIMASÍ**

Ko e Kilisimasí ko e fa'ahita'u nāunau'ia ia 'o e ta'ú. Ko ha taimi femo'uekina foki ia kiate kitautolu. 'Oku ou fakatauange mo lotua he 'ikai ke tau mo'unofoa he femo'uekina 'o e fa'ahita'u pea tō ai 'etau fakamamafá ki he ngaahi me'a halá kae mole meiate kitautolu 'a e fiefia mahinongofua ko hono fakamanatua e 'alo'i 'o e Tokotaha Mā'oni'oni 'o Pētelihemá.

'Oku 'ikai ma'u e fiefia mo'oni 'o e Kilisimasí 'i he fakatovave holo ke fai ha me'a 'oku lahi angé. 'Oku tau ma'u 'a e fiefia mo'oní he taimi 'oku **fakatefito ai** 'etau **tokangá** 'i he Fakamo'uí 'i he fa'ahita'u ko 'ení.

'Oku totonu ke hoko 'etau fakamanatua 'o e Kilisimasí ko hano faka-fotunga atu ia 'o e 'ofa mo e mo'ui ta'esiokita na'e ako'i mai 'e he Fakamo'uí. 'Oku 'omi kakato 'a e laumālie

'o e Kilisimasí 'e he **foaki atú**, kae 'ikai ko e ma'u maí. 'Oku tau **ongo'i anga'ofa ange ai** ki he ni'ihi kehé. 'Oku tau ala atu 'i he 'ofa ke tokoni ki he ni'ihi' oku faka'ofá. 'Oku **fakavai-vai'i ai hotau lotó**. 'Oku fakamole-mole'i ai hotau ngaahi filí, manatua ai hotau ngaahi kaungāme'á pea talangofua ai ki he 'Otuá. 'Oku ho'atā mei he laumālie 'o e Kilisimasí 'a e me'a ko ia 'i hotau lotó, pea 'oku tau vakai atu ki he māmani femo'uekina ko 'ení pea tau toe mahu'inga ange ai 'i he kakaí kae 'ikai ko e koloá. Ke ma'u e 'uhinga totonu e laumālie 'o e Kilisimasí, 'oku fie ma'u ke tau **fekumi ki he Laumālie** 'o Kalaisí.

'Ofa ke tau **foaki 'o hangē ko e foaki 'a e Fakamo'uí**. Ko e foaki 'o 'ete mo'uí ko ha me'a-'ofa mā'oni'oni ia. 'Oku tau foaki ko ha fakamanatu 'o e me'a kotoa pē ne foaki mai 'e he Fakamo'uí. 'Ofa ke

tau foaki 'a e me'a'ofa 'oku ta'engata hono mahu'ingá, fakataha mo 'etau ngaahi me'a'ofa 'e iku e maumau pe fakangalo'i. 'E toe lelei ange 'a e māmaní 'o kapau te tau foaki kotoa pē 'a e me'afoaki 'o e loto mahinó mo e manava'ofá, 'o e tokoni mo e feohi mo e feohi fakakaungāme'á kae pehē ki he anga'ofá mo e angavaivaí.

'E hono 'ākilota kitautolu 'e he fa'ahita'u Kilisimasí mo hono ngaahi naunaú 'ofa ke tau hangē ko e Kau Potó, 'o fekumi ki he fetu'u ngingila mo makehé ke ne tataki kitautolu 'i he'etau kātoanga'i fakamanatua e 'alo'i 'a e Fakamo'uí. 'Ofa ke tau fononga fakalaumālie ki Pētelihema pea tau 'ave mo kitautolu ha loto anga vaivai mo anga'ofa ko 'etau me'a'ofa ki he Fakamo'uí. ■

Mei he Fakataha Lotu Faka-Kilisimasí 'a e Kau Palesiteni' Uluaki i he 2013.

“Na‘á ku lotua ha fa‘ahinga me‘a mahu‘inga, ka ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo‘i pe kuó u mau ha tali. Te u ‘ilo‘i fēfē ia?”

Kuo fakamatala‘i ko ha founiga e ma‘u ko ia ha tali ki he ngaahi lotú: ko hono ‘uluakí ke ke fakakaukau‘i e fehu‘i; peá ke fehu‘i ki he ‘Otuá pe ‘oku tonu ho‘o talí. Kapau ‘oku tonu ho talí, ko e ‘Eikí te ne “lea ‘aki ‘a e fiemālie ki ho‘o ‘atamaí” (T&F 6:23).

Ka ‘oku fēfē kapau he ‘ikai te ke ongo‘i ha ongo lōmekina ‘o e fiemālié? Pe ‘e fēfē kapau te ke ongo‘i ‘okú ke ma‘u ha tali, ka ‘oku ‘ikai ke ke fakapapau‘i pe ko koe pe ko e Laumālie Mā‘oni‘oní ia?

Fakatatau kia ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá: “Ko e taimi lahi ‘oku ‘omi fakakongokonga e fakahaá ‘o fakatatau ki he‘etau faka‘amú, mo‘ui tāú, mo e mateuteú.”¹ ‘Oku ‘ikai ‘omi fakafokifā ia; ko e taimi lahi ‘oku ma‘u ia ‘i he “otu lea ki he ‘otu lea, ‘a e akonaki ki he akonaki” (2 Nifai 28:30), pea ko e taimi lahi kuo pau ke ke ‘unu ki ha tafa‘aki ‘e taha *kimu‘a* peá ke ongo‘i kuó ke ma‘u ha tali kakato. Ko e taimi ‘e ni‘ihi ‘e ‘ikai te ke ma‘u ha tali—ko e taimi ia ‘oku fie ma‘u ai ke fai pē ia ‘i he tui ‘e tali mai ‘e he ‘Otuá ‘i he taimi totonu.

Kapau ‘okú ke hoha‘a pe ko ho‘o talí ne ha‘u ia meiate koe pe mei he Laumālie Mā‘oni‘oní, manatu ko e tali lelei tahá te ne “fakaafe‘i mo poupou‘i [koe] ke failelei, mo ‘ofa ki he ‘Otuá, pea tauhi kiate ia” (Molonai 7:13).

MA‘U ANGA FAKAMATALA

1. David A. Bednar, “Ko e Laumālie ‘o e Fakahaá,” konifelenisi lahi ‘o ‘Epeleli 2011.

**Fili peah Talitali
ki he Laumālie**

I ha fa‘ahita‘u māfana ‘e taha ne u ongo‘i kuo ‘ikai tuku mai ‘e he ‘Eikí ha tali ki ha fili mahu‘inga. Ne u lotu ‘i he loto-fakatōkilalo he ‘aho kotoa ke ‘ilo ‘Ene finangalo mo‘okú, pea ne u fakahoko kiate Ia ‘a e me‘a ‘oku ou loto ke faí. Ne u fai ‘eku filí, neongo ne ‘ikai ma‘u ha tali mahino. Ne u ongo‘i he taimi pē ko ia ‘a e fakamo‘oni mai ‘a e Laumālie te u tupulaki ‘i he fili ne u fai pea hoko lahi ange ‘o hangē ko ‘eku Tamai ‘i Hēvaní. ‘I he taimi ‘e ni‘ihi ‘e fie ma‘u ke tau ngāue ke ma‘u ha tali—‘oku faka‘apa‘apa‘i ‘e he Tamai Hēvaní ‘etau filí mo ‘etau ngaahi holi angatonú. Kapau ‘oku tau mo‘ui taau, ‘e tataki kitautolu ‘e Hono Laumālie koe‘uhí ‘e fakafenā-pasi ia mo Hono finangaló.

Amanda H., ta‘u 16, ‘Iutā, USA

**Fa'a Kātaki
peah Matapoto**

Ne ‘ikai fu‘u fuoloa mei hení, ne u fai ha tukupā ke u lotua ha ngaahi faingamālie ke tokoni. Ne u fakakaukau ki ha ngaahi founiga ke tokoni ai ki he ni‘ihi kehé, ka na‘e ‘ikai ke u tui ne u ma‘u ha ue‘i. Ne kamata ke u lotosi‘i, ka na‘e vahevahé mai ‘e he‘eku fa‘eé ‘a e ‘Alamā 5:40: “Ilonga ha me‘a ‘oku lelei ‘oku tupu ia mei he ‘Otuá.” Ne u fakatokanga‘i ko e ngaahi fakakaukau ‘o e ngāue tokoni ne u ma‘ú ko ha ngaahi ue‘i ia mei he Laumālie Mā‘oni‘oní. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku tali ma‘u pē ‘etau ngaahi lotú; ‘oku fie ma‘u ke tau fa‘akātaki, mata-poto, pea falala ki he ‘Eikí.

Lybee B., ta‘u 16, ‘Olikoni, USA

Lotua ha Tokoni

Kuó u lotu mo ma'u ha tali ki ha ngaahi me'a lahi, ka ko e ngaahi me'a 'oku hā makehé 'a e ngaahi lotu fekau'aki mo e ngaahi me'a fakaakó. Kimu'a pea fai ha sivi, te u lotu ke u nonga pea malava ke u manatua e ngaahi me'a ne u akó. Ko e taimi lahi te u manatu'i ha palakalafi kakato 'e taha 'o ha fakamatala 'oku ou 'ilo'i ne 'ikai mei malava ke u manatu'i ia ka na'e ta'e'oua 'Ene tokoní. Kuó Ne faitā-puekina mo'oni 'eku mo'uí, pea 'oku ou mahu'inga'ia 'i he mālohi 'o e lotú pea mo 'Ene tākiekina 'oku ou ongo'i 'oku fakafou mai aí.

Emily B., ta'u 18, Kuinisilani, 'Aositelēlia

'Ahī'ahī'i la pea Sio!

Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí ke tau tomu'a ngāue'i 'etau tuí kimu'a pea tau toki ma'u ha tali kakato. 'Okú ke fie 'ilo nai pe ko e Lea 'a e Potó ko ha fekau mo'oni ia 'a e 'Otuá? Pea mo'u'i 'aki ia! 'Okú ke fie 'ilo nai pe 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomona? Lau ia! Falala ki he talā-'ofa 'i he Sione 7:17: "Pea ko ia ia 'e fai ki hono finangalo, te ne 'ilo 'a e akonakí, pe 'oku 'i he 'Otuá ia pe ko 'eku lea 'iate au pē."

Pelesitoni O., ta'u 19, Iutā, USA

Falala ki he Laumālié

'I he taimi te ke ako ai ke falala ki he Laumālie Mā'oni'oní mo faka-tupulaki ho'o malava ko ia ke 'ilo'i e founiga 'oku tali atu ai 'e he Tamai Hēvaní kiate koé, te ke fakatokanga'i e faingofua e malava

ko ia ke ke fetu'utaki mo e Laumālié. 'Oku vanavanaiki mai 'a e ue'i 'o Hono le'ó pea kapau te tau femou'ekina 'i he ngaahi me'a 'o e māmaní, he 'ikai ke tau fakatokanga'i e vanavanaiki 'o e fanafana mo e ngaahi ongo 'oku ha'u mei 'olungá. Ka 'o kapau 'oku tau mo'ui 'i he founiga totonú, te tau ma'u ma'u pē e tala'ofa ko ia te tau 'ilo 'i hotau lotó 'a e me'a 'oku lea mai 'aki 'e he Laumālié ko ha tali ia ki he'etau ngaahi fie ma'u.

Sisitā Lipailo, ta'u 24, Misiona Poloto 'Alikali Tonga Palāsilá

'I he mālohi 'o Kalaisí

Na'á ku sio 'i he faka-mafola Mata ki he Mata 'a 'Eletā Lasipeni mo Sisitā 'Osikasoní 'i hono 'eke 'e ha talavou e fehu'i tatau pē ko 'ení 'o kau ki hono ma'u ko ia 'o ha tali. Ne lau 'e Sisitā 'Osikasoni mei he Molonai 7:16, "'Oku 'omai ia 'i he mālohi mo e foaki 'a Kalaisí . . . te mou fa'a 'ilo'i ai 'i ha 'ilo haohaoa

'OKU MA'U FAKAKONGAKONGA E FAKAHÁÁ

"I he'etau fekumi ki ha ue'i fakalau-mālie ke tokoni 'i hono fai ha fili, 'oku 'omi 'e he 'Eikí ha ngaahi ue'i ongo vaivai. 'Oku fie ma'u ai ke tau fakakaukau, ke ngāue'i e tui, ngāue, pea fāifeinga he taimi 'e ni'ihi, pea fakahoko ia. 'Oku tātātaha pē hono ma'u ha tali kakato ki ha me'a mahu'inga fau pe palopalema faingata'a he taimi pē ko ia. Ko e taimi lahi, 'oku hoko fakakongokonga mai ia, 'o 'ikai 'ilo e olá."

'Eletā Lisiate G. Sikoti (1928–2015) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Learning to Recognize Answers to Prayer," Oct. 1989 general conference.

'oku tupu ia mei he 'Otuá." 'Oku faka-hā mai 'e he folofola ko ia te tau lava 'o 'ilo'i ma'atautolu 'i ha 'ilo haohaoa e finangalo 'o e 'Otuá mo'otautolú. Fakaongoongo ki he Laumālié pea te ke 'ilo 'a e talí.

Sala S., ta'u 17, Sanita Katalina, Palāsilá

FEHU'I KA HOKÓ

"'Oku ou ongo'i 'i he taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai ke u taau ke 'ofeina au 'e he Fakamo'uí. Te u ikuna'i fēfē e ongo ko 'ení pea fakatokanga'i hoku mahu'ingá?"

'Omai ho'o talí, pea kapau te ke loto ki ai, mo ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'Aho 15 'o Sanuali, 2018, ki he liahona.lds.org ("lomi" 'a e "Submit an Article").

'E lava ke 'etita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke loloa fe'unga pe mahino.

KO 'ETAU TAFA'AKÍ

MA'U HA NGAahi KAUNGĀME'A FO'OU

I hono talamai 'e he'eku mātu'á 'e hiki homau fāmilí, ne u vēkeveke ke ma'u ha ngaahi kaungāme'a fo'ou. I he'emau tū'uta ki homau kolo fo'oú, ne mau ò ki he lotú. Na'á ku ongo'i mālohi e Laumālié 'i ai, pea ne u 'ilo 'e lelei e me'a kotoa.

Hili pē ha taimi sii', ne u kamata 'i he'eku 'apiako fo'oú. Ko ha taha au 'o e kau Māmonga 'i he akó. I he'eku hū atú, ne u ongo'i ne 'ikai talitali lelei au. Na'á ku lava 'o tala ne u kehe mei he kau ako kehé.

I he 'uluaki uiké, ne u feinga ke fakakaungāme'a. Ka ne u ongo'i faikehe'ia! Ne u 'ahi'ahi tangutu mo ha taha kehe 'i he kalasi takitaha pea kai ho'atā 'i ha tēpile kehe he 'aho takitaha. Na'e 'ikai ngali kuó u fakalakalaka 'i he'eku feingá.

Na'á ku fakakaukau ke u feinga ke hoko ko ha sīpinga lelei ki hoku ngaahi kaungā akó. Ne tukutaha 'eku tokangá ki he Fakalakalaka Fakataau-tahá mo ako faivelenga e folofolá. I he'eku ngāue mālohi, ne u fakatokanga'i lahi ange ko ha 'ōfefine au 'a e 'Otuá pea 'okú Ne 'ofa 'iate au.

I he 'alu 'a e taimí pea mo 'eku hokohoko atu ke fai e ngaahi me'a ni, ne u fakatokanga'i ha me'a: Na'e kamata ke 'i ai ha'aku ngaahi kau-nāme'a 'i he akó. Ne meimeei hangē 'oku ou tohoaki'i mai e kakaí. Ne nau fakaongoongolele'i au 'i he'eku makehé. Na'á ku fakatokanga'i ne tupu ia mei he'eku tuku ke ulo atu 'eku maamá. Ne kehe hoku 'ulunga-angá mei hoku kaungāakó, ne u tui ha vala taau, ne u lea 'aki ha ngaahi

lea lelei, pea na'á ku angalelei ki he ni'ihi kehé.

Ko e fānau kotoa kitautolu 'a e 'Otuá. 'Oku ou hounga'ia ne u tuku 'eku maamá ke ulo atu, neongo ne u ongo'i ne 'ikai talitali lelei au. 'Oku ou 'ilo 'oku 'ikai ke tau tuēnoa 'o kapau 'oku tau 'i he tafa'aki 'a e 'Eikí! ■

Lepeka C., Motu ko Pilinisi 'Etuaté, Kānata

'E LAVA NAI KE U VAHEVAHE E TOHI 'A MOLOMONÁ?

I he lolotonga 'o e Mutualé, ne tuku mai ha ngāue ke mau hoko ko ha kau faifekau 'aki hano ma'u 'o ha hoa faifekau, vahevahe 'emau fakamo'oní mo ha tokotaha ta'esiasi, pea foaki ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná ki homau kaungāme'a ta'esiasi.

Hili e Mutualé, ne u kole fale'i mei he'eku fa'eé. Na'a ne palōmesi fakapapau mai kapau te u lotu 'i he tui 'o kole ki he Tamai Hēvaní, ko e mo'oni te Ne tali.

Ne 'osi ha uike 'e ua peá u toki ma'u ha taha na'a ne tali e Tohi 'a Molomoná. Ne toutou faka'ikai'i au 'i he fuofua taimí. Na'e fakaongosia 'eku loto mamahí pea ne kamata ke u tukulolo.

I ha pō 'e taha, ne u misi ki ha fefine ko ha kaungāme'a ofi 'o hoku fāmilí. I he'eku misí, ne u 'ilo'i ko e tokotaha ia ke u 'āhi ki ai mo hoku hoa faifekaú. I he'eku 'ā haké, ne u fakafeta'i ki he 'Eikí 'i hono tokonia aú.

I he Mutualé hokó, ne u tohi mo hoku hoá 'ema fakamo'oní 'i he peesi 'uluaki 'o e tohí pea teuteu'i mo ha poulu fua'iakau ma'ae fefiné. Na'a ma ò ki hono falé 'o tukituki 'i he matapaá, mo talitali pē. Neongo na'a ku manavasi'i na'a faifai pea 'ikai ke ne tali ia, na'a ku pehē loto pē ke u ma'u pē ha k'i tui. Na'e faifai peá ne hū mai ki tu'a mo ha fofonga malimali mo tali e Tohi 'a Molomoná.

I he a'usia ko 'ení, ne u ako ai kapau te ke ma'u ha kihí'i tui mo ke 'ilo 'oku 'i ai e Tamai Hēvaní, te ke ongo'i ngofua 'e malava pē 'a e ta'emalavá. ■

Lapanisolo L., Ha'amoa 'Amelika

KO 'EKU TAIFI MĀLŌLŌ MEI HE NGAAHI LĒSONI PIANÓ

I ha uike 'e taha, ne u fakakaukau ai ke u k'i mālōlō mei he ako pianó.

Na'e 'ikai ke fakangofua 'e he'eku faiako pianó e 'aho mālōlō ko 'ení pea pehē foki ki he'eku fa'eé. Ne 'ikai ke u akoako 'i ha uike kakato 'e taha. Na'a ku pehē fu'u lelei 'aupito koe'uhí ne 'i ai hoku taimi ke u mālōlō mo fai ha ngaahi me'a kehe.

Ne 'osi e fiefiá 'i he pō Tu'apulelulú 'i hono fakamanatu mai 'e he'eku fa'eé ko 'eku lēsoni pianó 'i he pongipongi hokó. Ne u pehē na'a ku 'ilo hono fakalelei'i: Na'a ku 'ā hake 'i ha houa 'e taha kimu'a 'o kamata ke u akoako. Ka ne u fakatokanga'i ne si'isi'i mo tuai 'eku feingá. Ne u fiefia 'i he tau'atāina ke filí, ka na'e 'ikai ke u fakakaukau ki he ngaahi nunu'a.

I he'eku fe'iloaki mo 'eku faiakó 'i he pongipongi hokó, ne kamata ke hā mai e ngaahi nunu'a. Ne u fie ma'u ke u fakahā mo'oni ne 'ikai ke u akoako, pea talamai 'e he'eku faiakó 'oku totonu ke u fakakakato e ngaahi taimi akoako kotoa ne molé, 'o tānaki atu ki he'eku taimi akoako angamahení.

'Oku ou hounga'ia 'i he ngaahi me'a ne u ako fekau'aki mo e tau'atāiná, fatongiá, mo hono 'eke'i meia kita e me'a ke faí. 'Oku 'i ai ha nunu'a 'o e fili kotoa pē, pea ne u ako te u fai ha fili lelei ange kapau te u tuku taimi ke tomu'a fakakaukau ki hono ngaahi nunu'a. ■

Palake H., 'Iutā, USA

KO HO TAIMÍ 'ENI

'Oku talitali 'e he Liahona ho'o ngaahi a'usiá mo e fakakaukaú. 'Oku 'i ai ha folofola 'okú ke sai'ia taha ai? Ma'u ha tali ki ha lotú? Fakahā ha lototo'a 'i hono mo'ui'aki e ongoongolelei? 'Omi ho'o talanoá ki he liahona.lds.org (lomi'i e "Submit an Article or Feedback").

Ko e Fakaafe ki he Efiafi Kimu'a he Kilisimasí

Ko e pō lelei taha ma'u pē ia 'i he ta'ú. Ka ko 'eni 'e maumau'i ia!

Fai 'e Holly K. Worthington

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Hiva'i e ngaahi hiva 'o e Kilisimasí: 'Ai ke 'ilo 'e ho'o kaungā'api 'okú ke tokanga ange" (Children's Songbook, 51).

Ne sai'ia 'a Kelela 'i he ngaahi tukufakaholo 'a hono fāmilī 'i he Efiafi Kimu'a 'i he Kilisimasí. Ne nau kamata'aki e me'atokoni efiafi 'aki ha ika ne ta'o pea fakaneifua 'aki ha pisikete Kilisimasí. Pea nau 'a'ahi leva ki he māketi Kilisimasí. 'I he'enau a'u ki 'apí, ne nau lau fakataha e talanoa 'o e Kilisimasí mei he Tohi Tapú. Kimu'a pea nau mohé ko e fuofua taimi ia ke fakaulo ai 'enau fu'u 'akau Kilisimasí pea takitaha fakaava 'enau me'a'ofa 'e taha. Ko e pō lelei taha 'eni 'o e ta'ú kia Kelela. Ne 'ikai ke kei lava 'o tatali!

Ka na'e fakahoko 'e Mami ha fanonganongo.

"Oku 'i ai ha'atau fakaafe makehe ki he Efiafi Kimu'a 'i he Kilisimasí 'i he ta'u ní. Manatu'i 'a Misi Laina?"

Ne ngulungulu 'a Kelela. "A e kaungā'api ne fakaafe'i 'e Teti ki he lotú 'i he uike kuo 'osi?"

"Ko ia. 'Oku 'alu 'a Teti ke 'omi ia 'i he taimí ni."

Ne tō tangutu hifo 'a Kelela ki ha sea. 'E fēfē ha'á ne mālōlō mo fiefia 'o ka 'i ai ha taha kehe? Kuo maumau'i e Efiafi Kimu'a 'i he Kilisimasí! Ne 'ikai ke ha'u 'a Misi Laina ki he lotú 'i hono fakaafe'i ia 'e Tetí. Mahalo pē he 'ikai lava mai ki hení foki.

Ka 'i he hū mai 'a Teti 'i he matapaá, ne hū fakataha mai mo e "fakaafe makehé". Ne fofonga hela'ia mo ngali loto-mamahi 'a Misi Laina. Ne fakafe'iloaki atu 'a Kelela. Ka na'e 'ikai ke ne toe fie lea 'aki ha me'a kehe. Na'e tukutaha 'ene tokanga he ma'u me'atokoní ki he'ene me'akai lolotonga e talanoa 'a Mami mo Teti kia Misi Lainá.

"Kuó ke 'osi to'o nai ha kalasi tau'olunga?" ko e fehu'i ia 'o ha le'o vaivai. Ne vakai atu 'a Kelela ne

talitali mai ‘a Misi Laina pe ko e hā ‘ene talí. Na‘á ne kamokamo pē mo punou ‘o sio ki lalo ki he‘ene peletí.

Na‘e pehē ange ‘e Misi Laina, “Mo au pē foki,” mo kei vaivai pē hono le‘ō. “Ko e hā e fa‘ahinga tau‘olunga ‘okú ke sai‘ia taha ai?”

Ne fakamahiki ‘e Kelela hono umá mo teke‘i holo e vesitapolo ‘i he‘ene peletí.

Na‘e pehē ange ‘e Misi Laina, “‘Oku ou sai‘ia au ‘i he pālei.” “Na‘á ku kau ki ha timi tau‘olunga ‘i he ‘univēsití. Ne mau folau takai ‘i ‘Ulope ‘i ha ta‘u ‘e taha. Na‘e faka‘ofo‘ofa ‘aupito.”

Ne sio hake ‘a Kelela. Na‘e ongo faka‘ofo‘ofa ‘aupito ia.

Ne fehu‘i ange ‘e Kelela, “Ko e hā mo ha toe me‘a ‘okú ke sai‘ia ai?”

Na‘e ki‘i malimali ‘a Misi Laina. “Tā e pianó. Mo e fiká.”

Ne fakaofoofo ‘a Kelela. “Mo‘oni? Ko e fiká ‘a e lēsoni ‘oku ou manako taha aí!”

Ne talanoa ‘a Kelela kia Misi Laina ‘i he toenga ‘o e ma‘u me‘atokoni efiafi. Na‘á ne ‘ilo ai ‘oku ‘i ai ha mata‘i-tohi ‘a Misi Laina ‘i he fiká pea na‘e ako ke hoko ko ha palōfesa fika ‘i he‘ene fetaulaki mo hono husepāniti. Na‘á ne fai ha ngaahi fili ta‘efakapotopoto pea ‘oku lolotonga ‘i he pilisoné.

Hili e ma‘u me‘atokoni efiafi ne nofoma‘u ‘a Kelela ‘i he tafa‘aki ‘o Misi Lainá ‘i he‘enau lue takai ‘i he māketi Kilisimasí. Pea ‘i he‘enau lau e talanoa ‘o e Kilisimasí, na‘á ne vahevahe ‘ene folofolá mo Misi Laina kae lava ke ne muimui‘i ‘enau laú.

Ne ofi mai e taimi ke fakaava ai e ngaahi me‘a‘ofá. Ne ma‘u ‘e Kelela ha vala mohe māfana lanu vāleti. Ne ‘ikai ke ne kei fa‘a tatali ke tui ia! Ka na‘á ne ki‘i ongo‘i mamahi ‘i he‘ikai ke ‘i ai ha me‘a‘ofa ma‘a Misi Lainá.

‘I he taimi pē ko iá ne mono ange ‘e Mami ha me‘a‘ofa kia Misi Laina. Na‘e malimali fakamāmā pē ‘a Misi Laina mo vete hake ha ongo sitōkeni lanu pulú mālohi. Na‘á ne hanga hake kia Mami mo fakatē lo‘imata pē. “Mālo. Ne ‘ikai fie ma‘u ia ke ke ‘omi ha me‘a ma‘aku.”

Na‘e ‘alu ‘a Kelela ia ki hono lokí ‘o tui hono vala mohe fo‘oú. Ne ‘ikai lava ke mato‘o mei he‘ene fakakaukaú ‘a Misi Laina. Na‘e ngali ‘okú ne hounga‘ia ‘aupito ke ma‘u ha sitōkeni ‘i he Kilisimasí!

‘I he tui ‘e Kelela hono sitōkení, na‘á ne fanongo kuo kamata ke tā ha fasi faka‘ofo‘ofa. Na‘á ne lele hifo ‘o ‘ilo i‘oku hiva ‘a Mami mo Teti kae tā ‘e Misi Laina e pianó. Ne kau atu leva mo Kelela. Ne tupu ha ongo fakamāfana ‘i hono lotó ‘i he‘ene hivá. Na‘á ne fakakaukau, “Mahalo pē ‘oku ‘ikai ko ha me‘a kovi ke ‘i ai ha fakaafe ‘i he Efiafi Kimu‘a ‘i he Kilisimasí.”

‘I he Sāpaté, ne ha‘u ‘a Misi Laina ki he lotú ‘o nofo fakataha mo e fāmili ‘a Kelelā ‘i he houalotu sākalamēnití. Na‘á ne fotu fiefia ‘aupito. Na‘e malimali ‘a Kelela ‘i he‘ene vahevahe ‘ene himí mo Misi Lainá. Mahalo pē kuo taimi ke fokotu‘u ha tukufakaholo fo‘ou ki he Efiafi Kimu‘a ‘i he Kilisimasí. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fa‘ú ‘i ‘Aitahō, USA.

‘Oku ou fakahā ‘eku ‘ofa ki hoku kaungā‘api ofi maí ‘aki ha‘aku ‘a‘ahi kiate ia mo tā ha ngaahi fakatātā ma‘ana!
Sili K., ta‘u 10, Kalefōnia, USA

Fai 'e 'Eletā
Paul B. Pieper

'O e Kau
Fitungofulú

Loto-to'a pea VAHEVAHE!

Kuo nofo homau fāmilí 'i ha ngaahi feitu'u lahi 'i he māmaní Kuo mau fe'ioloaki mo ha kakai kehekehe tokolahī pea ma'u mo ha ngaahi faingamālie lahi ke vahevahe e ongoongoleleí. Kuo faitāpuekina 'e he'ema fānaú ha ni'ihi kehe 'aki e vahevahe 'o 'enau fakamo'oní.

I he kei iiki 'ema fānaú, ne mau nofo 'i he fonua ko Kasakisitaní. Ne 'ikai 'i ai ha kau faifekau 'i ai 'i he taimi ko iá. I he taimi ne fie fanongo ai ha ngaahi kaungāme'a pe kaungāapi ki he ongoongoleleí, ne pau ke *mau* hoko ko e kau faifekau!

Ne vahevahe 'e he'ema 'ōfefine ko Mainé e ongoongoleleí mo hono kaungāme'a ko 'Alioná. Ne fili 'a 'Aliona ke papitaiso hili hono fakangofua 'e he'ene fa'eé, 'a ia ne papitaiso ki mui ange mo e tokoua si'isi'i 'o 'Alioná. Ki mui ni mai ne toki mali 'a 'Aliona mo ha talavou angatonu 'i he tempiale Meniheiteni Niu 'Ioké, pea ne pau ke 'i ai 'a Maine! Na'á ne fiefia 'i he'ene tokonia hono kaungāme'a ke ako fekau'aki mo Sisū Kalaisi.

I he taimi ne mau nofo ai 'i Visinia, USA ne 'i he Palaimelí homa foha ko Kulisi. Ne kamata ke talanoa 'a e taha 'o e ngaahi kaungāme'a 'a Kulisi mo hono fāmilí ki he ongo faifekaú. Ne tokoni 'a Kulisi ke ako'i e fāmilí. Na'á ne teuteu kimu'a 'i he lēsoni takitaha pea tokoni hono tali 'enau ngaahi fehu'i. Ne fili 'a e fāmilí ke nau papitaiso. Hili iá, ne 'ikai ke toe hohā'a 'a Kulisi pe te ne malava ke ngāue fakafaifekau. Na'á ne 'ilo te ne lava'i ia!

Ko ha taimi 'e taha ne ha'u ai ha tangata ke ngāue 'i homa falé. Ne fakamālō ange hoku hoá 'i he 'osi 'ene ngāue. Na'á ne pehē ange, "Okú ma fie 'oatu ha me'a-ofa." Na'á ne foaki ange ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná.

Ne kamata ke 'ita e tangatá. Ne 'ikai mahino ki ai e me'a 'oku tau tui ki aí. Na'e fakakaukau ia 'oku 'ikai ke tau tui kia Sisū Kalaisi.

Ne loto-to'a 'a Kulisi peá ne vahevahe 'ene fakamo'oní mo e tangatá. Ne pehē ange 'e Kulisi ko iá ko ha mēmipa 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oní'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'á ne pehē ange 'okú ne tui kia Sisū.

'Oku tokolahī ha fānau 'o e Tamai Hēvaní 'oku 'ikai ke nau 'ilo ki he ongoongoleleí. 'Oku 'ikai fakatokanga'i 'e ha ni'ihi 'oku tau tui kia Sisū. 'Oku fie ma'u 'e he kakai ko 'ení ha taha 'e anga'ofa pea talanoa kiate kinautolu. 'E lava ke tau loto-to'a mo vahevahe 'etau fakamo'oní. Te tau lava 'o tokonia e ni'ihi kehé ke nau ako fekau'aki mo Sisū Kalaisi! ■

Ko e Siasí he 'Ahó Ni

*Faka'aonga'i 'eni ke vahevahe 'a e ngaahi talanoa
'o e hisitôlia e Siasí!*

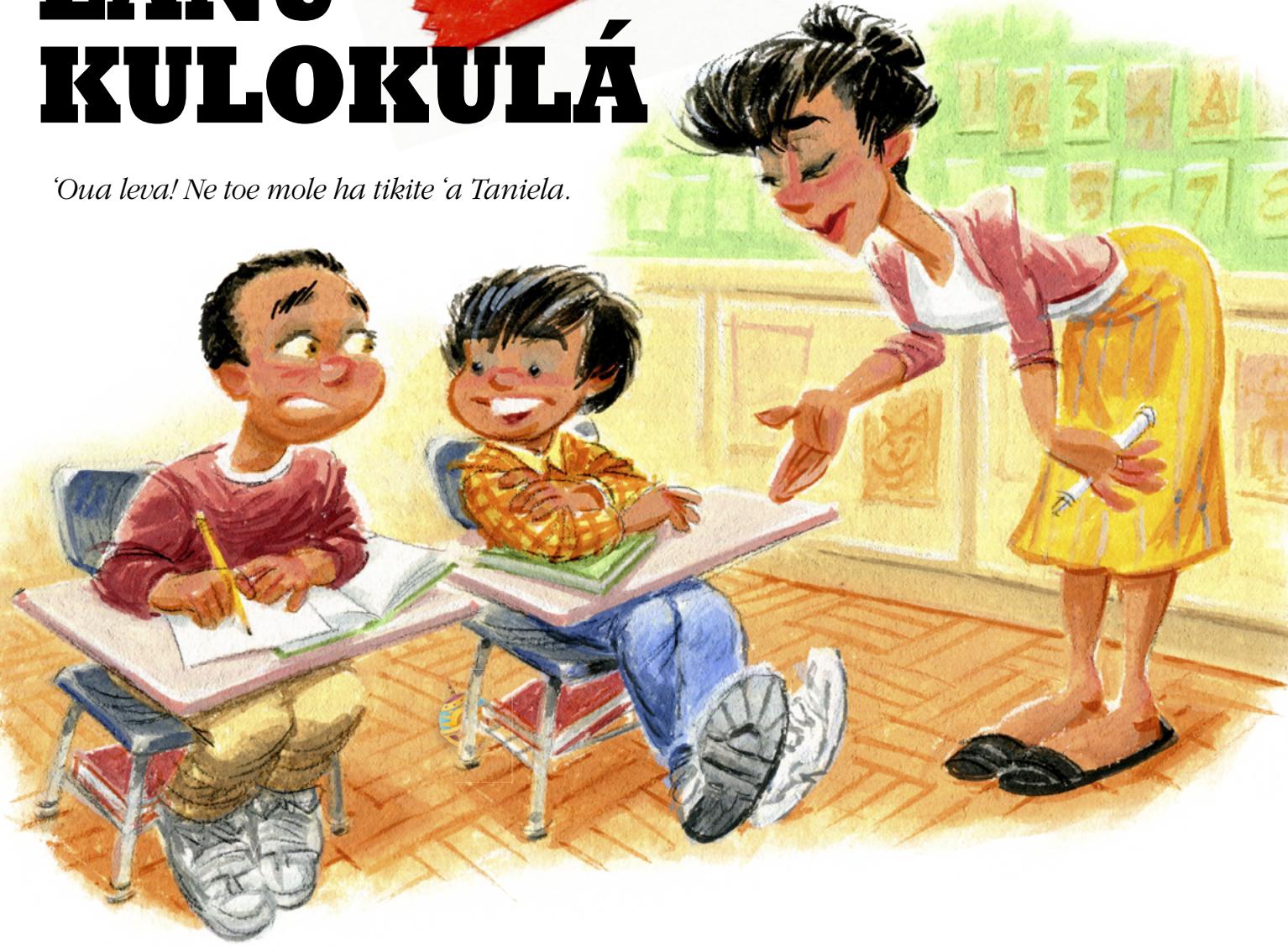
Palesiteni Monson

Ne langa he Kāngalotú ha kolo faka'ofo'ofa 'i he Tele'a Sôlekí pea fakamoleki ha ta'u 'e 40 ki hono langa e Temipale Sôleki Sití. Kuo tupu 'o lahi e Siasí talu mei he ngaahi 'aho ko iá. Kuo tu'u ha ngaahi temipale 'e 156 'i he māmaní, pea liliu e Tohi 'a Molomoná ki ha ngaahi lea 'e 110! Ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a 'etau palōfita 'i he 'aho ní. Te ke tokoni fēfē ke hokohoko atu e tupulaki 'a e Siasi?

'Oku mau fakatauange naá ke fiefia 'i he holongā e kakai 'i he hisitôlia 'o e Siasí 'i he tau ní! Te ke lava 'o maú e kakai ki muá 'i he liahona.lds.org.

Ko e Tikite **LANU KULOKULÁ**

'Oua leva! Ne toe mole ha tikite 'a Taniela.

Fai 'e Darcie Jensen Morris

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Ko e taimi pē 'oku ou sai ai mo anga'ofa mo tokoni'i ha taha 'oku ou sio ki ai, 'oku ou ongo'i mātu'aki fiefia" (Children's Songbook, 197).

Ne sio 'a Mateo ki he palopalema fika 'i he palakipoé pe'a tohi fakavavevave ia ki he'ene pepá. Ko e fiká 'a e lēsoni" oku sai'ia taha aí, ko ia ai na'á ne loto ke tokanga. Ka ne 'ikai mei lava ke ne fanongo ki he lea 'a Mrs. Sanitosí he na'e talanoa 'a hono kaungāme'a ko Tanielá.

"Shh! Taniela, 'oku 'ikai lava ke u fanongo!" Ne fana-fana 'a Mateo. Ka na'e kei talanoa pē 'a Taniela ia. Ne faifai pea fanongo mai ki ai 'a Mrs. Sanitosi.

Ne pehē ange 'e Misisi Sanitosi, "Taniela, 'okú ke toe fakahoha'a." Kuo 'osi fakatokanga atu kiate koe. 'Oku fie ma'u leva ke ke 'omai ha tikite kiate au."

Ne ala māmālie hifo 'a Taniela ki hono tesí pea 'oange ki ai ha tikite lanu kulokula. Ne tō hifo hono umá, peá ne sio ki lalo ki he falikí. Ne 'oange 'e Mrs. Sanitosi ha tikite ki he fānau ako 'oku angalelei mo muimui ki he ngaahi fakahinohinó Ne tohi 'e he fānau akó honau hingoá 'i he tikitē 'i he 'aho takitaha pea tuku ia ki ha hina. Ka kuo

pau ke ke fakafoki ha tikite kapau te ke anga ta'etaau. 'I he 'aho Falaite kotoa pē, ne to'o hake 'e Mrs. Sanitosi ha tikite mei he hiná pea ko e ikuná te ne fili ha pale mei he puha koloa 'a e kalasí! Ne lahi e tikite ne fakafoki 'e Taniela 'i he'ene talanoá, ko ia ne 'ikai ke fa'a toho'i hono hingoá. Ne loto-mamahi 'a Mateo 'i he toe mole ha tikite 'e taha 'a Tanielá.

'I he mālōloó ne lele 'a Mateo ki tu'a ki he loto 'ata- 'ataá ke va'inga 'akapulu. Na'á ne sio ki he tu'u tokotaha 'a Taniela 'i he heké. Na'á ne sio atu 'oku tangi 'a Taniela. Ne fie tokoni'i ia 'e Mateo ke ne ongo'i sai ange.

"Okú ke fie va'inga 'akapulú?" Ko e fehu'i ange ia 'a Mateo.

Na'e 'ikai lea 'a Taniela. Ne toe feinga atu 'a Mateo ke toe fakatalanoa, ka ne sítu'a pē 'a Taniela ia.

"Sai, te u 'i he mala'e 'akapulú pē kapau 'e liliu ho fakakaukaú."

Ne 'alu 'a Mateo 'o va'inga mo hono ngaahi kaungā-me'a kehé, ka na'á ne kei fakakaukau pē kia Taniela. Kuo mei ta'u valu 'a Mateo pea 'e vavé ni hono papitaiso iá. Na'á ne fie hangé ko Sīsuú 'o hoko ko ha kaungāme'a lelei. 'Oku 'i ai nai ha me'a te ne lava 'o fai ke tokoni'i ai 'a Taniela ke 'oua te ne toe fai ha kovi?

'I he 'aho hokó, ne lau 'e he kalasí ha talanoa 'i ha fanga ki'i kulupu iiki. Ka ne lī ma'olunga 'e Taniela 'ene tohí ki he 'eá kae 'ikai lau.

Ne feinga 'a Mateo ke ta'ofoi ia. "Taniela, 'oku fie ma'u ke tau lau e tohí, kae 'ikai va'inga 'aki."

Ne toe li pē 'e Taniela ia e tohí. Ne sio atu 'a Mrs. Sanitosi ki he'ene mei tau 'i he 'aofoi. Na'á ne lue atu kia Taniela 'o folahi atu hono nimá ke ma'u mai ha tikite. Ne ala hifo 'a Taniela ki hono tesí. Ne 'asi hoha'a hono fofongá 'i he'ene kei kumí.

"Oiauē 'ikai! 'Oku pau pē kuo 'osi 'ene tikité!" Ko e fakakaukau ia 'a Mateó. Ko e hala tikité 'e 'uhinga ia kuo pau ke nofo 'a Taniela 'i loto 'i he taimi mālōloó. Ne kamata ke hoha'a e fakakaukau 'a Mateó. Ko e hā nai te ne lava 'o fai? Ne 'i ai ha'ane fakakaukau lelei.

Ne pehē 'e Mrs. Sanitosi, "Taniela, kapau 'oku 'ikai ha'o tikite ma'aku, ta—"

Ne fakatau 'e Mateo 'ene mānavá. Na'á ne 'eke ange, "Te u lava nai 'o totongi ia ma'ana, Mrs. Sanitosi?"

Na'e fakalongolongo e kalasí. Kuo te'eki ai 'eke ange ia 'e ha taha kimu'a. Na'e 'ikai ke fakapapau'i 'e Mateo 'a e me'a te ne lea 'akí.

Ne 'ohovale 'a Mrs. Sanitosi. Peá ne malimali. "Ko ha kaungāme'a lelei 'aupito koe. 'Io, te ke lava 'o totongi e tikite 'a Tanielá ma'ana." Ne 'oange'e Mateo ha tikite 'e taha kia Mrs. Sanitosi.

"Mālō Mateo," ko Taniela ange ia.

"Io!" ko Mateo ange ia. "Okú ke fie lau fakataha he taimí ni?"

Ne kamokamo ange 'a Taniela pea to'o hake 'ene tohí.

'I he kamata 'a Tanelá ke laú, ne ongo'i māfana mo fiefia 'a Mateo 'i hono lotó. Ne ha'u e fakakaukau lelei ko ía mei he Laumálie Mā'oni'oní! Ne 'ilo 'e Mateo ne finangalo 'a Sīsuú ke ne tokoni kia Taniela—koe'uhí 'okú Ne 'ofa 'ia Taniela. Pea ne ongo'i foki 'e Mateo mo e 'ofa 'a Sīsuú! ■

'Oku nofo e tokotaha na'á ne fai e talanoá 'i Iutā, USA.

NE TOTONGI 'E SĪSU MO KITAUTOLU

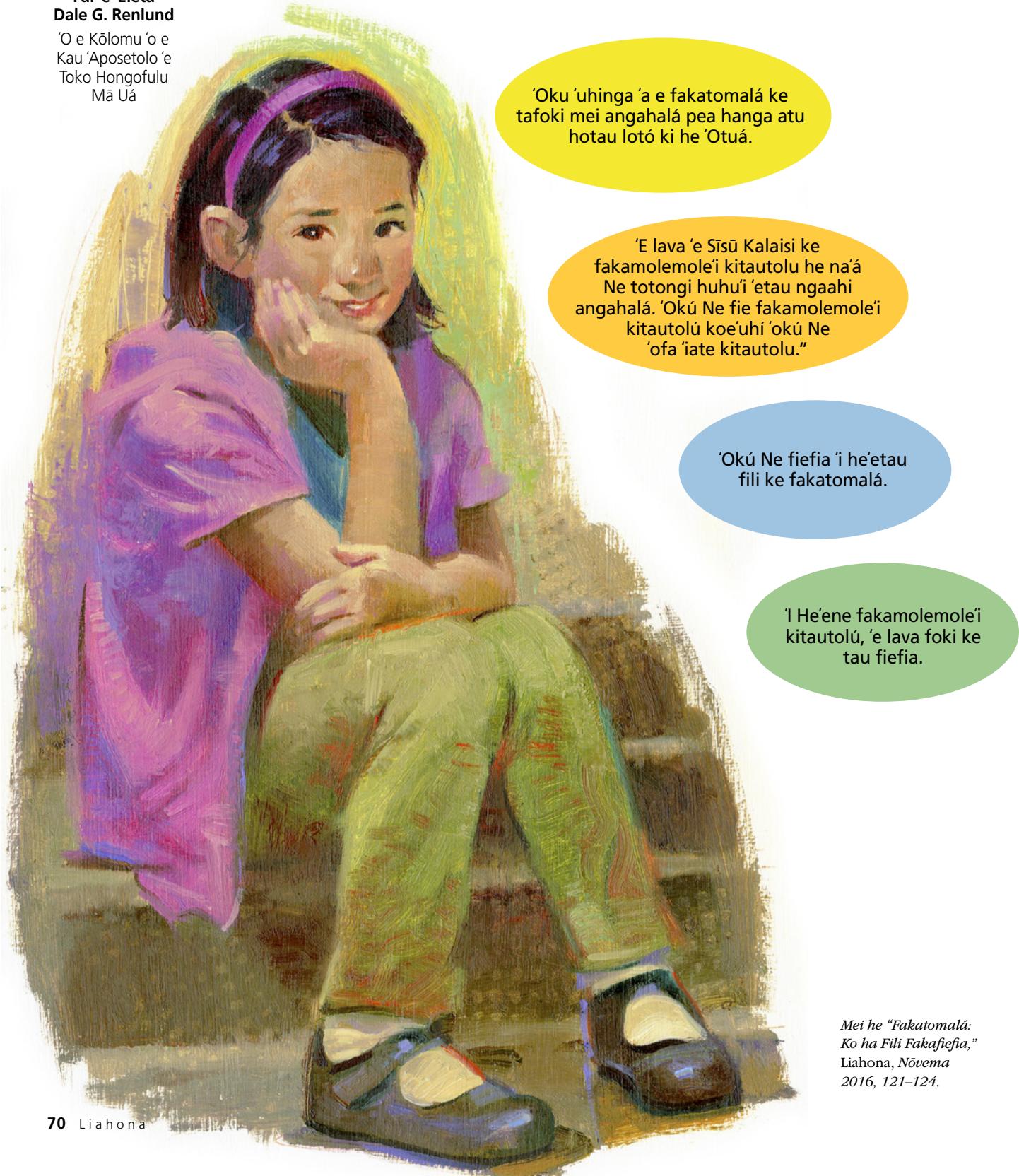
Ne totongi 'e Mateo e tikite 'a Tanielá koe'uhí na'á ne tokanga ki ai. He 'ikai lava ke tau totongi ma'a e angahala 'o ha taha kehe, ka 'oku lava ia 'e Sīsuú Kalaisi! Koe'uhí 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu, ne fua 'e Sīsuú e totongi 'o 'etau ngaahi angahalá. 'I he taimi 'oku tau fai ai ha fehālaaki, 'e lava ke tau fakatomala pea fakamolemole'i ia. 'E lava 'e Sīsuú 'o tokoni'i kitautolu ke tau toe lelei ange!

Fai 'e 'Eletā
Dale G. Renlund

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Apostolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

'E tokoni fēfē nai e fakatomalá ke u ongo'i fiefia?

'Oku 'uhinga 'a e fakatomalá ke
tafoki mei angahalá pea hanga atu
hotau lotó ki he 'Otuá.

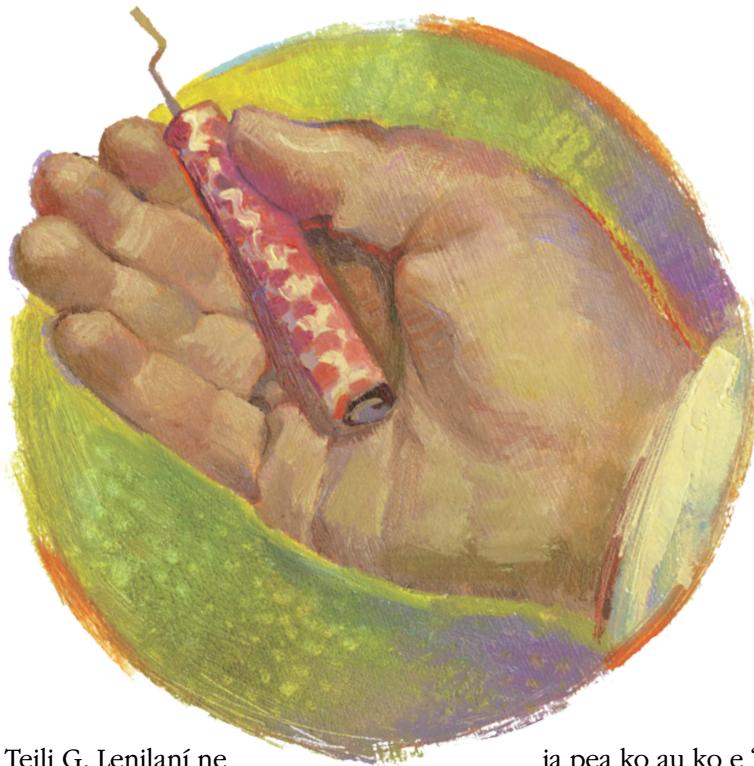
'E lava 'e Sīsū Kalaisi ke
fakamolemole'i kitautolu he na'a
Ne totongi huhu'i 'etau ngaahi
angahalá. 'Okú Ne fie fakamolemole'i
kitautolú koe'uhí 'okú Ne
'ofa 'iate kitautolu."

'Okú Ne fiefia 'i he'etau
fili ke fakatomalá.

'I He'ene fakamolemole'i
kitautolú, 'e lava foki ke
tau fiefia.

*Mei he "Fakatomalá:
Ko ha Fili Fakafiefia,"
Liahona, Nōvema
2016, 121–124.*

Ko e 'Oné

I he ta'u 12 'a 'Eletā Teili G. Lenilaní ne nofo honau fāmilí 'i Sueteni. I ha Sāpate 'e taha, ne 'omi 'e Setefano ko e kaungāme'a 'o Teilí ha fo'i 'one lahi mo ha masi ki he falelotu 'o e Siasí. Na'e fiefia 'a Teili. Na'e to'o e Teili e fo'i 'oné 'o tutu e filó. Na'e 'ai ke ne tāmate'i e afó, ka ne vela hono tuhú pea homo ai e fo'i 'oné! Na'e sio pē 'a Teili mo Setefano 'i he ilifia 'i he totolo e ulo 'a e fo'i afó.

Ne pā e fo'i 'oné! Ne namu faikehe e falelotú. Ne hiko fakatovave 'e Teili mo Setefano e ngaahi kongokonga 'o e 'oné pea fakaavaava e luvá ke tukange e 'eá. Na'á na 'amanaki ne 'ikai fakatokanga'i 'e ha taha.

'I he omi 'a e kakaí ki he houalotu sākalamēnití, *ne nau fakatokanga'i*. Ne 'ikai lava ke tokanga e kakaí ki he fakatahá 'i he fu'u mālohi e nanamú. Ne ongo'i mā 'aupito 'a Teili. Na'á ne 'ilo ne fakatupu houhau ki he Tamai Hēvaní 'a e me'a na'á ne faí.

Hili e lotú, ne kole ange 'e Palesiteni Linipeka kia Teili ke 'alu ange ki hono 'ōfisí he na'e lava ke ne tala 'oku 'i ai e me'a 'oku hoko. Ne kole fakamolemole ange 'a Teili kia Palesiteni Linipeka koe'uhí ko e 'oné.

Ne anga'ofa 'a Palesiteni Linipeka. Na'á ne fakaava e folofolá pea kole ange kia Teili ke lau ha ngaahi veesi ne laine'i. Na'e lau 'e Teili, "Vakai, ko ia ia kuó ne fakatomala mei he'ene ngaahi angahalá, 'oku fakamolemole'i

ia pea ko au ko e 'Eikí 'oku 'ikai te u toe manatu ki ai. Te mou 'ilo 'i he me'a ni 'o kapau 'oku fakatomala ha tangata mei he'ene ngaahi angahalá—vakai, te ne vete ia pea li'aki ia" (T&F 58:42–43).

'I he 'osi e lau 'a Teilí na'á ne sio 'oku malimali 'a Palesiteni Linipeka. Na'á ne ongo'i kuo fakamolemole'i ia. 'I he mavahe 'a Teili mei he 'ōfisí, na'á ne ongo'i fiefia.

Na'e ako 'e 'Eletā Lenilani 'e lava ke fakamolemole'i ia 'i he taimi te ne fai ai ha me'a hala. Na'e lava ke ne ongo'i fiefia 'i he'ene fakatomalá pea tauhi e ngaahi fekau 'a e Tamai Hēvaní. ■

'Aho 12 'o Tisemá

“'Oku monū'a'a
kinautolu 'oku tangí: he
te nau mā'u 'a e fiemdlé”
(Mātiu 5:4).

'Aho 14 'o Tisemá

“'Oua nā'a mou
fakamaau, telia
nā'a fakamaaua
'a kimoutolu”
(Mātiu 7:1).

'Aho 11 'o Tisemá

“'Ko e muli au, pea
nā'a mou fakaafé'i au”
(Mātiu 25:35).

'Aho 13 'o Tisemá

“'Ko e mé'a kotoai pē
'oku mou loto ke fai 'e he
kakái kiate kimoutolu, ke
mou fai ia kiate kinautolu”
(Mātiu 7:12).

'Aho 15 'o Tisemá

“'Oku monū'ia
'a e manava'ofá”
(Mātiu 5:7).

'Aho 16 'o Tisemá

“[He na'a ku]
telefua, pea nā'a
mou fakakofu'i au”
(Mātiu 25:36).

'Aho 18 'o Tisemá

“Kuo pau ke mou lé'o
mo lotu mat'u ai pē”
(3 Nifai 18:15).

'Aho 19 'o Tisemá

“Mou fiemái'e
fiefa lahi 'aupito”
(Mātiu 5:12).

'Aho 17 'o Tisemá

“'Ke mou fa'a
fakataha ke lahi”
(3 Nifai 18:22).

'Aho 20 'o Tisemá

“Kumi mu'a'a
kimoutolu ki he
pule'anga 'a e 'Otuá”
(Luke 12:31).

Ngāahi Akonaki 'a SīSū'

'Aho 21 'o Tisemá
“Fakamolemole 'a e angahala 'a e kakai”
(Mātiu 6:14).

'Aho 23 'o Tisemá
“Na'á ku mahaki,
pea na'a mou 'a'hi
mai kiate au”
(Mātiu 25:36).

'Aho 25 'o Tisemá
“Tuku ke ulo pehē ho'omou
māmā 'i he 'ao 'o e kakai,
koe'uhi ke nau mamata ki
ho'omou ngāahi ngāue lelei,
pea fakamālōia 'a ho'omou
Tamai 'a ia 'oku 'i he langi.”
(Mātiu 5:16).

'Aho 22 'o Tisemá
“He ko e ngāahi ngāue
kuo mou mamata kuó
u fai'ke mou fai foki ia”
(3 Nifai 27:21).

'Aho 24 'o Tisemá
“Kuo tohi, 'e ui hoku
fale'ko e falelotu”
(Mātiu 21:13).

*Lau ha me'a ne ako'i 'e SīSū
i he 'aho takitaha pea
fakakaukau ki ha
founga te ke mimui ai
ki He'ene akonaki. Pea
valivali e fetu'u!*

Te mau tānaki ha ngāahi fetu'u mei he fānau iiki 'i he māmanī
'i he tāu kaha'u! 'Omi ha fetu'u pea talamai pe nāe anga fēfē
ho'o hoko ko ha sīpinga ngingila. 'Oua nā'a ngalo ke fakakau
mai ha la'iātā, kapau'oku 'i ai. Omi ia ki he liahona.ids.org.

ATAMAIHE GETTY IMAGES

Mā'u ha konga lahi ange fekau'aki mo e ngāahi akonaki 'a SīSū Kalaisi'i he Mormon.org i Tisemá!

'E lava ke ma'u 'a e fuofua 'aho 'e 10 'o e 'ekitiviti ko 'enī 'i he tatau 'o e fakamatalá ni
'i he initaneti i he liahona.ids.org pe i he Gospel Library app.

Faka'ata'atā Ma'aná

Fakafefia

$\text{♩} = 76\text{--}84$

Fakafefia $\text{♩} = 76\text{--}84$

Treble Staff: Key of F, B \flat , Chords: F, Dm, Gm.

Bass Staff: Key of F, B \flat , Chords: Dm, Gm.

1. Tai - mi ne hā - 'e - le mai ai Ki - i Ta - ma - si -
 (2. Ha) - ngē ko e ta - li - fo - no - ngá, I - kai 'a - ta - 'a -
 (3. I) - ka - i la - va ha fo - kí, Ki Si'i Ta - ma - si -

Treble Staff: Key of F, B \flat , Chords: Dm, Gm.

Bass Staff: Key of F, B \flat , Chords: Dm, Gm.

1. Si - 'i Me - le ne fe - ku - mí, Ha -
 tā. Ka tau fe - mo - u - e - ki - ná, Ho -
 'i. Ko e lo - tó pē ke la - va - 'í, 'O -

Treble Staff: Key of Gm, A, Dm, Gm, F.

Bass Staff: Key of Gm, A, Dm, Gm, F.

la fei - tu - 'u pe lo - kí, Ke 'a - lo -
 ha - 'a pē mo ha - va - lá, Kae tu - ku -
 a - tu ki he ka - ka - í, 'O - fa 'a

Treble Staff: Key of Gm, C7, 1, 2, F, 3, Dm.

Bass Staff: Key of Gm, C7, 1, 2, F, 3, Dm.

í a - í. _____ 2. Ha -
 pē I - á. _____ 3. T -
 Ka - lai - sí. _____

Treble Staff: Key of B \flat , F, Dm, Gm, C7, B \flat , F.

Bass Staff: Key of B \flat , F, Dm, Gm, C7, B \flat , F.

'o - fa 'a Ka - lai - sí. _____

Fakalea 'e Larry Hiller

Fakatu'ungafasi 'e Michael F. Moody

© 2017 Larry Hiller pea mo Michael F. Moody.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e hivá ni ke ngāue 'aki fakataautaha, faka-Siasi pe i 'api.

Kuo pau ke fakakau e fakatokanga ko ení 'i he tatau kotoa pē 'oku hikí.

KO 'ETAU PĒSÍ

'Oku tau talanoa ki he mahu-inga 'o e temipalé i he'etau mo'u mo e fāmilí. Na'e mau fa'u ha sīpinga 'o e temipalé mo homau fāmilí.

Ko e fānau Palaimeli i ha uōti i Sao Paulo, Palāsila

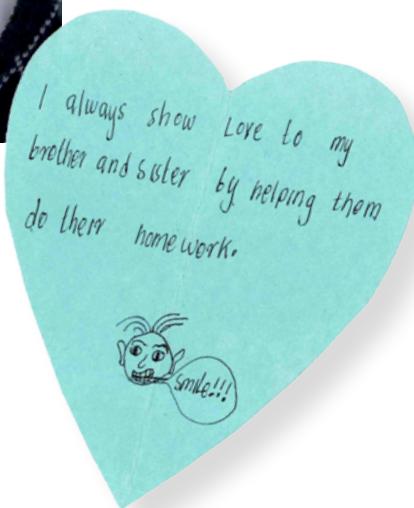

'Oku ou fakahaa'i ma'u pē'a e 'ofa ki hoku tuonga'ané mo ta'okete 'aki 'eku tokoni ke fai 'ena ngāue mei 'apí. Malimali!

Penisimani S., ta'u 11,
Keniā

*Ne mau ō ki he matātahí i he'emau taimi mālōloó pea fa'u ha pale FKT i he 'one'oné.
Sofia, Mataiasi, mo Tōmasi O., 'Asenitina*

KO E MĀFIMAFÍ

*Takitaha fehu'i pē kiate ia,
"Ko hai e Māfimafi?"*

*'Oku 'ikai 'ilo ia 'e ha tokolahi.
'Oku 'ikai ke nau 'ilo 'okú Ne
'i he mata 'o e longa'ifānaú,
'I ho'o ongo'i e vanavanaiki 'o e 'eá,
'I he loto 'o e toá,
'I he malimali 'o ho ngaahi 'ofa'angá,
Pea 'oku 'ikai ke ke ui pē ia ko e
"Otua" pe "ko e Mafimafi"
Kae ui la . . . "ko 'eku
Tamaí Hēvaní."*

'Atiliana G., ta'u 9, Sile

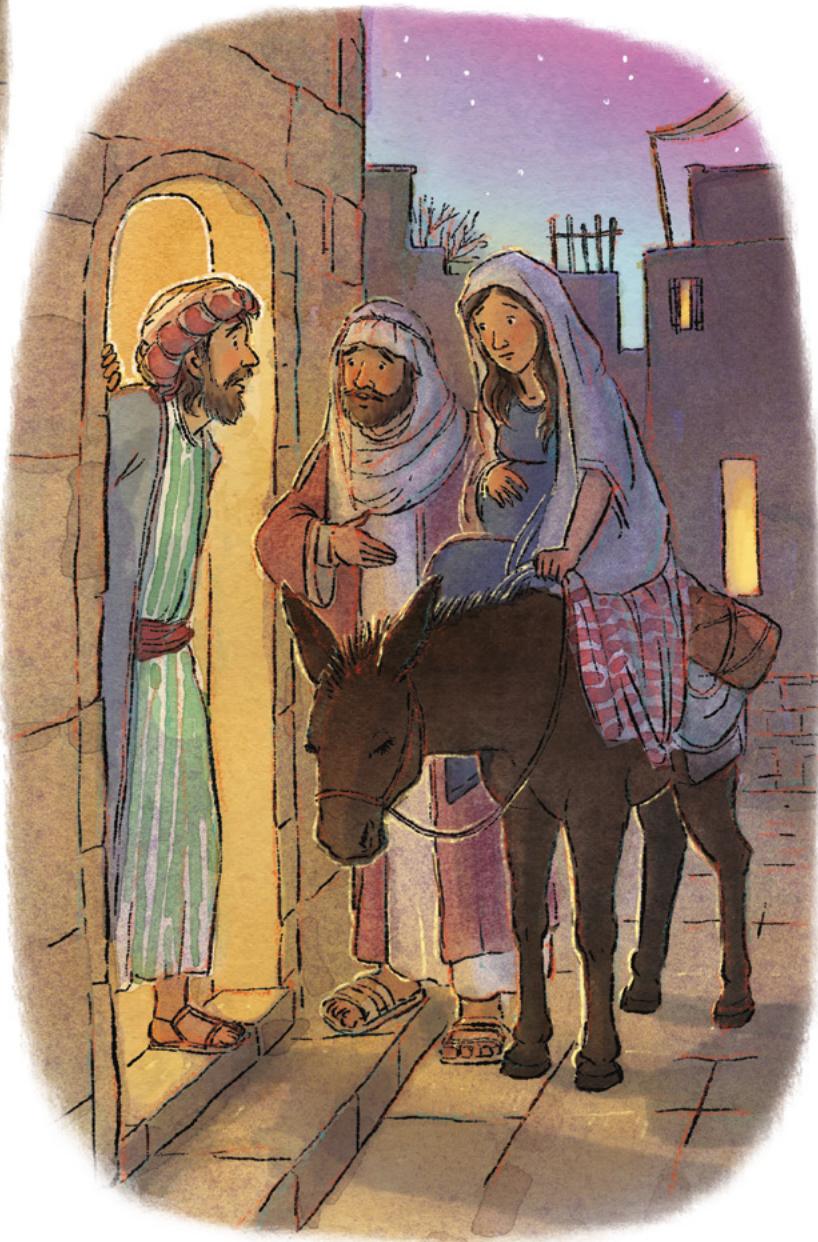
Na‘e ‘Alo‘i ‘a Sisú ‘i Pételihema

Fai ‘e Kim Webb Reid

Ne fononga ‘a Mele mo Siosefa ki Pételihema. Ne mei hokosia e taimi ke ‘alo‘i ai ‘a Sisuú. Ne tokolahi e kakai ne ‘a‘ahi mai ki Pételihemá ne ‘ikai ma‘u ai ‘e Siosefa mo Mele ha loki ke na nofo ai. Ne ‘oange ‘e ha taha tali fononga ke na nofo ‘i he fale tauhi‘anga fangamanú.

Ne hā mai ha ‘āngelo kia Mele ‘o fakahoko ange ‘oku fiefia ‘a e ‘Otuá ‘iate ia. Te ne hoko ko e fa‘ē ‘a Sisuú.

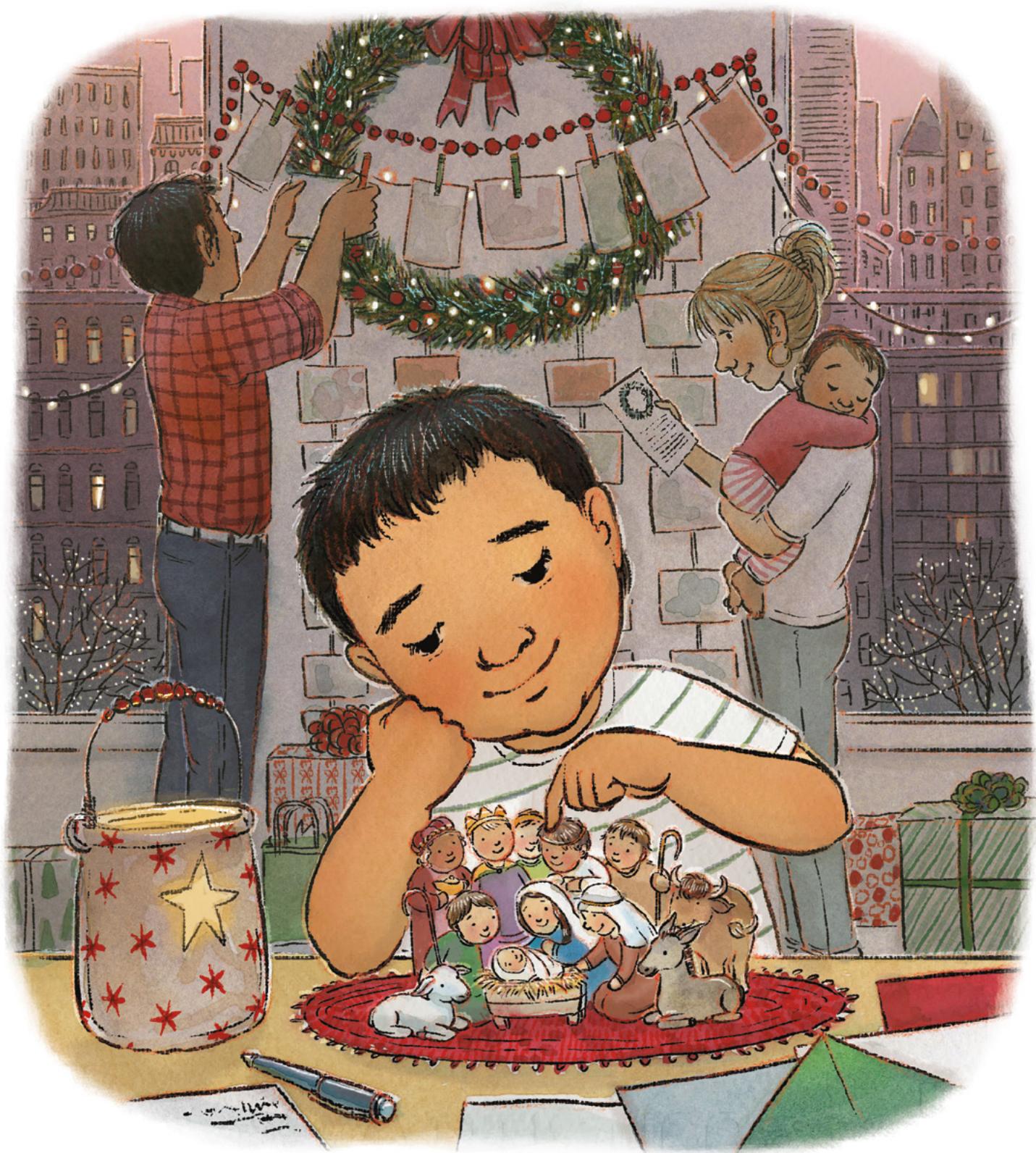

Ne taimi sī'i pē pea 'alo'i 'a Sīsū. Ne hā ha fetu'u ngingila
ke tala ki he taha kotoa kuo hoko mai ki he māmaní e
Maama 'o e Māmaní.

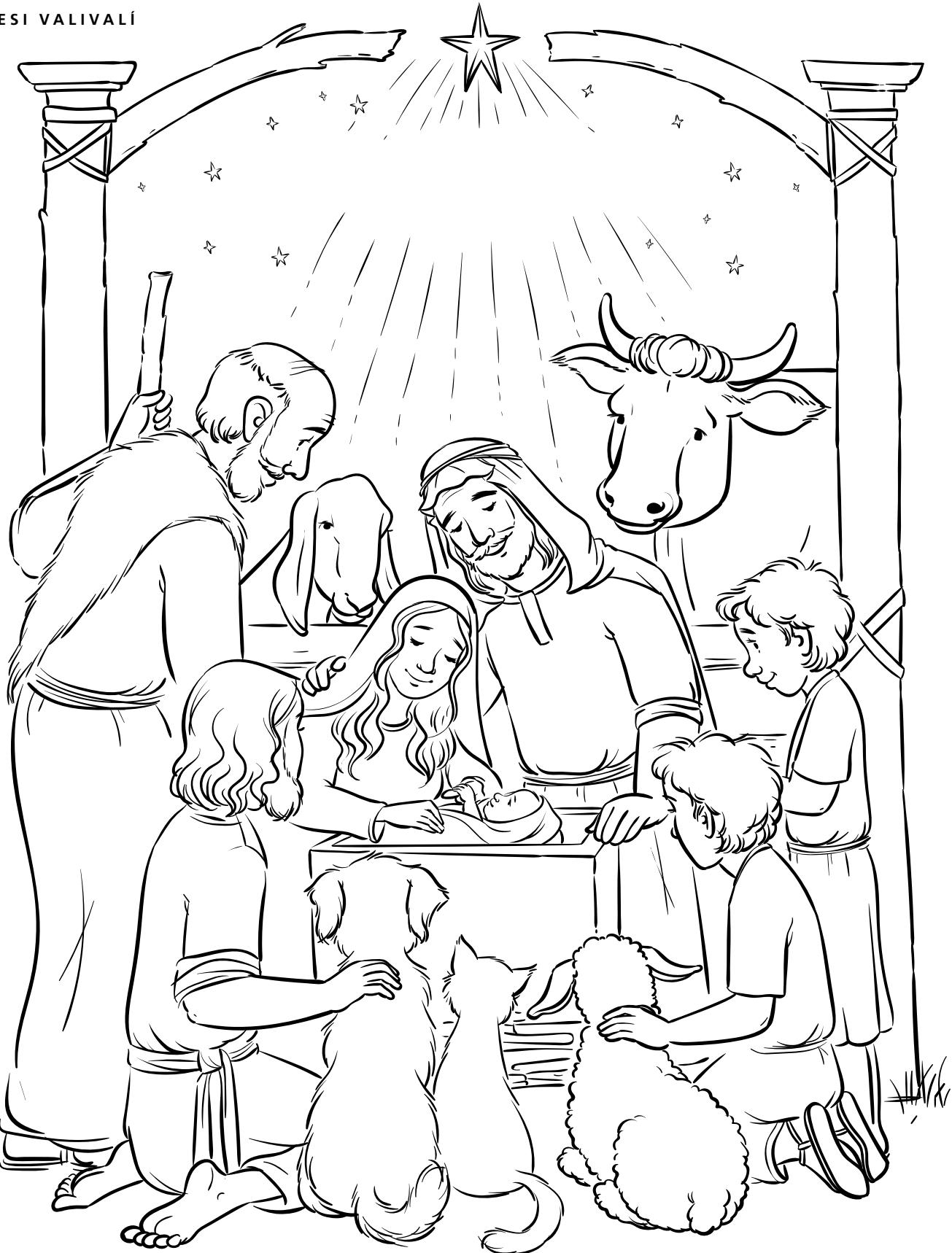

Ne fakahā 'e ha 'āngelo ki
ha kau tauhi sipi kuo 'alo'i 'a
Sīsū. Ne nau fakavave atu ke
mamata ki he pēpē ko Sīsuú
'oku tokoto 'i he 'ai'anga kai
'o e manú.

Ne hā'ele mai 'a Sīsū ki he māmaní koe'uhí ko 'Ene 'ofa 'iate aú. Te u muimui 'i He'ene maamá 'i he Kilisimasi ko 'ení pea 'i he ta'ú kakato! ■

Mei he Luke 1:26–38; 2:1–20

“Pea na‘a nau [kau tauhi sipí] omi fakavave, ‘o ‘ilo ‘a Mele mo Siosefa,
mo e tamá ‘oku tokoto ‘i he ‘ai‘anga kai ‘o e manú.” [Luke 2:16]

Fai 'e
Siosefa Sāmita
(1805-44)
'Uluaki Palesiteni
'o e Siasí

LOTO-TO'A 'I HE NGĀUE 'A KAL AISÍ

He 'ikai lava ia ke fu'u tōtu'a ho'o lelei.

Ko ha taha 'ofa au 'i he ngāue 'a Kalaisí pea 'i he anga-mā'oni'oní, angama'a, mo e angatonu 'oku 'ikai feliliukí, pea mo 'a'eva 'i he mā'oni'oní.

'Oku ou tui ki he mo'ui angama'a, angatonú mo e mā'oni'oní 'i he 'ao 'o e 'Otuá, mo ongo'i ko hoku fatongiá ke fakaloto'i 'a e kakai kotoa pē 'i hoku mālohi ke nau fai 'a e me'a tatau, koe'uhí ke tuku 'a e fai koví mo feinga ke fai lelei, pea veteki 'enau ngaahi angahalá 'aki 'a e mā'oni'oní.

I he'etau fakamāloha 'etau tuí 'aki hono tānaki atu 'o e 'ulungaanga lelei kotoa 'oku nau fakamatamata-lelei'i 'a e fānau 'a Sisū ko e monū'iá, 'oku tau lava ai ke lotu 'i he taimi 'o e lotú; 'oku tau lava 'o 'ofa 'i hotau kaungā-apí 'o hangē pe ko kitautolú, pea tui faivelenga 'i he faingata'a, 'o 'ilo'i ko e pale 'o e me'a peheeé 'oku lahi 'i he pule'anga 'o e langí. He toki me'a fakafiemālie mo'oni! He toki me'a fakafiefia mo'oni! Tuku mu'a ke u mo'ui 'aki 'a e mo'ui 'a e mā'oni'oní, pea tuku ke tatau hoku palé mo iá! . . .

Koe'uhí ko ha taha au 'oku ou faka'amua lahi 'a e fakamo'ui 'o e tangatá, tuku ke u fakamanatu atu kiate kimoutolu kotoa ke mou feinga 'aki 'a e loto faka-'otuá ke ma'u 'a e angama'a, mā'oni'oní, pea mo e ngaahi fekau 'a e 'Eikí. Failelei, fai fakapotopoto, fakamaau totonu, loto tau'atāina [i ho'o ngaahi angafai]; kae mahu'inga angé, ke mou anga'ofa, pea mo fonu 'i he ngaahi ngāue lelei kotoa pē. . . .

Ke mou angamalū mo lotofakatōkilalo, angatonu mo haohaoa; 'oatu e lelei 'o fetongi 'aki e koví. . . . Ke mou loto fakatōkilalo mo fa'a kātaki 'i he ngaahi tūkunga kotoa pē 'o e mo'uí, pea 'e toki nāunau'ia ange 'etau ikuná.

'Oku mau ongo'i ke na'ina'i mālohi ki hotau kāingá, ke nau loto

fakatōkilalo mo fa'a lotu, ke nau 'a'eva mo'oni ko e fānau 'o e maamá pea mo e fānau 'o e 'ahó, koe'uhí ke nau lava 'o ma'u ha 'alo'ofa ke matu'uaki e ngaahi 'ahi'ahi kotoa pē, pea mo iku-na'i 'a e kovi kotoa pē 'i he huafa taau 'o hotau 'Eiki ko Sisū Kalaisí.

'Oku totonu ke hanga 'e he fakakau-kau ko ia 'e ma'u 'e he tokotaha kotoa pē 'o fakatatau ki he'ene faivelenga mo 'ene vilitaki 'i he ngoue vainé, 'o ue'i 'a e tokotaha kotoa kuo ui ke hoko ko ha taha ngāue 'o e ngaahi ongoongo fakafiefiá ni. . . .

Ko 'etau falalá 'oku 'i he 'Otuá, pea 'oku tau fakapapau, 'i he tokoni mai 'a 'Ene 'alo'ofá, ke pukepuke 'a e ngāue pea mo tu'u ma'u 'o a'u ki he ngata'angá, koe'uhí ke fakakalauni kitautolu 'aki 'a e ngaahi kalauni 'o e naunau fakasilesitalé, mo tau hū ki he mālōlō'anga 'oku teuteu ma'a e fānau 'a e 'Otuá. . . .

He 'ikai lava ia ke fu'u tōtu'a ho'o lelei. Ko e fa'a kātakí 'oku fakalangi, ko e talangofuá 'oku faka'e'i'eiki, ko e fa'afakamolemolé 'oku 'alo'ofa, pea ko e hākeaki'i 'oku faka-'otua; pea ko ia 'e kātaki lelei 'o a'u ki he ngata'angá he 'ikai mole hono palé. Ko e tangata [pe fefine] lelei te ne kātaki'i 'a e me'a kotoa pē koe'uhí ke fakalāngilangi'i 'a Kalaisi. ■

Mei he Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita (2011), 352–56.

KO E HĀ 'A E 'EIKÍ I HE TEMIPALÉ,
FAI 'E CHRISTEN DALSGAARD

"E 'Eiki ko 'eni, 'okú ke tukuange 'a ho'o tamaiōeikí ke fononga ī he fiemālie, 'o hangē ko ho'o folofolá:
"He kuo mamata 'a hoku matá ki ho'o fakamo'uí,
"A ia kuó ke teuteu ī he 'ao 'o e kakai kotoa pē;
"Ko e maama ke fakamaama 'aki 'a e Senitailé mo e nāunau 'o ho'o kakai ko 'Isilelí."
—Luke 2:29–32; vakai foki veesi 25–35.

'I he Makasini Foki ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHİ KEI TALAVOÚ

Ko 'Eku Me'a'ofa ki he Fakamoúí

'I he'eku hoko ko ha faifekaú, ne u ongo'i ta'efe'unga.
Peá u fakatokanga'i 'oku totonu ke tuku 'eku tāfataha
pē kiate aú pea kamata ke hanga taha pē ki he
Fakamoúí.

p.48

MA'Á E TO'U TUPÚ

'Uhinga 'e Valu 'oku Hoko ai
e Kilisimasí ko ha **Taimi Lelei**
ke Hoko ko ha **Faifekaú**

Kuó ke loto nai ke vahevahe e ongoongolelé mo ho'o
ngaahi kaungāméá kae 'ikai 'ilo'i e founga? Ko e 'uhinga
'eni 'oku hoko ai e Kilisimasí ko ha taha 'o e ngaahi
fa'ahita'u faingofua taha ke hoko ai ko ha faifekau!

MA'Á E FĀNAÚ

Ngaahi Akonaki 'a Sīsuú

Teuteu ki he Kilisimasí 'i he māhiná ni 'aki
hono faka'aonga'i e ngaahi fetu'u ko 'ení
ke muimui ki he ngaahi akonaki 'a Sīsuú.

p.72